

**T.C.
ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA KOKU KAVRAMI
(AHMEDİ, BÂKÎ, YAHYÂ EFENDİ VE NEDİM DİVANLARINDA)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Esin Ezgi YAZICI

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ÇELEBİOĞLU**

Artvin-2021

TEZ BEYANNAMESİ

Artvin oruh Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-ğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum Klasik Türk Edebiyatı Divânında Kokular adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Artvin oruh Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-ğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- ☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim sadece Artvin oruh niversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin 1 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu srenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

05/08/2021

İmza

Adı SOYADI

Esin Ezgi YAZICI

İÇİNDEKİLER

TEZ BEYANNAMESİ	I
İÇİNDEKİLER	II
TABLO1: DÎVÂNLARDA TEŞBİH UNSURLARI	IV
KISALTMALAR	V
ÖZET	VI
THE CONCEPT OF ODOR IN CLASSICAL LITERATUREHata! Yer işareti tanımlanmamış.	
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM	9
ŞAİRLER VE DÎVÂNLARINDAKİ KOKU İLE İLGİLİ KAVRAMLAR	9
2. BÖLÜM	11
AHMEDÎ	11
2.1Hayatı-Edebî Kişiliği	11
2.1.1 Eserleri	12
3. BÖLÜM	77
BÂKÎ	77
3.1Hayatı-Edebî Kişiliği	77
3.1.1 Eserleri	79
4. BÖLÜM	107
ŞEYHÜLİSLÂM YÂHYÂ	107
4.1Hayatı-Edebî Kişiliği	107
4.1 Eserleri	109
5. BÖLÜM	126
NEDÎM	126

5.1 Hayatı-Edebi Kişiliği	126
5.1 Eserleri.....	128
SONUÇ	140
KAYNAKLAR	142

Teşbih Unsurları	Ahmedî	Bakî	Şeyhülislâm Yahya	Nedîm
‘abîr	14	2	2	-
‘amber-amber(bar-bû-efşan...)	116	33	21	12
Attar-Mu’attar	9	10	1	4
Bû-bûy	127	26	29	31
Bûstan	6	-	-	-
Ezhâr	-	-	-	1
Gâliye	6	2	2	-
Hâl-i müşgin	2	7	1	1
İtr	3	2	-	2
Kâfur	-	-	1	-
Misk-Müşg-müşgîn	98	50	19	3
Nâfe	13	3	1	1
Nefhâ	1	4	3	-
Reyhan	5	-	1	-
Râyiha	14	-	1	-
Revâyih	5	-	-	-
Sandal	-	2	-	-
Şemîm	1	3	2	4
Şemme	8	2	5	-
Tervih	2	-	-	-
Ûd	6	7	-	-
Yasemen-Yasemîn	3	-	-	1

TABLO1: DİVÂNLARDA TEŞBİH UNSURLARI

KISALTMALAR

C.	:Cilt
Fsm.	:Fatih Sultan Mehmet
G	:Gazel
K	:Kaside
Kt	:Kıt'a
M	:Muhammes
md.	:Madde
Müf.	:Müfret
Ms	:Mesnevi
Mv	:Mevlid
N	:Nazm
s.	:Sayfa
Sâ.	:Sâkî-nâme
tcb.	:Terci-i Bent
Tkb.	:Tercih-i Bent
TDV	:Türk Diyanet Vakfı
vb.	:Ve benzeri
yy.	:Yüzyıl
Z	:Zeyl

ÖZET

KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA KOKU KAVRAMI (AHMEDÎ, BÂKÎ, YAHYÂ EFENDÎ VE NEDİM DİVANLARINDA)

Koku, karakter kadar önemli ve öznedir. Edebiyat, insanlık var oldukça yaşayan bir sanattır. Din de edebiyatı şekillendiren en önemli olgudur. İnsanlık temel ihtiyaçlarını tamamladıktan sonra belli arayışlar içine girer, sorgular ve eştikçe de birçok sorunun sebebini öğrenir. İslamiyetle beraber edebiyatımızda köklü değişiklikler meydana gelmiş ve bu değişimle beraber şiirde kullanılan nazım biçimi, konu, ölçü gibi şiirin unsurları da değişmiştir. O dönemleri anlayabilmek için o dönemde yazılmış eserlerin yol göstericiliğinden yararlanmaktayız. Şairler, kendi karakterlerini eserlerinde meydana getirmişlerdir. Eserlerde övgüye, yergiye dönemin sorununa yahut yaşanan mevsime kadar yer verilmiştir. Sevgili, ilahî ya da beşerî olmak üzere bütün eserde bulunur.

Bu çalışmanın amacı 14, 16, 17 ve 18. yüzyıllarda yaşamış 4 farklı şairin divânlarındaki koku mazmunlarının kullanımları, hangi muhteva ve benzetmelere nail olduklarını ve var olan diğer söz sanatlarını tespit etmektir. Bu şairler; XV. Yy Ahmedî, XVI. Yy Bâkî, XVII. Yy Şeyhü'l-islâm Yahyâ Efendi ve XVIII. Yy'dan Nedîm'dir. Ahmedî haricinde diğer şairler Necâtî Bey ile başlayan, anlam derinliğinden çok estetik kaygı taşıyan ve düşünce olarak “Dünyâ fânî, hayat kısa, o zaman dünyâ nimetlerinden faydalanmak gereklidir.” düşüncesiyle şiir yazan güzel sev, bade iç hayat budur anlayışını ön plana çıkaran şairlerdir. Zincirin son halkası Nedîm'dir.

Anahtar Kelimeler: Koku, edebiyat, Ahmedî, Bâkî, Yahyâ Efendi, Nedîm.

SUMMARY

The Concept Of Odor In Classical Literature

Fragrance is as important and subjective as character. This is how living things make the biggest difference. Literature is a living art as long as humanity exists. Religion is also the most important phenomenon that shapes literature. After completing its basic needs, humanity goes into certain searches, questions and learns the cause of many problems as they get along. Along with Islam, radical changes have occurred in our literature. Elements of the poem such as the verse form, subject and measure used have also changed. In order to understand those periods, we benefit from the guidance of the works written. Poets have created their own characters in their works. These are the works that include praise, satire, the problem of the period or the season. Beloved is found in all works, divine or human.

The aim of this study is to determine the use and, if any, different uses, content and similes of the scent metaphor in the Divâns of 4 different poets who lived in the 15th, 16th, 17th and 18th centuries. These poets; XV. Yy Ahmedî, XVI. Yy Bâkî, XVII. Century Shaykh al-Islam Yahya Efendi and XVIII. It is Nedîm from the 6th century. Ahmedî except other poets Necati starting with Bey, "meaning as much aesthetic concerns with the depth and thought world has mortal, life is short, then the world has is necessary to benefit from the blessings." They are the poets who write poetry with the idea of love beautiful, bad is the inner life. The last link of the chain is Nedîm.

Keywords: Fragrance, literature, Ahmedî, Bâkî, Şeyhülislam Yahyâ, Nedîm.

ÖN SÖZ

Beynin hafızası olduğu gibi koku alma organımız olan burnun da adeta bir beyin gibi hafızası vardır. Bir kuzu, sürünün içinde annesini kokusu sayesinde tanır. Bir bebeği sakinleştiren annesinin kokusudur. Herkes çoğu şeyi farklı yorumlar ve bu farklılıklar sayesinde vardır. Canlıları birbirinden ayıran farklılardan biri kokularıdır. Herhangi bir ortama girdiğimizde kötü kokuyla karşılaştığımızda ifademiz değişir, ortamdan rahatsızlık duyarız. Güzel bir koku karşısında tavrımız ise o yöne doğru kafamızı çevirmek hatta o tarafa yönelme isteğidir. Tat alma duyusu ile koklama duyusu uyum içinde olduğundan yemeğin tadını alabilmemiz için kokusuna varmamız gerekebilir. Türk dili ve edebiyatında yaşayan Divân şairleri de sevgilinin kokusu hakkında tecrübeleri olmasa da belli tasvirlerle dile getirmişler, somutlaştırmayla kokunun hayalde canlanmasını sağlayabilmişlerdir. Sosyal çevrenin de etkisiyle değişen dil şiirde de kendini her anlamda göstermiştir. 15. yy'da Necâtî'nin eserlerinde kendini gösteren mahallileşme akımı on beşinci yüzyıldan sonra da devam etmiş ve Nedîm'in bulunduğu yüzyılda ekol haline gelmiştir.

Nedîm ile zirveye çıkan mahallileşme akımı şiirin konusunu, yazılış biçimini hatta kullanılan nazım şekillerinin bile değişmesini sağlamıştır. Genel olarak bakıldığında eserler belli noktalarda birbirinden ayrılmaktadır. Kullanılan kavramlar büyük oranda ortak olmakla beraber bazı şairlerin diğerlerinden farklı olarak bazı sözcükleri kullandığı dikkati çekmiştir. Bu durum ise yaşanan dönemin siyasi, sosyal ve kişisel farklılıklarındandır.

Çalışma sırasındaki kıymetli fikirleriyle aydınlanmamı ve tezimi şevkle icra etmemi sağlayan danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Çelebioğlu'na teşekkürlerimi sunarım. Üstümde emeği olan başta anneme sonra herkese minnetle.

Esin Ezgi Yazıcı

Artvin-2021

GİRİŞ

Bir milletin ömrü boyunca ortaya koyduğu ürünlerin toplamına edebiyat denir. Edebiyat, insanlık var oldukça yaşayan sanattır. İnsan; temel ihtiyaçlarını tamamladıktan sonra belli arayışlar içine girer ve sorgulayıp eştikçe birçok sorunun cevabını öğrenir. Din de edebiyatı şekillendiren en önemli olgudur. İslamiyetten önce birçok inanca sahip olan Türkler; Fars ve Arap edebiyatı etkisi altında yeni bir dönem gelişmiştir.

İnsan, duyguları doğrultusunda yaşar. Koku duyguların şekillenmesinde büyük bir olgudur. Âşık sevgiliye methiyeler düzmek ister ve bunun için malzemesi oldukça boldur. Koku da âşığın elde ettiğimiz bilgilere göre başarıyla kullandığı her türlü mübalağaya giydirebildiği malzeme olmuştur. Daha çok sevgili üzerinden verilen koku; saç, ben, yüzdeki çizgiler ve benzerleriyle araç bulmuştur.

“Sevgiliye ait güzellik unsurlarının işlendiği beyitlerde, güzelliğin baş kısmında ve bilhassa yüz çevresinde toplandığı, yanak ve yüz kısmının önde geldiği görülür. Bunların haricinde kullanılış yoğunluğuna göre saç, göz, dudak, ben, kaş, çene, ağız, ayva tüyleri ve alın sıralanır. Şairler güzellik kavramını mümkün olduğu kadar çok, hatta mümkün olanın da üzerinde bir yüceltmeye tabi tutarlar.”¹

“Klasik Türk Edebiyatında Koku Kavramı” adlı tez, beş bölümden oluşmaktadır. Yüzyıl sırasına göre Ahmedî ile başlanıp Bakî, Şeyhülislâm Yahya ve Nedîm adlı şairlerin hayatı hakkında bilgi verildikten sonra divânlarının tamamı koku ile ilgili kavramlar doğrultusunda incelenmiştir. Taranan kelimeler sonrasında ele alınan dizeler, koku kavramlarını içeriyorsa etraflı şekilde lügat, makale, kitap ve tezlerden de istifade edilerek açıklanmıştır. Bu tezde konusu doğrultusunda belirlediğimiz dönemlerde yaşamış şairlerin divânlarındaki koku kavramlarının mahiyeti, divânlarda kullanılan söz sanatları, divânlarda kokuyu iletmedeki araçları tespit edilmiştir. Divanlarda aranan koku kavramları şu şekildedir:

‘Abîr, attar, ‘anber, ‘anber-buy, anberîn, anberîne, anber(dâne, efşan, eşheb, feşan, fişan, kemend, nefes, nikâb, nisar, pûş, sârâ, şemîm, ten) ‘anber-ü müşg-i Hitâ,

¹ Erdoğan Uludağ, “Fûzûlî’nin Gazellerinde Bir Güzellik Unsuru Olarak Yanak”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Turgut Karabey Armağanı Özel Sayı*, 3,s.16.

bû, bû-stan, bûy, bûstan, benefşe(bûy, kohı, zâr), hâl-i müşgîn, gâliye, gül-âb-ı âttar, , kâkûl-i hoş-bû, kâkûl-i müşgîn, mu'anber, mu'attar, misk, misk(-âsâ, -efşan, - Hutten, ter,)), misk ü 'anber, müşg- bâr, miskin, müşg, müşg-i 'anberîn, mümessek, mürevvih, müşg-bar, müşg(Çîn, Hıtâ, nab, Tatar), müşgîn, nâfe, nâfe-i âhu Hoten, nâfe(anber-efşan, bar, Çîn, Hoten, miskin, müşg), Nûkhet, nesrin, nergis, nefha, Ta'tîr-i meşâmm, rayihâ, reyhân, reyhânî, revâyih, sandal, sümbül, şâm, şemîm, şem-i kâhkûl, şemme, tervih, ıtır, ıtr-sâ, ûd, yasemen.

Koku kavramı ele alınırken ilk olarak Ferit Develilioğlu'nun Osmanlıca-Türkçe lügatında bulunan karşılığı "koku" anlamına gelen sözcükler taranmıştır. Ferit Develilioğlu sözlüğü haricinde Ali Püsküllüoğlu'nun Osmanlıca Türkçe Sözlük'üne, Mehmet Kanar'ın Osmanlıca Türkçe Sözlüğü'ne başvurulmuştur. Haricinde farklı lügatler koku bağlamında tarandığında kavramların ortaklığı fark edilmiştir; en geniş olan Ferit Develilioğlu'nun lügatı esas kabul edilmiştir. Kokuyla ilgili kavramlar belirlenen şairlerin divânlarında tespit edilmiştir. Ayrılan kısımlar teker teker başlıklar altında toplanılıp tasnif edilen kısımlar divândaki sırasına bağlı kalınarak gruplandırılmıştır. Bazı beyitlerde bulunan koku anlamlı kavramlar, renkleri yahut başka nesneleri karşıladıklarından tezde kullanılmaya gerek duyulmamıştır. Kavramlar açıklanırken alfabetik olarak sınıflandırılmıştır. Beyitler bazen koku bağlamından uzaklaşılarak açıklanmak durumunda kalırsa da asıl konudan ayrılmadan titizlikle incelenmiştir. Kaynaklardan alıntılar tırnak içinde hiçbir düzeltme yapılmadan aynen verildiğinden farklı imlâlar ortaya çıkmış olabilir. Ayrıca bu çalışmada alınan beyitler ilk önce parantez açılarak nazım biçiminin kısaltması ve sayısı belirtilmiştir. Parantez içinin devamında sola eğik çizgiyle (/) ayrılıp beyit numarası verilip parantez kapatılmıştır. Nazım şekilleri belli kısaltmalar yapılarak verilmiştir. Divân içinde nazım biçimleri şu şekildedir: İlk önce kaside varsa (K) daha sonra sırasıyla gazel (G), kıt'a (Kt), muhammes (M), müfred (Müf), mesnevi (MS), terci-i bent(Tcb), terkeb-i bent(Tkb), nazm(N), zeyl (Z). Yararlanılan kaynaklarda alıntılanan bölümler tırnak içinde (""") verilip italikleştirilerek dipnotla kaynağı belirtilmiştir. Her şairin hayatı, sanatı ve edebî kişiliği hakkında kısa bilgi verildikten sonra koku kavramları başlık olarak verilmiştir. Dört şair için ilgili beyitler alınıp yukarıda beyan edildiği gibi aktarılmıştır.

Toplamda 198 tane koku kavramı şairlerin divânında aranmıştır. Aşağıda verilen koku anlamlı kavramlar divânlarada mevcut olmayanlardır. Bunlar:

Abîrîn, abîrûn, akas, âkıs, arf, âsin, âtır, atse-i anberîn, atyar, baharat, bed-bû, behrâmec, benne, beşam, bihr, bîrzed-bîrze-bîrzî, bû-fürûş, bûy-ı (ezhâr, dâr, ruh, ümîd, vefâ), bûyî, bûnk, cedvâr, dâfi'-i taaffün, defîn-i hâk-i ıtırnâk, dem-i zehre, dest-bûy, dest-bûye, devâ-yi misk, edhân, edhâm, enbûy, enfiyye, engüje- engüjed, erdşîrân, erdşîrdârû, erc, erîc, ersemi, ezfâr, ezfer, fâih, fâiyih, fâyiha, fergand, fergande, fevhâ, fevaih, fevehân, fevehât, fevha, gâliye-dâni, gavâlî, gend, gendâ, gîtî-ârây, giyâh-ı kayser, gül-nefesî, habak, hem-bû, hiltît, ıhlamur, ıtr-ı müselleşi, ıtr-feşân, ıtr-efşân, ıtrî, ıtrî, ıtriyye, ıtriyyât, ıttılâ', iddiyhân, irtibâb, istinşâ', kâfur-ı benefşe, kâfur-ı cevz-i bevâ, kalenbek, râyiha-i kerih, reyyâ, kışniş, lâhlaha, lüffâh, maâtîr, Şâm-ı cennet-şemaim, meşâmm, meşmûm, mî'târ, miskî, miskîy, muattır, mutayyeb, mutazavvî', müddetlin, müdhûn, mürebbab, müteğallî, nâfe-rîz, neffâh, nefh, reyyâ, semen-bû, şâm, şezâ, taattur, tatayyub, tâ'tîr, tazavvu', tedhîn, tegâllî, tervîhât, zâkî, zâfet-i lâmiyye, zeyt-i tayyar, züyût.

Beyitlerde yer alan kavramların anlamları aşağıda belirtilmiştir.

Abîr: “Beyaz sandal, sümbül kökü, kırmızı gül, turunc ve iğde çiçekleri gibi kokulu maddelerin miskle karıştırılıp dövülmesinden yapılan ve eski zamanın en beğenilen kokusu.”²

Sözlük anlamında belirtildiği gibi abîr eskiden tercih edilen bir sözcüktür. Ahmedî'de on altı tane bulunurken Nedîm divânında bu sözcükle hiç karşılaşmamaktayız. Dil ve kültürün değişimiyle kullanımı azalan sözcüğün yerini başka sözcükler almıştır. Abîrîn, abîrûn sözcüğü bu sözcükten türemiştir. Divânlarda çokça tercih edilmeyen sözcük güzel koku anlamına gelmektedir.

Amber: “Amber, Hint denizinden adabalığı denilen bir balığın midyesinden çıkarılma güzel kokulu kara madde. 2.(Mec.) Güzel koku. 3. Güzelin saçı.” (Özön, 1988:33)

² Mustafa Nihat Özön, *Küçük Osmanlıca Türkçe Sözlük*, 4, İnkılâp Kitabevi, İstanbul-1988, s.

Amber sözcüğü, “anber-âmîz, ‘anber-âlûd, anberbar, anberîn-buhâr, anber-buy,’anberîn, ‘anberîn-gîsû, anberîne, çetr-i ‘anber, ‘anber-dâne, ‘anber-pûş, ‘anber-sâ, ‘anber-sârâ, anber-fâm, ‘anber-feşân ,‘anber-fişan, ‘anber- efşan, anber-i eşheb, ‘anberîn-girîbân ,‘anberîn-selâsil, ‘anber-şemîm, ‘anber-ter, ‘anber-nâb, anberîn-nefehât, ‘anber-nefes, ‘anber-nikâb, ‘anber-nisâr,‘anber-i ter,‘anber-ten, ‘anber-kemend,‘anber-i hâm,‘anber-ü müşg-i Hıtâ,‘anber-nikâb, ‘anber-eşbheb, ‘anber nisar dâm-ı ‘anber, Hilâl-i ‘anberîn, nokta-i ‘anber, dâne-i ‘anber, reşk-i şemâme-i anber, kilik-i anber-efşân-ı hümayûn, anber-rîz-i cânân, nefha-i ‘anber, mûy-ı ‘anberîn,” sözcükleriyle beraber kullanılmıştır. Rengi siyah olduğundan sevgilinin saç ve kaşından bahsederken de divânlarda tercih edilmiştir. Amber sözcüğüne dört divân şairinde de çokça rastlanılmıştır. İçerisinde amber sözcüğünün bulunmasından kaynaklı bu sözcüğü bu başlığa örnek verilecektir.“Atse-i anberîn” güzel kokulu nefes anlamına gelmektedir. Sevgilinin nefesinin güzelliğine teşbihi sağlayacak başka sözcükler bulunmasından mütevellit bu sözcüğü dört divânda da görmemekteyiz.

Attar-Mu’attar: ‘tr kökünden gelen ‘aṭṭār عطار "ıtır satan, baharatçı" sözcüğünden alıntıdır.³

Bû-bûy: Koku ve vefâ ile aynı anlama gelen sözcüktür. Bû-Bûy sözcükleri başka sözcüklerle kolaylıkla beraberlik sağladığından şairler tarafından divânlarda çokça tercih edilmiştir. Divânlardaki tamlamalar şu şekildedir: “Anber-bûy, benefşe-bûy, benefşe-kohı sünbül, hoş-bûy, müşg-bûy, bûy-ı hulk, bûy-ı gül, bûy-ı bahûr-ı Meryem, bûy-ı hulk, bûy-ı dil-âvîz, bûy-ı ‘ûd u ‘anber, bûy-ı zülf-i dil-rübâ, semen-bûy, bûy-ı şîr, bûy-ı ‘abîr ü ‘anber, bûy-ı müşg-i nâb, bûy-ı mahabbet, bûy-ı zülf, bûy-ı vasl-ı yâr, bûy-ı vefâ, bûy-ı pîrehen, bûy-ı cinân, bûy-ı bahâr, bûy-ı âşinâ, bûy-ı nev-bahâr, bûy-ı şarâb, bûy-ı yâsemen, bûy-ı hâb, Bûy-ı sahbâ-veş, bûy-ı sünbül, bûy-ı gonca, bûy-ı dehân, bûy-ı cânâne, bûy-ı cân-fezâ, bûy-ı safâ.”

Benefşe: Menekşe sözcüğünün eskiden yazılışı “benefşe” şeklindedir. Divânlarda sevgilinin saçıyla beraber kullanılmıştır.

Büstan: Büstan sözcüğü sadece Ahmedî’de tespit edilmiştir. Sözcüğün bahçe anlamına gelmesi dolayısıyla beyitlerde çiçeklerle beraber kullanılmıştır.

³ <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/attar> Erişim Tarihi:03.10.2020.

Ezhâr: “Zehre” sözcüğünün çoğulu olup çiçekler anlamına gelen sözcüğe sadece Nedîm divânında rastlanılmıştır. Bu sözcükle çiçekler üzerinden somut olarak koku kavramından bahsedilmiştir. “ezhâr-ı çemen” iki farklı tamlamayla kurulmuştur.

Gâliye: “Güzel kokulu bir karışımdır. Üç şeyin karışımdır: Biri misk, biri anber, biri bân(sorgun ağacı). Bu üç eczâyı birleştirip gâliye ismini veren Süleyman bin Abdülmelik’tir. Misk ve anber ezildiği vakit gayet güzel koku verir. Zülfe, kâküle, gîsûyamüşk-sâ, gâliye-sâ ve anber-sâ derler. Bunlara ziyâde koku isnad etmek içindir. Misk kokulu, anber kokulu demek olur. Bunlardaki “sâ” teşbih için değildir. Gâliye-sâ, anber-sâ. Sâyîden: Ezmek.”⁴

Nedîm divânında hiç karşılaşılmayan bir sözcük olan gâliye, Ahmedî, Bâkî ve Şeyhülislam Yahyâ divânında bulunmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi diğer kokularla beraber kullanılır. Tamlama olarak “kâkül-i gâliye-gûn, zülf-i müşg-i gâliye-fâm” iki farklı şekilde kullanılmıştır.

Hâl-i müşgîn: Hâl: ben anlamına gelirken müşgîn: misk kokulu anlamındadır. Lügatte tamlama olarak var olan sözcük sevgilinin güzelliğini anlatırken tenasüp yapmak ya da sevgilinin beninin kokusundan bahsetmek için kullanılır. Sevgilinin beni siyah rente oluşu ve güzel kokmasıyla bilinir.

İtr: “Sürünmede kullanılan güzel kokulu yağ. 2. İtr bitkisi.”⁵

Beyitlerde “itr-ı şâhî ve itr-sa” tamlamasıyla kullanılan kavram güzel koku anlamındadır.

Kâfur: “Beyaz ve yarı şeffaf, kolaylıkla parçalanan bir madde. Sert, güzel kokulu, katı ve yağlı bir madde”.⁶

Divânlarda cennette bir kaynak ismi ve beyaz renkte olan madde olmasıya da anılan sözcük bu anlamlarından ayrıştırılarak verilmiştir. Bu sözcük yalnız Şeyhülislam Yahyâ divânında bulunmaktadır.

⁴ Ömer Ferit Kam, *Divan Şiirinin Dünyasına Giriş*, Birleşik Yayınevi, Ankara-2008,s. 175.

⁵ Mustafa Nihat Öznön, *Küçük Osmanlıca Türkçe Sözlük*, 4,İnkılâp Kitabevi, İstanbul-1988, s. 332.

⁶Yeni Osmanlıca Türkçe Sözlük

<https://turuz.com/book/title/Yeni+Osmanl%C4%B1ca-T%C3%BCrkce+S%C3%B6zl%C3%BCk+60+000+Ba%C5%9Fl%C4%B1q>
17.07.2021

Erişim Tarihi:

Misk: “Asya dağlarında yaşayan bir ceylân cinsinin erkeğinde karın derisi altında bulunan kese şeklindeki bir bezden elde edilen güzel kokulu siyah madde”⁷

“Bu hayvan küçük bir karaca yahut köpek kadar olup başında boyunuzu yoktur. Bunu diğer hayvanların hepsinden ayıran şey, göbeğinde oluşan bir çeşit kesedir. Bu kesede bir sıvı, daha doğrusu kokusu ve dayanıklılığı misk yağına benzemeyen yağlı bir madde oluşur. Farsçası müşg.”⁸

Amberden sonra divânlarda çok bulunan kavramlardan biridir. Şairler, misk sözcüğüne başvururken ben, saç gibi unsurlarla teşbih etmişlerdir. Divânlarda kurulan tamlamalar şu şekildedir: “ bahr-ı müşg, Bîd-i müşg, çevgân-ı müşg, müşg-bîz, enfâs-ı müşgîn, dem-i müşgîn-i gonca, derûn-ı nâfe-i müşg-i Tatar, dâne-i müşg, müşg(bû, bûy, bâr, Çîn, dem, efşân endûd, hâl, hevâ, her-câyi, Hıtâ, Hoten, nâb, nefes, peyker, semen-sâ, zülf), müşgîn(ebrû, erkâm, heva, nefes), hâme-i müşgîn, hat-ı müşgfâm, hûbân-ı müşgîn-mû, müşg-i gâliye-fâm, kâkül-i müşgîn, nâfe-i müşg, nefha-i müşgîn, pür-müşg, pür-müşg-i ter, Reyhân-ı müşg-bûy, sünbül-i müşgîn, zülf-i müşgîn-i semensâ, zülf-i müşgîn-târ, zülf-i müşgâsâ,

Mümessek: Miskle karıştırılmış, misk kokan anlamındadır. Tek bir beyitle Bâkî divânında görülmektedir.

Nâfe: Misk kokusunun içinde bulunduğu kesedir. Misk kadar kullanılsa da kullanımı şairlerce tercih edilen bir kavramdır. İncelenen dört divân şairinde de bulunmaktadır. Çoğunlukla teşhis sanatıyla kullanılır. Divânlarda nâfe ile ilgili kurulan tamlamalar şu şekildedir: “nâfe-i (âhû, Çîn, gazâl, misk, miskûñ, müşg), müşg-i nâb.”

Nefha: Rüzgârın bir kere esmesiyle aynı anlama gelen sözcük aynı zamanda güzel koku anlamındadır. Nedîm divânında karşılaşılmayan bu sözcüğü diğer şairler divanlarında kullanmışlardır. Nefha ile ilgili kurulan tamlamalar şu şekildedir: “Nefha-i ‘anber, nefha-i cân, nefha-i ‘ûd u ‘anber, nefha-i müşgîn, nefha-i bâd-ı bahâr, nefha-i ‘anber-şemîm, zamân-ı nefha-i hâk.”

Reyhan: Reyhan bitkisidir. Reyhan bitkisi genellikle çiçeğin kokusu ve sevgilinin saç, sevgilinin ayva tüyleriyle verilmiştir. Çoğunlukla bitki anlamında

⁷ Kubbealtı Lugatı, “Misk”, Erişim Tarihi: 17.07.2021.

<http://www.lugatim.com/s/misk>

⁸ Ömer Ferit Kam, *Divan Şiirinin Dünyasına Giriş*, Birleşik Yayınevi, Ankara-2008, s. 175.

kullanıldığından o beyitlere yer verilmemiştir. Divânlarda sözcükle ilgili bulunan tamlamalar şu şekildedir:“ ârâm-ı reyhân, nesîm-i râhat-ı reyhân revh-i reyhân, reyhân-ı müşg-bûy, reyhân-ı semen-sây.”

Râyihâ: Güzel koku anlamında kullanılan kavram nesnelerin kokusu olarak verilmiştir. Çoğunlukla huyların râyihası, cemâlin râyihası gibi tamlamalarla kullanılır. Direkt güzel koku olarak verildiği de görülmüştür. Ahmedî ve Şeyhülislam Yahyâ divânında kullanılan bu kavramlar Bâkî ve Nedîm divânında kullanılmamıştır.

Revâyih: Râyihâ sözcüğünün çoğulu olarak karşımıza çıkan bu sözcük Ahmedî divânında bulunmaktadır. Sadece tek bir beyitte “lütfun revâyihî” tamlamasıyla karşımıza çıkan sözcük genellikle misk ve amber gibi sözcüklerle teşbih olmuştur.

Sandal: *“Sarımtırak renkli, çok dayanıklı, sert ve çok makbul bir odunu olan, çeşitli türlerinden çıkan yağlı ve reçineli esanslar lavantacılıkta, sabunculukta kullanılan, Afrika, Endonezya ve özellikle Hindistan’da yetişen ağaç.”*⁹

Sadece Bâkî divânında bulunan kavram 2 farklı beyitte bulunmuştur. Bir beyitte şöyle bir tamlama ile görmekteyiz: “Sandal-ı rûhı buhur.”

Şemîm: Güzel koku anlamında kullanılan sözcüğü Ahmedî tek bir beyitinde yer verirken diğer şairler birçok beytinde bulundurmıştır. Amber, misk gibi sözcüklerle tamlamalarla beyitlerde kullanılmıştır. Bu sözcükle ilgili tamlamalar şu şekildedir:“ anber-şemîm, Şemîm-i nâfe-i hâl, şemîm-i çîn-i zülf, şemîm-i sünbül, şemîm-i gîsûvân, şemîm-i zülf.”

Şemme: Güzel koku anlamında kullanılmıştır. Yalnızca Nedîm’de kullanılmayan sözcük, diğer şairlerce kullanılmıştır. Koku sözcüğünün yerine ve güzelliğin kokusu, kahrın kokusu ya da sevgilinin kokusu gibi tamlamalarla kullanılmıştır.

Tervih: Daha çok rahatlama anlamında kullanılan sözcük kokusunu arttırma koku verme gibi anlamlara sahiptir. Yalnız Ahmedî divânında kullanılmıştır.

⁹ Kubbealtı Lugatı, “Sandal”. Erişim Tarihi: 17.07.2021.
<http://lugatim.com/s/SANDAL>

Ûd: Buhur maddesi olarak da kullanıldığı bilinen bitki yandığında çıkardığı koku sayesinde divân şiirinde yer alır. Ud çalgısı ile aynı anlamda olması sebebiyle de divânlarda bulunur. Divânlarda genelde âşğın gönlü olarak teşbih edilir. Yanınca çıkan dumanın yaydığı kokunun güzel olduğu bilinir. Şeyhülislam Yahyâ ve Nedîm divânında kullanılmayan sözcük Ahmedî ve Bâkî, divânında kullanılmıştır.

Yasemen: “Semen ve semen-bû” sözcükleriyle de var olan sözcük Ahmedî ve Nedîm’in divânında kullanılmıştır. Divânlarda yasemin çiçeği, kokusu itibariyle kullanılırken şairler divanlarında yasemin çiçeğinin yaprağından da bahsetmişlerdir.

1. BÖLÜM

ŞAİRLER VE DÎVÂNLARINDAKİ KOKU İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

Aşka ilk olarak Antik Çağ'da Romalıların bıraktıkları edebî kalıntılarda rastlanılmıştır. Aşk, divân şiirinin en önemli malzemesidir. Çağlar atladıkça değişen aşk anlayışı, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "*saray istiâresi*"¹⁰ ifadesiyle bütün mânâyı tek cümlede toplamıştır. Divân şiirini klasikleştiren şairler; yetenekleriyle "aşk" denilen olguyu bir kadının gözünden bakıldığında tûlbente oya gibi işlerler. Herkesin oyası birbirinden farklı olacağı gibi tasvir edilen sevgili, her şair tarafından şahıslarına münhasır bir şekilde ortaya konmuştur. Kimi şair divânında somut olanı beşerî aşkı aktarırken kimisi soyut olana ilâhî aşka yer vermiştir.

Mâşuk, şair için sevmeye bişkûh tek varlıktır. Sevgili sevmez, kıskanmaz, bakışları okla eş değerdir. Kıvrıcık siyah saçları, mihrap kıvrımında kaşı, amber rengindedir. Tüm bu unsurlar: amber, misk, yasemin gibi güzel kokar. Ay gibi parlak yüzünde nâfe gibi beni vardır. Sevgilinin ayva tüyleri de bu güzel kokulara nail olmuş nadide güzelliklerden biridir. Sevgili, bazen kokunun kaynağından bile güzel kokar ve her şeyi kendi kokusuna hayran bırakır. Âşığı tedirgin eden rakipleri olan sevgilinin güzel kokusu herkesin dimağını bulandırır. Bu güzel koku âşığın gözlerini mahmurlaştırıp âşığı divâneğe çevirir.

Sırasıyla Ahmedî, Bâkî, Şeyhülislâm Yahya ve Nedîm divânlarında koku kavramı içeren kavramlar şu şekildedir: Ahmedî'de 427, Bâkî divânında 106, Şeyhülislâm Yahya'da 74, Nedîm divânında ise 269 tane koku anlamlı sözcük tespit edilmiştir. Her bir şair yaşadığı dönemin şartlarıyla düşünülerek statü farklılıkları gözetenek incelenmiştir. Kullanılan sözcüklerden de aradaki yüzyıl farkları anlaşılır bir şekilde göze çarpmaktadır. Ahmedî; ağır bir dille karşılaşılırken Nedîm, divânında mahallileşme oldukça rahat hissedilmektedir. Şairlerin tavırlarını sergiledikleri divânlarında karakterlerini, yaşam biçimlerini, yaşadıkları sosyal ve siyasal olayları, sevgiliye bakış açılarını vb. birçok şeyi tespit edebiliyoruz.

¹⁰ Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, (7), Çağlayan Yayınları, İstanbul 1988, s.5.

Ahmedî divânında: 49 kaside, 166 gazel, 8 terki-i bent, 3 terci-i bent, 1 muhammes, 1 mevlid, 3 zeyl olmak üzere 268 beyit, Bâkî divânında: 24 kaside, 97 gazel, 1 Kıt'a olmak üzere 199 beyit, Şeyhülislâm Yahya divânında: 5 kaside, 67 gazel, 2 müfredat, 2 sâkîname, 3 müfredat, olmak üzere 77 beyit, Nedîm divânında ise 12 kaside, 24 gazel, 1 terci-i bent, 1 nazm, 2 mesnevi, 1 muhammes olmak üzere toplam 41 beyit koku bağlamında tasnif edilip açıklanmıştır.

2. BÖLÜM

AHMEDÎ

2.1 Hayatı-Edebî Kişiliği

1334 yılında doğduğu tamin edilmektedir. Asıl adı İbrahim, babasını adı Hızır'dır. Hayatı hakkında bilgilerin yetersiz olduğunu bilinmektedir. İlköğrenimi hakkında nerede ve nasıl yaptığını dair bilgiler mevcut değildir. Bazı kaynaklarda Mısır'a gittiğini yazmaktadır. Yaşamının uzun bir bölümünü Anadolu Beylikleri döneminde geçirmiştir.

“Fetret Devri Ahmedî'nin yaşadığı dönemlerden biridir. Fetret Devri: “Osmanlı hükümdarı Yıldırım Bayezid'in hayattaki beş oğlundan dördü arasındaki taht kavgaları nedeniyle 1402'den 1413'e kadar süren kargaşa dönemidir. Bu süreç Yıldırım Bayezid'in 1402'deki Ankara Savaşı'nda, Timur İmparatorluğu'nun kurucusu Timur'a yenilip esir düşmesi sonucu ortaya çıktı. Fetret Devri'nde birbirleriyle taht mücadelesine giren Yıldırım Bayezid'in oğulları Emir Süleyman, İsa Çelebi, Musa Çelebi ve Çelebi Mehmed'dir.”¹¹

Fetret Devri Yıldırım Beyazıt'ın oğlu Çelebi Mehmet tarafından 1413 yılında sona ermiştir.

“Ahmedî'nin çok eser verdiği ve eserlerini bütünlediği en velüd devir, Edime Sarayı'nda, Emir Süleyman'ın yanında bulunduğu devirdir. Zevkine düşkün ve meclis süsleyen bir hükümdar olan Emir Süleyman, bu âlim ve olgun şairi kendisine hem hoca, hem arkadaş seçmiş, onun şiirinden ve nüktelerinden zevk almayı bilmiştir.”¹²

Siyasi alanda yaşanan huzursuzluklar Ahmedî'nin şiirlerinde de görülmektedir. Taht kavgalarının oldukça yaşandığı dönemdir.

“Ayrıca 1405'de Emir Süleyman'ın Bursayı Çelebi Mehmet'ten alması ve şehre girişi, Emir Süleyman'la aralarının bir süre açılması, daha sonra tekara huzura kabul edilmesi gibi birçok husus Divân'da yer almaktadır.”¹³

¹¹ Wikipedia, “Fetret Devri” Erişim Tarihi: 24.07.2021.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Fetret_Devri

¹² Nihad Sâmî Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, (1), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi, İstanbul 1983, s.388.

¹³ Melike Erdem Günyüz, *Ahmedî Divânı Tahlili*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul 2001, s.12.

Ahmedî, gazel ve kasidedeki ustalığı ile bilinir. Döneminde en fazla eser veren şairdir. Kendisinden sonra gelecek olan şairlerin önderi olduğunu, eserleriyle diğer şairlere ışık tutmuştur. Sekiz müstakil esere sahip olan Ahmedî, mesnevi alanında da başarılı şairlerdendir.

“Daha sonra Şehzâde Emîr Süleymân ile Edirne sarayında bulunmuş, son olarak Sultân Çelebi Mehmed’e intisap etmiş ve muhtemelen 812/1410 yılından hemen sonra seksen yaşlarında Amasya’da ölmüştür.”¹⁴

14. Yy’da yaşamış en büyük şairlerden biri olan Ahmedî’nin tasavvuf konulu şiirleri de vardır. Çok bilgili olması ve Mısır gibi ülkelerde bulunması kendisine şiir yazma konusunda yarar sağlamıştır. Türkçeyi başarıyla uyarlayıp eserleriyle her dönemde örnek alınmış bir şairdir.

2.1.1 Eserleri

Divân: Fazıl Ahmed Paşa’nın emri üzerine Ahmedî bu divânı kendi düzenlemiştir. Ahmedî’nin ustalığını sergilediği eserinde 722 gazel, 75 kaside, 7 terki-i bent, 2 tercî-i bent, 8 tevhid, 5naat, 2 muhammes içermektedir. 6 nüshası bulunmaktadır.

“Divân tevhîd ile başlamaktadır. Yaşar Akdoğan divânı Türkçe’ye çevirerek doktora çalışması yapmıştır. Tunca Kortantamer şairin 6 nüshalık divânını 1973’te doktora tezi olarak çalışmıştır.”¹⁵

İskendernâme: Ahmedî’nin İskendernâme adlı eseri Emir Süleyman’a sunulmuş olup 8000 beyitlik bir mesnevidir. Eserin “Dâstân-ı Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osmân” bölümünde Osmanlı tarihini ilk defa anlatmaktadır. İlimlerin ansiklopedisi gibi geniş ve bilgi içeren bir kitaptır. Büyük İskender’in hayatını anlatan şair Genceli Nizami’nin kitabından almıştır.

¹⁴Ahmet Kartal, ”Ahmedî”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Erişim Tarihi: 28.05.2021
<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ahmed%C3%AE-taceddin-ibrahim-bin-hizir>

¹⁵ <https://islamansiklopedisi.org.tr/kortantamer-tunca> Erişim Tarihi:01.08.2021

Cemşîd-i Hurşîd: Beşerî aşkın işlenildiği ilk mesnevilerimizdendir. Emir Süleyman'ın isteği üzerine 1403'te yazdığı bilinmektedir. Çin fağfurunun oğlu Cemşîd ile Rum kayserinin kızı Hurşîd'in aşkı anlatılır.

Tervîhü'l-Ervâh: Mısır'da eğitim aldığını bildiğimiz şairin tıp konulu mesnevi kitabıdır. İki ciltten oluşmaktadır.

“Tervîhü'l-Ervah Ahmedî'nin en büyük mesnevisi olması yanında Türk edebiyatında yazılmış ilk manzum tıp kitabı olması bakımından da büyük bir önem taşır.”¹⁶

Mirkâtü'l- edeb: Ahmedî'nin aruz vezni hakkında bilgi verdiği kitaptır. Arapça- Farsça sözlüktür.

Mî'yârü'l-edeb: Ahmedî'nin Fars dilinde kaside tarzında yazdığı ders kitabıdır.

Mîzânü'l-edeb: Ahmedî'nin Farsça kaside tarzında yazdığı ders kitabıdır.

Bedâyi'u's-sih r fî ş anâyi'i's-şî'r: Edebî sanatların açıklandığı ve üç dille(Arapça, Farsça veTürkçe) örneğinin bulunduğu bir eserdir.

“Ahmedî'nin bu güne kadar tespit edilen yedisi Türkçe, dördü Farsça olmak üzere toplam on bir eseri...” vardır.¹⁷

Selçuklular döneminde yaşanan edebiyat dili ile bilim dilinin farklıydı. Beylikler döneminde Türkçe'nin önem kazanmasıyla eserlerde Türkçenin önemi vurgulanmıştır.

“Şair bazan âşıkane başladığı bir mazumeyi mutasavvıfane bir eda ile bitirir. Bazan tamamiyle mutasavvıfane şiirler vücade getirir. Hakikî mâşukun Allah olduğunu söyler.”¹⁸

Ahmedî divânında bulunan koku kavramları aşağıda belirtilmiştir:

¹⁶ Osman Özer, “Ahmedî Tervîhü'l-Ervâh”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, Elazığ-1995,s. 11

¹⁷ Ali Temizel,(2003), “Ahmedî'nin Bedâyi'u's-Sihr Fî Sanâyi'i's-Şî'r İsimli Eserindeki Türkçe ve Farsça Şiirleri”, *Konya Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*,14,s.93.

¹⁸ Sadeddin Nüzhet Ergun, Türk Şairleri, “Ahmedî”, c.1.s.372.

<https://turuz.com/book/title/Turk+Shairler-1-2-3-4-Sadetdin+Nuhzet+Ergun-1443s>

‘Abîr:16, attar, mu’attar:9 amber:116, bû-bûy:127, bûstan:6, hâl-i mûşgîn:2, ıtr:3, misk-müşg-müşgin:98, nâfe,13, nefha:1, rayihâ:14, revâyah:5, şemîm:1, şemme:8, tervih:2, yasemen:3, gâliye:1, reyhan:5, ûd:12.

Ahmedî, divânında bu kavramlara yer verirken anlaşılması zor tamlamalar kullanmıştır. İran şiirini edebiyata başarılı uyarlamasıyla bilinen Ahmedî, lirizmi şiirinde kullanan şairlerdendir. Tenasüp, mübalağâ, hüsn-ü talil ve teşhis sanatını çokça kullanıp kavramlara yer verirken ustalığını okuyana hissettirmiştir. Şair; sevgiliyi yer yer koku kavramlarının üstünde görür bazense bu kavramların sevgiliyi kıskandığını dile getirir.

Özellikle “âmber ve misk” kavramları sevgili ile anılırken divânda rengi itibariyle bu sözcüklere yer verilmiştir. Bu sebeple sadece renginden bahsedilen dizelere yer verilmemiştir. Bazı beyitlerde baharın gelişiyi kokuyu ileten şair bazen sevgili üzerinden bazen Tasavvufî kişilere telmih yoluyla bazense sevgilinin güzellik unsurları üzerinden iletmektedir. Kokuyu ileten çoğunlukla sabah rüzgârı, saç olmakla birlikte kalem ve kâğıt da olabilmektedir.

Abîr

“*Arûs-ı bâg meger cilve idiser ki bu gün
‘Abîr dökdi hevâ vü harîr geydi türâb*”(K5/3)

Ahmedî’ye ait olan yukarıdaki beyitte “koku” ile âlâkalı malzemelerin ilkiyle karşılaşılmaktadır. Abîr: Güzel koku, anlamına gelmektedir. Şair bahar tasviri yapmaktadır. Kasideden alınan bu beyit, kasidenin giriş bölümünde yer almaktadır. Bahar tasvirlerinin oldukça kullanıldığı bu nazım biçiminde güzel koku anlamına gelen “abîr” gibi birçok kelimeyle karşılanmaktadır. Koku tasviri, ilk olarak istek ve arzu ile harmanlanılarak sunulmuştur. Teşhis sanatını kullanan şair baharın gelişiyi değişen atmosferi anlatır. Kaside türünün en az doksan dokuz beyitten meydana geldiğini ve belirli bölümleri olduğu bilinmektedir. Bahariye konulu beyitte koku, kişileştirilen istekler üzerinden verilmiştir.

“*Ne hâldür ki toldı cihân müşg-ile ‘abîr
Çözdî benefşe zülfini bâd-ı sabâ meğer*”(K41/7)

Şair yukarıdaki beyitinde istifham ve hüsn-ü ta’lil sanatına yer vermiştir. “Ne haldir ki” dizesinde sözde soru cümlesiyle baharın gelişinden bahsetmiştir. Şair,

etrafın güzel kokmasının sebebini ise menekşenin sevgilinin saçlarını açmasına bağlamıştır. Menekşe çiçeğinin kokusu yoktur. Yukarıdaki beyitte şair, sevgilinin saçlarını menekşeye benzetmiş ve sebebe bağlayarak sevgiliyi yüceltmıştır. Sevgilinin kokusuna ulaşabilmek için şair sabah rüzgârını bir araç olarak kullanmayı seçer.

*“Tozıdur bâd-ı subh müşg ü ‘abîr
Döker ebr-i bahâr dürr-i yetîm”(K62/5)*

Kokusu güzel olan her varlık ilgi çeker ve sevilir. Şair yukarıdaki beytinde bulutların rüzgârında misk kokularını barındırdığını ve yağmur damlalarını ise bu güzellikle inciye çevirdiğini söylemektedir. Teşbih sanatının en âlâ örneklerinden birine rastlamaktayız. Kokuya araç olarak yine sabah rüzgârı verilirken damlalar inciye benzetilmiştir.

*“Tagıt benefşe saçları gül yañag üstine
Saçdı ‘abîr ü ‘anberi gül-zâra iy sabâ”(G1/2)*

Beyitin tamamında mübalağa sanatının hâkim olduğunu görmekteyiz. Sevgilinin yüzü gül bahçesinin gülü olurken saçları ise menekşeye benzetilmiştir. Klasik edebiyatta âşık için sevgili her nesnenin en üstünde düşünüldüğü için sevgilinin saçlarını dağıtması bir bahçenin kokusundan bile üstte görülür. Divân edebiyatında verilen eserlerde, nida sanatı bolca kullanılır. Şair kendi mahlasını da kullanarak kendine seslenir.

*“Zülfinden ol sanem çözer olursa bir girih
Ucdan uca dimâğı hevânuñ ‘abîr ola”(G39/5)*

Klasik edebiyatta başka bir teşbih ise sevgiliyi puta benzetmektir. Sevgilinin saçlarının kokusu, mübalağa sanatına başvurularak bütün zihinleri karıştıracak kadar güzel kokuyla denk tutulmuştur. Sevgiliyle alakalı her şeyin güzel olma zorunluluğu varmış gibi düşünülür. Koku aracı olarak saç kullanılmıştır. Kokuyu ileten madde olan saç herkesin başını döndürecek kadar etkilidir.

*“Bâgını zülfüñüñ çözer-ise seher yili
Bâguñ dimâğı tola kamu müşg-ile ‘abîr”(G151/3)*

Teşhis sanatıyla birlikte zülûf, koku, seher yeli gibi tabîrler ile karşılaşılmaktadır. Tenasüp sanatı vardır. Kişileştirilmiş olan tokenın zihni varmış gibi düşünülmüştür. “Şayet tokenın bile aklı olsaydı sevgilinin saçlarının kokusu olan misk

ve hoş kokularla dolardı.” diyerek sevgiliyi yüceltmektedir. Koku aracı olarak ise saç ile birlikte seher yeli kullanılmıştır. Seher yeli ortamdaki havayı değiştirir. Şayet sevgilinin diyarına ya da saçlarına uğradıysa bütün etrafı bununla(kokuyla) doldurur. Genel olarak bakıldığında sevgilinin saçlarının bir tutamına bile erişen için aklının misk kokularıyla dolmaması elde değildir. Koku terimi olan abîr ve misk Divân Edebiyat’ında her zaman yan yana bulunurken kokuya araç olarak yine seher vakti esen rüzgâr ve sevgilinin saçları kullanılmıştır. Sonuç olarak kokuya erişmemizi sağlayacak araç bulunması gerekçedir.

“Tan yerinin ağarmadan biraz önceki zaman dilimini ifade eden seher vaktinde, tabiatın canlandığı, çiçeklerin açtığı, çiyin düştüğü, havanın soğuduğu, seher yelinin estiği, kuşların uyanıp öttüğü, müezzinin salâ verdiği, dua, münacat, zikir ve ibadetin edildiği, rızkın dağıtıldığı, âşıkların mestâne naralar attığı, seyrana çıkıldığı, erken uyanıldığı, gecenin gündüze döndüğü, günün başladığı, kişinin ruhen ve bedenen durulduğu, dinlenip kendine geldiği dile getirilmiştir.”¹⁹

*“‘Abîr ü tâze nesrinden saña zülf ü cebîn ider
Gül-ile ‘anber-i terden saña hadd-ile hâl eyler”(G180/2)*

Yukarıdaki beyitte sevgilinin fiziksel tasvirini görmekteyiz.

Şairler tarafından daha önce kullanılmayan mazmunları bulup kullanmak o şairin usta olduğunu düşündürürmüştü. Mazmun sevgilinin güzelliklerinin kodlanması da denilebilir.

“Mazmun: Mana, anlam, kavram. Kısaca bir şeyi özelliklerin çağrıştırmak kelime grupları içinde gizlemektir.”²⁰

Sevgilinin gözleri zeytinken boyu selvi ağacına benzetilir. Bu beyitte de saçlarının ve alınının yaban gülüne benzetildiğini görmekteyiz. Bu beyitte karşımıza çıkan diğer bir durum ise “ben” meselesidir. Amber, rengi siyah kokusu keskindir. Ben, kokusu olmasa da rengi siyah ve koyu kahverengi olup o yüzyıllarda güzellik için önemli bir unsur olmuştur.

*“‘Abîr zülfüñ ü ra’nâ gözüñ hayâsından
Beneş’e oldı perîşân u ser-girân nergis”(G289/2)*

¹⁹ Hüseyin Güfta, “Divân Şiirinde Vakt-i Seher”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayı*, 15, s.115.

²⁰ İskender Pala, a.g.e., s.298.

Bu beyitte kokuyu ileten olarak diğer beyitlerde olduğu gibi saç görmektedir. Şair sevgilinin uzuvlarını mübalağa sanatını ustaca kullanarak sunmuştur. Şair “menekşe, nergis, abîr” terimlerinin aynı beyitte kullanarak tenasüp sanatını kullanmıştır. Sersemlik nergis çiçeğinde kişileştirilirken nergis-göz mazmunu aklımıza gelir. Menekşe-saç mazmunu da şairlerin çokça kullandıkları teşbihtir.

*“Zülfidür dâm-ı ‘abîr dâne-i ‘anber beñi
İy niçeler dâmına düşmiş bu ‘anber-dânenüñ” (G352/5)*

Şair sevgilinin güzelliğini her beyitte dile getirirken sevgiliyi yüceltir. Koku tabîrine araç olarak diğer beyitlerinde olduğu gibi sevgilinin saçını kullanmıştır. Nida –seslenme- sanatına başvurulmuştur. Âşık kendini sevgilinin siyah saçlarının bükümlerine asar ve saçlar âşığa tuzak olur. Klasik Edebiyat’ta sevgili: kıvrıcık siyah saçlı, uzun boylu, misk kokulu, ince belli gibi sıfatlarıyla tasvir edilir.

*“‘Abîr zülfüñ ra’nâ gözüñ hayâsından
Benefşe kaldı perîşân u nergis oldu sakîm” (G411/3)*

Âşık için sevgiliye ulaşma çabasında olmak ve ulaşamamak divânların konusu olmuştur. Klasik edebiyatta sevgiliye duyulan aşk, halk edebiyatında Mecnun’un Leyla’ya duyduğu kadar ızdırap dolu ve acı vericidir. Âşık ise zaten bu yolu göze almıştır. Yukarıdaki beyite bakıldığında sevgilinin kokusu o kadar tesirlidir ki âşık için perişan etmediği hiçbir canlı kalmamıştır. Menekşe, nergis ikilisinin yanına saç benzetmesini mutlaka kullanılacaktır. Tenasüp sanatıyla birlikte koku aracı olarak yine saç kullanılmıştır.

*“Ger ‘abîr ü ‘anber ü yâ müşğ ‘ûd u gâliye
Her ne kim saçundan eydürler-ise çîndür kamu” (G533/6)*

Yukarıdaki beyte bakıldığında koku terimlerinin buketini görebiliriz. Sözlüklerde görebileceğimiz hoş koku ile alakalı çoğu terimi görmektedir. Misk, amber, gâliye ve abîr hoş koku anlamlarına gelmektedir. Şair tevriye sanatına da başvurarak “Çin” kelimesi için hem Çin ülkesi hem de büküm anlamını kullanmıştır.

“Çin, klasik şiirimizde en çok adı geçen ülkelerden biridir. Geçmişte Çin’de, Doğu Türkistan’da Türk, Hitâ, Maçin, Çin güzellerinin bulunması ve Mani dinini ortaya çıkardığı rivayet edilen Mânî’nin ressam olması; Nigâristân, Erjeng gibi

adlarla anılan kutsal kıt'abının gayet güzel minyatürlerle süslü olması dolayısıyla güzel yüz; Çin'le birlikte ele alınır."²¹

*"Saçuñdan itdi benefşe 'abîri deryûze
Gözüñden eyledi nergis humâr şeyin lillah" (G582/3)*

Derviş aynı zamanda âşıktır. Sevgilinin uğrunda gözlerinden, saçlarından ve birçok şeyden vazgeçebilir. Yukarıdaki beyite bakıldığında da âşık hem dilenci hem derviş anlamında kullanılmıştır. Yukarıdaki beyitte tevriye ve tenasüp sanatlarını görmekteyiz.

Berat Açıl, çalışmasında nergisin estetik öneminin beyitlerdeki mitolojik kökenine vurgu yaptığını ve gözle ilişkili olduğunu ve bu sebeple âşıkla ilişkilendirildiğini belirtmiştir.(Açıl,2015:16).

*"Deryüz" kelimesi ise sözlüklere bakıldığında "dilenci-derviş" gibi birçok anlama denk gelmektedir. Bu beyitte de iki anlamıyla da kullanılmıştır. "Bir görüşe göre, kelime Farsçada, "kapı eşiği, önü" manasma gelen "der-piş"ten gelir ki bundan, dervişin tevazusu ima edilir. Diğer bir görüş dervişin, "aramak ve dilemek" anlamına gelen "deryüz"dan türediğidir."*²²

*"Sabâ ger bir girih çöze saçuñdan
İde hâk-i siyeh müşg ü 'abîri"(G690/5)*

Sevgilinin her şeyi âşığa güzel gelmekle beraber sevgilinin güzelliklerini ulaştıran her şey de âşığa güzel gelmektedir. Âşık için tünelin sonu sevgiliye çıktığı sürece gidilir. Yoldan da asla vazgeçilmez. Sabah rüzgârı kokuyu ileten olarak kullanılmıştır.

Amber

*"Şol Selâmî ki ana hâdim la'l ü kul 'anber ola
Şol Selâmî ki ola lâle lü'lü-yi rahşân aña" (K6/13)*

*"Tagıt benefşe saçları gül yañağ üstine
Saçdı 'abîr ü 'anberi gül-zâra iy sabâ"(G1/2)*

²¹ Emine Yeniterzi.(2010).“Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri”. *Uluslararası Sosyal Araştırmaları Dergisi Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı*,5, s.309.

²² Tahsin Yazıcı, “Derviş” mad. TDV İslam Ansiklopedisi,C9,İstanbul 1994.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/dervis> Erişim Tarihi:05.10.2020

Selâmî kelimesinin “barış, sıhhat, huzur” anlamları vardır. Ahmedî’nin kasidesinden alınan yukarıdaki bölümün kasidenin methiye bölümü olduğu anlaşılmaktadır. Emir Süleyman’ı öven şair amber ve lale ikilisini kullanmaktadır.

*“Amber: Hind denizlerinde yaşayan bir çeşit ada balığından elde edilen yumuşak, yapışkan ve kara renkte, güzel kokulu bir maddedir. Divân şairleri anberden kokusu ve rengi münasebetiyle bahsederler. Sevgilinin saçı daima misk veya anber korkar.”*²³

*“Eyle hoş-bûy oldu bâd-ı sabâ
Ki ider ‘ûd u müşg ü ‘anberi mât”(K13/2)*

*“‘Abîr ü tâze nesrînden saña zülf ü cebîn ider
Gül-ile ‘anber-i terden saña hadd-ile hâl eyler”(G180/2)*

Beyite göre sabah rüzgârı sevgilinin kokusu sayesinde hoş kokmaktadır. Mât ise yenilmek anlamında kullanılır. “*Mat etmek, satranç oyununda kesin yenme galibiyet*”²⁴ anlamına gelir. Klasik edebiyatta satranç istilahlarına yer verilmesiyle beraber birçok gazele malzeme olmuştur. Sevgilinin kokusunun güzelliğinden misk amber kokuları değersiz kalmıştır. İlk defa bûy terimi karşımıza çıkmıştır. Koku anlamında olup tamlama kurmaktadır. Kokuyu ileten sabah rüzgârını görmekteyiz.

*“Gel gül-istâna varalum bir dem
Kim hevâ oldu ‘anberîn-nefehât”(K13/18)*

*“Zülfidür dâm-ı ‘âbîr dâne-i ‘anber beñi
İy niçeler dâmına düşmüş bu ‘anber-dânenüñ”(G352/5)*

Sevgiliye, aşkın kokusu olduğunu söyleyerek cansız olan nesnelere ya da duygulara anlam yüklenmektedir. Âşık için sevgili, bahçeye vardığında tüm bahçenin kokusu sevgilinin kokusuyla dolmaktadır. Şair, sevgiliyi yüceltmektedir. Sevgilinin kokusu başka nesneler aracılığı ile âşığa uzanmaktadır. Sevgilinin kokusu o kadar yücedir ki gül bahçesinin bile üstüne çıkmaktadır. Âşık, amber tanesine benzeyen beni tuzağa benzetmektedir.

*“Kul oldu hulkuña cân-ıla ‘anber
Olalı sîretüññ müşgi fâyih”(K16/8)*

²³ İskender Pala, a.g.e., s.23.

²⁴ Mehmet Arslan,(2000). “Divân Şiirinde Satranç ve Satranç İstilahları” Osmanlı Edebiyat-Tarih Kültür Makaleleri, İstanbul Kıt’abevi Yayınları, s.22.

Sevgilinin kokusu, yeniden mübalağa sanatıyla buluşarak diğer her şeyin üstünde tutulmuştur. Sevgilinin kokusu kendi huylarına bulaşmış ve tüm şehri sarmış hatta herkesi etkisi altına almış gibi düşünülmüştür. Başka kokular bile sevgilinin kokusu karşısında el pençe divân durmaktadır. Çünkü âşık için sevgiliden gelen her şey güzeldir.

*“Bu ne tendür bu ne yañah bu ne hâl ü bu ne gîsû
Biri nesrîn biri ter-gül biri müşğ ü biri ‘anber” (K28/2)*

Âşık, sevgilinin uzuvlarının her birini mübalağaya başvurarak dile getirmiştir. Düzenli leff ü neşr sanatını bu bağlamda görmekteyiz. Sevgilinin tenini yaban gülüne benzetmiştir. Mazmun, Klasik edebiyatın olmazsa olmazlarındandır. Sevgilinin uzuvları yahut sevgiliye ait ne varsa âşık için en güzel olandır. Sevgili, en abartılan en devasa en mükemmel olandır. Bu bağlamda şair bu güzellikleri sıralarken birbirine en uygun olanı seçer.

*“Hevâdan her ne kim tagıla ‘ anber
Bulıtdan her ne kim irer düreder” (K33/13)*

Bu beyitte sevgilinin kokusunun havaya karışmasıyla bulutta inci tanelerini oluşturacağından ve yağmuru inci tanesine çevireceğinden bahsedilmiştir. Arı ile gezen bala konar düşüncesinden yola çıkarsak bu beyiti açıklayabiliriz. “Sevgilinin olduğu her yer güllük gülistanlık, var olduğu yeri güzel olan her şeye çevirir anlamı” vardır.

*“Cemâli bâğı bir zerre cihâna râyiha salmış
Anı müşğ-ile ‘ anber dir gül-ile zaymürân söyler” (K35/23)*

Sevgilinin güzelliği dillere destan olacak kadar devasa tüm cihana salınacak kadar şöhretli ve güzeldir. Âşık için sevgili mübalağa sanatının tam kendisidir. Sevgili, o kadar güzeldir ki kokan nesnenin kendisi olan çiçekler ve koku maddeleri güzelliğinden bahsedilmektedir.

*“Hevâdan saçılalı müşğ ü ‘anber
Bulıtdan dökilür uş dürlü gûher” (K37/1)*

Kasidenin methiye bölümünden alınan bu beyitte şair sevgilini kokusuna araç olarak havayı kullanmıştır. Sevgili Klasik edebiyatta misk ve amber kokar. Mübalağa

sanatını kullanan şair sevgilinin kokusunun yağmuru mücevhere çevirebileceğini söylemektedir.

*“Şükûfe yañaguñ bigi mutarrâ
Benefşe saçlaruñ bigi mu’ anber”(K37/6)*

Kasidenin methiye bölümünden alınan bu beyitin devamında da mazmunlarla dolu beyitlerle karşılaşılacaktır. Emir Süleyman’ın övüldüğü bölüm olduğundan mazmunların en güzellerini görebilmekteyiz. Emir Süleyman, şairin en çok vakit geçirdiği şehzadedir. Sevgilinin boyu selvi ağacı, saçları amber, ağzı mim harfi gibi birçok güzelliğe sahiptir. Âşık için sevgilinin uzuvları ulaşamayacak kadar güzel ve naiftir.

*“Saçuñ ‘anber beñüñdür dâne-i müşg
Lebüñ la’l ü dişüñ silk-i güherdür”(K38/2)*

Âşık için sevgiliden gelen cefa da sefa da en güzelidir. Sefa çekmese de âşık cefa çekmekten zevk almaktadır. Âşık bu yolda canını vermeyi göze almıştır. Sevgilinin dişleri incinin sıralanmış olduğu ipe benzetilmiştir. Saçları ise anberin direkt kendisi olarak düşünülüp benlerini ise misk kokusunun tohumu olarak nitelendirilmiştir. Ben ve saçlar koku aracı olarak değil de direkt kokunun kaynağı olarak seçilmiştir. Bu beyitler divânın kasidesinden alınmış olup kasidenin ise methiye bölümünden alınmıştır.

*“Nite ki cân hevesi-le cünûna düşdi bu’ akl
Görelî zülfiñi kim ‘ anberîn-selâsildür”(K43/6)*

Klasik edebiyatta âşık sevgiliye kavuşamaz ve sevgisinden deliye döner. Bu döngü aslında Halk edebiyatında da böyledir. Mecnun, Leyla’sına kavuşamaz ve kendini çöllere atar. Yusuf, Züleyha’sına kavuşamaz ve dağları deler. Klasik dönem edebiyatında bu durum sadece insanlar üzerinden değil de cansız varlıklar üzerinden de anlatılır.

“Klasik Türk şiirinde “şem”, etrafı aydınlatması ve parlaklığı, alevi, alevinin rengi, siyah fitili, yanarken erimesi, beyaz rengi, ince yapısı, dumanı, gece yakılıp gündüz söndürülmesi, fanusun içerisinde yakılması, asılarak satılması ve meclis unsurlarından biri olması sebebiyle çeşitli benzetmelere tabî tutulmuştur. “Pervâne”

de muma olan tutkusu nedeniyle onun etrafında dolaşması ve mumun ateşinde yanması bakımından ele alınır. Genellikle şem, sevgiliyi; pervane de âşığı sembolize eder.”²⁵

Bunlara motif denir. Şairler bu motiflere anlamlar yükleyerek aşkı anlatır. Pervane, mumun etrafında döner ve en sonunda kanatlarından olur. Sevgilinin aşkı, güzelliği âşığı deliye döndürür. Bu beyite de bakıldığında sevgilinin amber kokan saçlarına ulaşma isteği âşığı deliye döndürmektedir.

*“Nâfe-i müşg gibi oldu mutayyeb gül-zâr
Micmere saldı meger ‘ûd-ıla ‘anber nergis” (K45/4)*

Kokuların karşılaştırıldığı bu beyitte sevgilinin kokusu diğer kokuların yanında tabî ki en değerli en güzelidir. Sevgilinin kokusu, gül gibi kokuya sahip olan nesneleri bile kendinden geçirmektedir. Mübalağa sanatı Klasik dönem edebiyatının en vazgeçilmez söz sanatlarından biridir. Beyitte kokuya herhangi bir araç verilmeyerek direkt sevgilinin kokusu abartılmıştır. Sevgilinin uzuvları yahut sevgiliye ait olan her şeyin abartıldığı gibi koku da sevgilinin en güzel taraflarından biridir. Âşık tarafından abartılan sevgili çeşitli mazmunlarla mükemmelleştirilmiştir.

*“Hulkuñuñ râyihasın aldı sabâdan bir dem
Nefesin anuñ-ıçun itdi mu’ anber nergis”(K45/32)*

Sevgilinin huylarının güzelliği sabah rüzgârına karışmış ve sevgilinin nefesini bile amber kokutmuştur. Sevgilinin güzel olmayan bir yanı olmadığı gibi etki etmediği bir kısım da yoktur. Sevgili, çiçekleri bile kıskandıran, herkesin olmak istediği olağanüstü güzelliكتedir. Koku aracı olarak sevgilinin huyları ile birlikte sabah rüzgârı seçilmiştir.

*“Demi oldu içerseñ mey-i müşg-bûy
Ki hoş-rengdür ü mu ‘anber çiçek” (K48/44)*

Sevgilinin kokusu âşık için artık içilecek olan şaraptır.

“Şarabın divân şiirinde en fazla aşk, muhabbet ve sevdayı anlatmak için kullanıldığı çokça bilinen bir gerçektir. Hattâ bu hususun sadece divân şiiri ile ilgili bir özellik olmadığı, Halk ve Tekke şiirinde de, “sarab”ın aşk ve sevdayı anlatmak

²⁵ Derya Karaca.(2018). “Klasik Türk Şiirinde Şem ve Pervane Kullanımları”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*,11/61,s.130.

üzere mecaz unsuru olarak yaygın bir şekilde kullanıldığını söylemek gerekmektedir.”²⁶

“Magribüñ her şâm olduhda mu’anber zülfi hem
Maşrikuñ her subhı-demde çehre-i tâbânı ol” (K51/6)

Klasik edebiyat, Osmanlı Devleti dönemini içine alan altı yüzyıllık bir dönemi içermektedir. Osmanlı Devleti ise on beşinci yüzyılda en parlak dönemini yaşamış, sınırlarını bir hayli genişletmiştir. Şairler, eserlerinde şehirlerin isimlerine çokça yer vermişlerdir. Yukarıdaki beyitte ise “mağrib” şehriyle karşılaşılmaktadır. Sevgilinin saçlarının güzel koktuğundan bahseden şair, yüzünü ise Ay’ın parlak tarafına benzetmiştir. Âşık için sevgilinin her uzvu mübalağa edilecek kadar güzel olduğundan saçları her zaman amber kokar, yüzü ise bir ay parçası kadar parlak ve naiftir. Bu beyitte tevriye ve tezat sanatları kullanılmıştır. İki anlamlılıkla beraber şair mağrib derken batı ve doğuyu kastedilmiştir.

“Divân şiirinde Mağrib, içinde siyah ırka sahip insanlar yaşadığı için saç ile birlikte anılır. Tabî bu teşbihte yüzün ay olması durumu söz konusudur. Mağrib uzak ülkeler arasında sayıldığı için ayın battığı yer olarak düşünülmüştür.”²⁷

Yukarıdaki beyit divânın methiye bölümünden alınmıştır. Koku aracı olarak ise saç kullanılmıştır.

“Gül-sitânuñ rengi vü berk ü nevâ vü nüzheti
Bû-sitânuñ yâsemîn ü ‘anber ü reyhânı ol” (K51/19)

Âşık için sevgili güzel olan her şeydir. Bir çiçek varsa rengi, amber varsa kokusu, güneş varsa ışığıdır. Sevgilinin devasa görülmesine sebep olan ise âşığın gözündeki yeridir. Beyite bakıldığında gül, berk, yasemin, amber sözcükleriyle tenasüp sanatı yapılmıştır. Yine kasidenin methiye bölümünden alınmış olup koku aracı olarak sevgilinin direkt kendisi seçilmiştir.

“Dil-berüñ ‘anber saçınuñ fitne vü teşvîşi hem
Anuñ ol ra’nâ gözinüñ gamze-i fettânı ol” (K51/23)

²⁶ Muhammet Nur Doğan.(2008) “Divân Şiirinde “Şarap” Metaforları”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, s.67.

²⁷ İskender Pala, a.g.e., s.297.

Klasik edebiyatta sevgiliyi seven âşıktan başka bir de rakip vardır. Sevgilinin güzellik unsurlarının hepsini bilir. Sevgiliyi seven ikinci kişidir. Âşıkla her zaman savaş halindedir. “*Rakîb: Herhangi bir işte birbirinden üstün olmaya alışanlardan her biri. Divân şiirinde âşık-maşûk ikilisi arasında âşık ile yarışan ve ona ortak olan kişidir. Rakip âşık nazarında kötü olan kişidir. Âşıka sevgili kadar eziyet eder.*”²⁸

Bu beyite bakıldığında sevgilinin saçlarını koku aracı olarak görmekteyiz.

“‘*Aceb ne müşgdür zülfüñ ki olur bende aña ‘ anber
Ne âhûdur gözüñ ki ider hazer şîri şikâr andan*” (K66/2)

Kokunun kokuya köle olması teşbihi kullanılmıştır. Yukarıda karşılaşılan mecaz ise mazmun değil şairin ustalığıdır. Mübalağa sanatına başvurarak ustalığını konuşturan sanatçı sevgilinin kokusunu padişah, diğer kokuları ise onun kölesi olarak düşünmektedir. Yahut tevriye sanatını da yaptığını düşünürsek kendisini padişah olarak görüp sevgilinin karşısında padişah da olsa bir değerinin olmadığını düşündürmektedir. Diğer mısraya bakıldığında ise “ahû” sözcüğü göz ile ilişkilendirilmektir. Aynı zamanda “ceylân” anlamı olan sözcük, yukarıdaki beyitte göz anlamıyla kullanılmaktadır. Şairleri avcı gibi tasvir ederek sevgiliyi ceylana benzetmektedir. Koku yine sevgilinin saçları ile araç bulmuştur.

“*Nefes urdı saçuñdan ter benefşe
Hevâyı itdi pür- ‘ anber benefşe*”(K70/1)

Şair, havanın sevgilinin saçlarının güzel kokusuyla dolduğundan bahsedilmektedir.

“*Saçın kokusu ile ilgili olarak doğrudan koku anlamını ihtiva eden bû(y), nûkhet, şemîm, nâfe, nefhâ, râyiha kelimeleri ile abîr, gâliye, menekşe, gül, karanfil, misk (müşg), nesîm, reyhân, semen, yasemen, sümbül, Şeb-bû (Şebboy), tîb, amber, micmer, itr, attâr (dükkân-ı attâr, tabla-i attâr), Çin, Hıta (Hatâ), Hoten (Huten), Tibet, müşg-i Buhâra, Tâtâr vb. kelimeler kullanılır. Saydığımız yer isimleri misk ahusunun yaşadığı bölgeler olmasından dolayı sıkça zikredilir.*”²⁹

“*Eğerçi müşg-peykerdür benefşe
Senüñ zülfüñe çâkerdür benefşe”
“Nefes zülfüñe urmuşdur anuñ-çun
Bu resme rûh-perverdür benefşe”*

²⁸ İskender Pala, a.g.e., s.374.

²⁹ Kürşat Şamil Şahin.(2011). “Sevgilinin Güzellik Unsurlarından Saç ve Saçın Âşık Üzerindeki İlişkisi”. *Turkish Studies Dergisi*,6/3,s. 1855.

*“Nazarda şem’-i meclisdür şakayık
Dimâga ‘anber-i terdür benefşe”
“Saçuñ kohusını alup reyhân
Gelür anlara reh-berdür benefşe”
“Bu zikri fikr idegeldi anuñ-çun
Nefes ki urur mu ‘anberdür benefşe”
“Ne gördi ne göriser tâc-ıla taht
Melik Sülmân bigi şâh-ı cüvân-baht”(Tcb/1-3)*

Yukarıdaki terci-i bent daha önce karşılaşmadığımız bir nazım şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Gazel ve kaside türünü ağırlık olarak kullanan şair bentlerle kurulan nazım biçimini çok tercih etmemiştir. Yukarıdaki dizelerde tasavvuf yolunu anlatmaktadır. Şakayık çiçeği bu yoldaki mürit olarak düşünülmüştür. En son fenâfillaha ulaşip ilâhi aşk yolunda yanmak vardır. Şiire koku bağlamında bakıldığında şair, sevgilinin saçlarının kendine(sevgiliye) köle olduğunu söyler.

Ayşe Çelebioğlu, çalışmasında menekşenin Doğu mitolojisinde önemli bir figür olduğunu, klasik şiirimize sembol olmasını ise İran mitolojisindeki menekşe tasvirinden aldığımızı belirtmiştir.(Çelebioğlu,2016:165).

*“Çün sabâ çözdü saçuñuñ ‘ ukdesini mûy mûy
Kıldı pür magzın hevânuñ işbu ‘anber-bûy bûy”
“Ger yañaguñ renginüñ ‘aksi gül-istâna ire
Bürkac –ıla örte hayâsından güli hod-rûy rûy”
“Lâle-zâr olsa yaşumdan yiryüzi olmaya ‘aceb
Çünki kanlardur ahan bu gözlerümden cûy cûy”
“Niçe kim hûnî gözüñe cânlar iderem fidî
Hoş idemez binüm-ile hîç ol bed-hûy hûy”
“Ne senüñ hüsnüñe ne şeh ‘adline vardur nazîr
Bâg-ı gül-zârı aradum bu cihânda gûy gûy”
“Mîr Sülmân Şâh İskender-der ü Dârây-rây
N’ola Dârâ ki idemez eyle ki ol ider rây rây”(Tcb/2-1)*

Sabah rüzgârı, sevgilinin mahallesine uğradığından sevgilinin saçlarının kokusunu etrafa dağıtır. Amber renkli, kıvrık saçlı sevgilinin saçlarının kokusu etrafı donatır. Divân edebiyatında sevgilinin yanağı gül rengi gibi pembemsi oluşuyla bilinir. Âşık; sevgiliye ulaşamıyor olmaktan ağlar ve gözlerine kan dolar. Sevgilinin güzelliklerinin anlatıldığı yukarıdaki beyitlerde âşık, sevgiliye ulaşamıyor olmasından bahsederken sevgilinin saçlarının amber koktuğunu söylemektedir.

*“Çü girdi hükmüne gerdende gerdûn
Dahı gerdûna dön dimez meger dün”*

*“Ne hidmet kim kılına buña makbûl
Ne midhat kim dinile buña mevzun”
“Yolı tozına bende ‘anber ü misk
Kılupdur hulki reşkinden ciger hûn”
“‘Aceb midür dutarsa şark u garbı
Bu yüce devlet ü bu taht-ı meymûn”
“Dilümde şükridür tesbîhe hem-dem
Demünde zikrüdür tevhide makrûn” (Tkb/2-4)*

Klasik edebiyatta şair, mübalağa yaptığından amber ve misk kokusunun sevgiliye köle olduğunu söyleyerek amber ve miski kişileştirir. Bentlerin tamamına bakıldığında tasavvufa giden yolun merhalelerinden bahsedilmiştir. Emir Süleyman’a yazdığını anlaşılan dizelerde methederken amber ve misk kokularını köle eder. Etraftaki her nesne övülen kişiye tahsis edilmiştir.

*“Egerçi ‘anber-efşândur benefşe
Senüñ zülfüñe hayrândur benefşe”
“Dimâgına saçuñ sevdası düşdi
Anuñ-ıçun perişândur benefşe”
“Saçuña müşg dimiş ol hatâdan
Boyın egmiş peşîmândur benefşe”
“Cihân hayrân-durur zülfüñe anı
Ne bilsün kim ne reyhândur benefşe”
“Dimâgını hevânuñ kıldı müşgîn
Meger şâha senâ-hândur benefşe” (Tkb/3-3)*

Yukarıdaki bentlere bakıldığında koku kavramının dizelerin tamamına yayıldığı görülmektedir. Menekşe üzerinden sevgilinin saçlarının güzel kokusu anlatılmaktadır. Divân şiirinde birçok varlık; sevgilinin kokusuna erişebilmek için müptela olduğu kanısına varılabilir. Sevgilinin her şeyi güzeldir. Kokusu o kadar etkileyicidir ki hatrına gelenin aklı başından gider. Dizelere göre hatta sevgilinin kokusu başka kokularla karışacak gibi olduğunda hataya düşmüş sayılmaktadır. Sevgilinin kokusu hiçbir kokuya değişilmez, o kokuya da daha önce rastlanılmamıştır.

*“Yüzüñ görelî iy gül-rûy gonca
Yoluñda dökdi reng ü bûy gonca”
“Lebüñ vasfını işitdi seher-gâh
Safâdan oldı handân-rûy gonca”
“Yile virdi gurûrı devletinde
Senüñ-çün varlığın hoş-hûy gonca”
“Nefes urmaz şehâ zikrûñden ayru*

*Anuñ-çun oldu ‘anber-bûy gonca’
“Gül-âb-ıla yur agzını meger kim
Olısar şâha midhât-gûy gonca”
“Bekâsıdır anuñ âsâyiş-i mülk
Likâsıdır anuñ ârâyiş-i mülk” (Tkb/2-5)*

Şair; yukarıdaki dizelerde Klasik Edebiyat’ta sevgiliye ait olan tüm güzellik unsurlarını, tenasüp sanatını da kullanarak meydana getirmiştir. Mübalağa sanatını her dizesinde kullanan âşık sevgiliyi anlatırken sabah yeli, dudak(leb), gül, gonca, huy, amber gibi birçok tabîrle süslemiştir. Terkid-i bentin sonunda yine tasavvufta fenafillaha ulaşmayı, bu cihanda ise ölümü anlatmaktadır.

*“Sabâ peyki ilet benden selâmı
Aña ki oldur meliklerüñ imânı”
“Selâm-ı pâk kim müşgîn-hevâsı
Mu’attar ide gül bigi meşâmı”
“Selâm-ı cân-fizâ k’enfâsı anuñ
İde zinde yir altında cizâmı”
“Selâm-ı hoş-hevâ kim şemmesi anuñ
İrüre yârdan yâra peyâmı”
“Selâmı kim ola müşg aña bende
Selâmı kim ola ‘anber gulâmı”
“İlet şâm u sabâh ol hazrete kim
Anuñ adı bezedi Rûm ü Şâmı”
“Cemi’-i halka oldu câm cûdı
Bezektür devlet ü tahta vücûdı” (Tkb5/1)*

Sevgilinin selamı bile güzel kokarken sevgilinin kokusunu alan burunlar çiçekten daha güzel kokuyla bezenir. Yukarıdaki dizeler sevgilinin kokusunun fazlasıyla abartıldığı bir terci-i benttir. Sevgili âşık için o kadar değerlidir ki varlığı devlete süs gibi gelir. Son satırda sevgilinin cömertliğinden de söz edilmiştir. Klasik edebiyatta abartılan sadece sevgilinin dış güzelliği değil de karakteri de ön plandadır. Âşık için sevgilinin sadece kaşı gözü değil güzel olan bütün unsurlar sevgiliye aittir.

*“Ma-verd-ile bulut çemeni eyledi nem-nâk
‘Anber-nefes oldu yil ü pîrûze-seleb hâk
Gül ‘ışkuñ elinden yahasın her dem ider çâk
Yoluñda benefşe döşedi zülfini illâk
Ayaguña lâyıık degül ol tuhfe dahı hem” (M/4)*

Muhammese bakıldığında okuyanın kendini gül bahçesinde hissetmesi olasıdır. Bülbülün güle aşkı bahar tasviriyle verilirken, menekşe, amber, gül tenasübü görülmektedir. Gülün yaprak yaprak oluşu yakasını yırtan âşığa, menekşe de sevgilinin geçtiği yolda saçlarını döşeyen âşığa benzetilmiştir.

*“‘Anber beñine kaldı zenahdânuñun göñül
Bî-çâre bilmez-idi ki yolında çâh ola” (G4/3)*

Sevgilinin benleri Klasik edebiyatta şekli ve rengi itibariyle birçok mazmun kalıbına girmiştir. Yukarıdaki beyitte amber gibi kokulu ve siyah bir ben tasvir edilmiştir. Yani ben, rengi itibariyle ambere benzetilmektedir. Sevgilinin beninin güzelliği âşığın başını döndürmektedir. Başı dönen âşık ise sevgilinin beni olan çukura düşmektedir. Yoldaki çukur sevgilinin beni ile ilişkilendirilmektedir. Âşığın gözlerinin kör olduğunu ve yürüdüğü yolu bile bilmediği düşündürülmektedir.

*“‘Anberîn hâline yârun göñül aldanma sahin
Bî-gümân dâm olur orada kim dâne ola” (G17/6)*

Dane sözünün yem anlamında kullanıldığına göre yukarıdaki beyitte âşık kendini kuşa benzetmektedir. Yemi yiyecek olan kuştur. Bu beyitte âşık kendine seslenmektedir. Genelde şair “ey” nidasını da kullanarak kendine seslenir. On yedinci gazelin altıncı beyitini aldığımıza göre mahlastan önceki beyite ulaşmaktayız. Kendiyle konuşup ve kendine öğüt veren şair adeta kendini uyarmaktadır. Sevgilinin beni, âşığa tuzaktır. Bir kuşu yakalamak içinse yem kullanılır. Âşık, gönül kuşunu(gönlünü) sevgiliye kaptırdığından sevgilinin beni tuzaktır.

*“La’lüñi añanuñ sözi şîrîn ü ter düşüp
Zülfüñi zıkr iden nefesi ‘anberîn ola” (G34/4)*

Âşık için sevgilinin dudaklarını söyleyenler de sevgili gibi şirin olmalıdır. Âşık sevgilinin ayarında olamasa da onu anacak olanların da güzel olması gerektiğini vurgular. Sevgiliyi anan insanların nefeslerinin bile amber kokacağını söyleyerek sevgiliyi mübalağa sanatının doruklarına ulaştırmıştır.

*“Leb ‘akîk u zülf ‘anber ten harir
Nişe oldı göñlüñ âhen iy ‘aceb” (G52/4)*

Sevgilinin dudakları rengi ve değeri itibariyle akîk taşına benzetilmiştir. Klasik edebiyatta sevgilinin dudakları şekliyse mim harfiyle eş tutulmuştur.

“Akîk: Kırmızı renkte kıymetli bir taştır. Edebiyatta Süheyl yıldızının tesiri ile renk kazanan akîk bu yıldızın en parlak görüldüğü Yemen’den çıkarılmıştır. Dudak

renk bakımından akîke benzer. O, içinde inciler(dişler) saklayan saf akikten bir kutucuktur.”³⁰

Saçlar da renk ve koku itibariyle ambere benzetilmiştir. Sevgilinin teni ise ipek gibi düşünülmüştür. Sevgilinin güzellikleri sıralanırken âşık sızlanırcasına gönlünün katı olduğunu ve gönle varamadığını söylemektedir.

*“Anber beñüñi berk-i gül üstinde görelî
Döndürdi derd-ilen cigerin kana müşg-nâb” (G59/2)*

Amber rengi ve şekli itibariyle bene benzetilmiştir. Koku unsuru misk üzerinde görülmektedir. Beyite göre sevgilinin tenini gül yaprağı gibidir. Sevgilinin benini gören âşığın ciğerleri misk kokusuyla dolar. Bu durumda sevgilinin beni, âşığa keder verir. Sevgiliye ulaşamayan âşık, her daim matemlidir.

*“Sabâ saçun sıfatından ohır-iken bir bâb
Çemende toldı hevânun dimâğı ‘anber-nâb” (G61/1)*

Şair sabah rüzgârını, sevgilinin saçlarını görmüşte güzelliğinden bahsediyormuş gibi kişileştirmiştir. Böylelikle sevgilinin saçlarının güzelliğinden tüm evrenin haberi olduğu anlaşılmaktadır. Sabah rüzgârı sevgilinin saçlarından bahsettiğinden esintiyi hissedenin tüm şuuru amber kokusuyla dolmaktadır. Sabah yeli, kokuyu iletmede araçtır.

*“Saçun-durur şeb-i yeldâ vü yañaguñ nev-rûz
Kaşun hilâli mu’anber tenüñ-durur meh-tâb” (G61/6)*

Sevgili; yukarıdaki beyitte Ay’ın ışığı gibi beyaz tenli, saçları gece kadar karanlık, siyah kaşları hilâl gibi kavisli ve yanakları yeni gün kadar güzeldir.

*“Dolunay ile hilal bir arada görmek isteyen kimse sevgilinin ay yüzüne bakmalıdır. Sevgilinin hilal kaşlarının düşüncesi âşığın belinin bükmüş, âşığın âhının dumanı da bu hilali karartmıştır.”*³¹

Beyite koku amberle verilmiştir. Ben, amber ile bir tutulmuştur. Fakat burada ten ile araç bulmuştur. Siyah ve beyaz sözcükleri arasında tezat sanatı vardır.

*“Kevser-lebüñ bulan kıla mı âb-ı Hızr’a meyl
‘Anber saçun gören kala mı müşg-i nâba hîç” (G99/3)*

³⁰ İskender Pala, a.g.e, s.14)

³¹ Mehtap Erdoğan, *Güzellik Unsurlarıyla Divân Şiirinde Sevgili*,1,Kıtabevi Yayınları, İstanbul 2012,s.23.

Sevgilinin dudağı âşık için dertlere çaredir. Âşığın derdi ise sevgiliye ulaşmaktır. Klasik edebiyatta sevgiliye asla ulaşamayan âşık ölümsüzlük suyu olan âb-ı Hızır'ı bile istememektedir. “Hızır” sözlük anlam itibarıyla “kul sıkıştığında yetişen” olarak açıklanır. Âşık sevgilinin dudaklarına eriştiği sürece, dertlerine çareye bile meyil etmez. Koku kavramına bakıldığında âşığın amber ve misk kokusunun karşılaştırılarak saf misk kokusunu sevgilinin kokusunun karşısında elinin tersiyle iter. Amber ve saf misk kokusu sevgilinin saçlarının kokusuyla karşılaştırıldığında saf misk kokusundan üstündür.

*“Saçuñ vasfın dir-iken Ahmedîñ
Nefes agzında olur ‘anber revâyih’”(G108/7)*

Ahmedî'nin mahlasını kullandığı gazelin son beyitinde sevgilinin güzelliğinden bahsedince nefesinin amber kokularıyla dolduğunu söylemektedir. Sevgilinin güzelliği o kadar tesir eder ki bahsetmek bile yeterlidir. Âşık için bu her zaman böyledir. Ulaşılamayan sevgili, devasa güzelliklere sahip ve daha önce kimsede görülmemiş güzellikte uzuvlara sahiptir. Mübalağa sanatının en çok kullanıldığı dönem olan Divân edebiyatı döneminde sevgili bu sanatın en büyük ve en etkili malzemesidir. Koku, amber ve saç ilişkisi üzerinden araç bulmaktadır.

*“Yâd itme müşğ ü ‘anberi bu zülf ü hâle bah
N’idersin ay-ıla günü gel bu cemâle bah’”(G117/1)*

Âşık, yukarıdaki beyitte misk ve amber kokusundan bahsetmeye gerek olmadığını bahsetmek istersek sevgilinin saçlarına bakılması gerektiğini söyler. Divân edebiyatında beyitlerde sevgilinin saçının kokusu bazı istisnalar haricinde misk kokusuyla aktarılır. Amber kokusunu aramaya gerek yoktur âşık için sevgilinin saçları buna yetmektedir. Sevgilinin yüzünden bahsetmek için de Güneş ve Ay mazmunları kullanılmıştır.

*“Gamze midür ol ya hancer mi ya-hûd tîr-i hadeng
Saç mı ol yâ dır’-ı Dâvudî veyâ ‘anber-kemend’”(G120/3)*

Sevgili, bakışlarıyla âşığın kalbinde ok etkisi yaratarak yara bırakır. Saçları ise amber kokulu ve kıvrıktır. Sevgiliye ait her şey âşıktaki iz kalır. Klasik edebiyatta sevgili âşığa bakışlarıyla ok atarken saçlarının kokusuyla da âşığı kendinden geçirir.

*“Anber saçuñ girihlerine el uralı bâd
Müşgi Hitâ-y-ıla dahı itmedi kimse yâd” (G124/1)*

Rüzgâr, sevgilinin saçlarının kıvrımlarına vardığından beri kimsenin Hoten miskinden bahsetmediğini söyleyen şair; sevgilinin saçlarını kokusuyla ünlü olan Hoten ilinin miskinden daha tesirli ve güzel bulmaktadır.

“Hatâ: “Hita” veya “Huten” şekilleriyle de kullanılan bu kelime özellikle ahû ve misk ile birlikte anılır.”³²

“Çin Hitâ dolayısıyla miskin kaynağıdır. Bu sebeple; misk(müşg), bûy, âhû, nâfe, kan, Tâtâr, Hatâ /Hitâ gibi unsurlarla zengin bir tasavvur alanı olmuştur. Ayrıca Çîn kelimesinin “kıvrım, büküm” gibi anlamlarıyla sevgilinin misk kokulu saçları (zülf, turra), bazen de kaları (ebrû) ile ilgi kurulur.”³³

*“Bî-hatâ söz-durur şol fikret-i bârîk-ile kim
Saçuña kul yaraşur müşg-ile ‘anber didiler” (G142/3)*

“Sevgilinin saçlarının kokusuna misk ile amber kokusu köledir.” diyen şair sevgilinin saçlarının kokusunun güzelliğinin diğer bütün kokularla yarışacak kadar güzel olduğundan bahsedilmektedir. Sevgiliye ait olan her şey âşık için herkesten ve her şeyden üsttedir.

*“Didüm kim beñlerüñ müşgîn-nefesdür
Didi kim saçlarum ‘ânber-fişândur” (G157/4)*

Divân edebiyatında sevgilinin beni şekli ve rengi itibari ile amber kokar. Yukarıdaki beyite bakıldığında saçların amber koktuğunu görmekteyiz. Misk kokusu sevgiliyle bütünleşen kokudur. Âşık, sevgiliyi her şeyin en güzeline sahip olarak düşündüğü için sevgilinin yukarıdaki beyitte beninin misk koktuğunu dile getirirken sevgili sanki ona cevap vermişçesine saçlarının da amber buhuru gibi koku yaydığını söyler. Halk edebiyatındaki “dedim-dedi” gibi şiirlere benzetilmiştir. Âşık, Divân edebiyatında sevgiliye hiçbir zaman ulaşamaz.

*“Diyen sehv idiben hâlûñe ‘anber
Diye mi müşgi kim bu mûya benzer” (G159/3)*

³² İskender Pala, a.g.e., s.197.

³³ Emine Yeniterz.2010.“Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri”.*Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi-Klasik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı-Prof. Dr. Turgut Karabey Armağanı*, 3/15, s.310

*“Yüzüñde zülfüñi gören diyemez
Gül ü ‘ûd işbu reng ü bûya benzer” (G159/5)*

Ben; eskiden kadın ve erkeklerde güzellik unsuruydu. Divân şiirinde sevgilinin beni birçok beyitte ambere benzetilir. Divân edebiyatında sevgilinin beni birçok açıdan düşünüldüğünde âşığın düştüğü tuzakken bazense sevgilinin güzellik merkezi olmuştur. Yukarıdaki beyite bakıldığında sevgilinin beni, misk kokulu ince kıla benzetilmiştir. İlk beyit amber ile alakalı olduğu için burada açıklanmıştır. Sevgilinin saçları öd ağacı yandıktan sonra çıkan dumanla güzel koku gibi kokmaktadır. Saçlarının ve beninin güzelliğini görenler, kokunun ve rengin kaynağından şüphe duyarlar. Sevgili ve unsurları o kadar güzeldir ki âşıkları hayrete düşürüp başka unsurlar hakkında şüphede bırakır.

*“Bâd-ı sabâ saçuna irişdi meger ki anuñ
Her kanda ki irişür nefesi ‘anberîn ider” (G167/3)*

Yukarıdaki beyitte sevgilinin amber kokulu saçlarına sabah rüzgârının her nerede olursa olsun yetişeceği anlamı vardır. Sabah rüzgârı sevgilinin saçlarının kokusu esen rüzgârı amber kokulu yapar.

*“Sâkî dur örü yatma ki fasl-ı bahârdur
Vakt-i şerâb u mevsüm-i vasl-ı nigârdur” (G170/1)*

*“Kıl ‘anberîn dimâgun gül-gûn şerâb-ıla
Kim ebr dür-fişân u hevâ mûg-bârdur”(G170/2)*

Yukarıdaki beyitlerde koku kavramı amber üzerinden verilmiştir. Merhun beyit olduğundan birinci beyit yukarıda açıklandı. Şair birinci beyitinde sevgilinin meclise gelmesinden bahsederek bahar ayının geldiğini söyler. Sevgilinin olduğu yere ise amber kokuları yayılır.

*“Abîr ü tâze nesrînden saña zülf ü cebîn ider
Gül-ile ‘anber-i terden saña hadd-ile hâl eyle”(G180/2)*

Sevgilinin beni rengi ve şekli itibari ile ambere benzetilirken güzel kokular ise saçlarına benzetilmiştir. Sevgilinin güzelliğine taze güllerin bile saç olabileceğinden bahsedilirken sevgilinin yüz hatları da gül gibi düşünülmüştür. Kokusu güle benzeyen sevgilinin güzelliğini de güldendir. Âşık için sevgili o kadar güzeldir ki gül nesnesinin

kendisi sevgilinin unsurları olmaya taliptir. Sevgili için köle olma teşbihi görülmektedir. Amber, abîr ve gülle tenasüp yapılmıştır.

*“Çün kim buhûr saçdı yire ‘anberîn-buhâr
Lâle bitürdi hâre vü güller getürdi hâr” (G181/1)*

*“Zülfüñ kohusı-y-ıla mu’attar-durur hevâ
Bu ‘ûd mı ya ‘anber ü müşg-i Hitâ mıdur” (G183/2)*

Şair, yüz seksen birinci gazelin birinci beyitinde ise yere kokular saçıldığından bahsederken baharın gelişini aktarmaktadır. Diğer beyitteyse Üd, misk kokuları, Klasik Edebiyat’ta sevgilinin güzellik unsurlarında kokusunu anlatabilmek için şairlerin kullandığı terimlerdendir. Âşık sevgilinin kokusunu, saçlarını, benini ve birçok unsurunu mübalağa sanatına başvurarak aktarmaktadır. Şair yukarıdaki beyitinde sevgilinin kokusunun havaya karıştığını söylemektedir. Sevgiliye ulaşamayan âşık her yerde sevgiliyi görmektedir. Koku saç aracılığıyla verilmiştir.

*“Çün bâd-ı subh zülfüñe ‘anber-fişan ider
Her kanda kim hevâsı nefes ura cân ider” (G184/1)*

Sevgilinin saçları amber kokusunu yayandır. Sevgili, kokusu itibarıyla amberin kaynağı gibi düşünülüp sabah rüzgârı estiğinde kokuyu ulaştıran olmuştur. Sevgili güzel olan her şeyin kaynağıdır. Âşığın gözü de bu yüzden başkasını göremez, kördür.

*“‘Anber saçuña bâd-ı sabâ çün güzer kılur
Her dem hevâ dimâgını pür-müşg-i ter kılur” (G202/1)*

Sevgilinin saç her zaman misk; beni ise amber kokar. Yukarıdaki beyite bakıldığında amber renkli saçlarına sabah rüzgârıyla misk kokusunun ulaşabileceğinden bahsedilmektedir. Sevgilinin saç misk kokusuyla beraber kullanılmıştır. Misk, amber, sabah rüzgârıyla tenasüp sanatı yapılmıştır. Tenasüp sanatı dizelerde birbiriyle anlam açısından ilintili sözcüklerin bir arada kullanılmasıdır.

*“‘Aceb bu saç mıdur yâ müşg ü ‘anber
‘Aceb bu leb midür yâ şehd ü şeker” (G203/1)*

*“Bu şehlâ göz midür yâ nergis-i mest
Bu ra’nâ yüz midür yâ hûda gül-i ter”(G203/2)*

Âşık, emindir ki amber renkli, misk kokulu saçlar sevgilininidir. Tecahül-ü arif sanatını kullanarak zaten cevabını bildiği soruyu sormaktadır. Sevgilinin saçlarını ambere, dudaklarını ise şeker ve bala benzetmektedir.

*“Zülfin benefşe virdi perîşân idüp yile
‘Anber saçuñ hevâsını itdi heves meğer” (G207/6)*

Yele vermek, rüzgâra tutmak anlamında yani iki maddeyi ayırıştırırken elekten geçirmek için kullanılırdı. Rüzgâr sevgilinin saçlarını menekşe gibi açıp savurup perişan etmiştir. Heves, nefis ve hava arasında tenasüp sanatı kullanılarak tasavvufi anlamda anlam kurulmaktadır. Hevâ sözcüğü hem gerçek anlamda arzulamak hem Allah’a ulaşmak arzusu olarak kullanılmıştır. Ulaşmak isteği âşığı perişan ederken gidilen yolda çekilen çile âşığa mutluluk vermektedir.

*“Zülf ü hâlûñ cân hümâyın dutmaga
‘Anberin dâm-ıla müşgîn dânedür” (G210/7)*

Klasik Edebiyat’ta “ben” daneye benzetilir. Âşık için sevgilinin beni tuzaktır. Âşık her vakitte de bu tuzağa düşer. Amber rengi siyah olmasıyla da ben ile eş tutulmaktadır. “Dâne” aynı zamanda kuşyemi anlamına gelmektedir. Sevgilinin saçlarını ve benini tuzak olarak düşünen âşık gönlünün de sevgilinin tuzağına düştüğünü aktarmaktadır. Eskiden yem tanelerine misk kokusu sürülüp avlamak için kullanılmış. Sevgilinin gönlünü avlamaya çalışan âşık sevgilinin gönlünü kuşa benzetmekle beraber kendini avcı olarak tasvir eder.

*“Ahmedî saçlarıñuñ vasfını dile getirür
Anuñ-ıçun nefesi ‘anber-ı sârâya irer”(G226/7)*

Sevgilinin saçlarından bahsederken âşığın nefesi dahi amber kokmaktadır. Sevgili değdiği her şeyi güzelleştirirken kendinden bahsedeni bile mutlu eder. Koku kavramı sevgilinin saçları üzerinden dolaylı şekilde verilmiştir.

*“Her gün yüzüñ ziyâsı sabâha virür safâ
Her dem saçuñ sabâ nefesin ‘anberin ider” (G229/4)*

Sevgili âşık için güzel olan her şeydir. Beyite göre âşık sevgiliyi sabah vaktinde doğan güneşin ışınları gibi değerlendirmiştir. Sevgilinin saçlarının da amber kokulu olduğunu ikinci dizede görmekteyiz. Amber kokusu ve rengi itibariyle sevgilideki

bene benzetilirken yukarıdaki beyitte saç ile beraber kullanılmıştır. Klasik edebiyatta sevgilinin saçları kıvrıktır. Amber de şekli itibariyle yuvarlaktır. Sevgilinin saçlarının lülesi ve rengi ambere benzetilmiştir.

*“Yüzüne sâyesi düşmüş bu ‘anberîn saçunuñ
Nite ki ‘ukde-i re’süñ sevâdı aya düşer” (G237/2)*

Sevgilinin yüzü Ay’a, saçları ise gezegenlere benzetilmektedir. Gezegenler güneşin etrafında belli bir sıraya göre dönmektedir. Âşık, sevgili için pervane olmaktadır. Ay’ın parlaklığı geceleri daha çok belli olur. Sevgilinin saçları da gece kadar siyahtır. Sevgilinin kâhküllerinin gölgesi sevgilinin Ay gibi parlak yüzüne düşmektedir. Kokuya, sevgilinin saçları araç olmuştur.

*“Mu’anber-hâlûñ ol la’l-i lebûñden
Hızır la çeşme-i hayvâna benzer” (G239/3)*

Klasik edebiyatta âşık sevgilinin benini ambere koku ve rengi itibariyle benzetmektedir. Sevgiliye hiçbir zaman ulaşamayan âşık sevgilinin dudaklarını da sonsuzluk suyuna benzetmektedir.

“Âb-ı hayât: Edebiyatımızda geniş bir kullanım alanı bulan mazmûn, manevî neşeyi, aşk ve irfânı karşılar. Şiirlerde, ince ve saf söz olarak kullanıldığı gibi sevgilinin dudağında da âb-ı hayât özelliği vardır. Dudakları çevreleyen ayva tüyleri ise zulumât ülkesidir. Genellikle Hızır ve İskender ile telmih ve tenasüp yoluyla kullanılır.”³⁴

*“Dilerseñ ‘anberîn dâm-ıla müşgîn-dâneye düşmüş
Hezârân cân u dil görmek anuñ zülfî-y-ile hâlin gör” (G252/6)*

Yukarıdaki beyitinde şekli itibariyle ve yuvarlak oluşuyla âşık, benin tuzağı andırdığını ve bu tuzağa düştüğünü söyler. Miskin de amberle aynı renkte olduğu bilinmektedir. Yukarıda Ahmedî sevgilinin beninin tuzağına düşmüş binlerce âşık olduğunu dile getirmektedir. Âşıkları görmek isteyenlerin ise sevgilinin saçlarına benine bakması gerektiğini söyler.

*“Yârı gerekse cevrine sabr eyle Ahmedî
Kim müddet-ile hûn-ı ciger müşg-nâb olur” (G255/7)*

³⁴ İskender Pala, a.g.e.,s. 3.

“Ahmedî de, miskin oluşmasını âhûnun nâfesinde/göbeğinde kuruyan kanın, nâfeden/misk kesesinden düşüp ayrılmasına bağlamıştır. Hatta kurumuş kan, nâfeden ayrılmazsa, misk olmayacağına dikkat çekmiştir.”³⁵

Klasik edebiyatta ciğeri kanla dolan âşıktan çokça bahsedilir. Edebî bağlamda bakıldığında miskin oluşumundan bahseden şair, sevdiğine ulaşamamış olmanın üzüntüsünden âşğın ciğeri kanla dolmaktadır. Bu durum misk kokusunun oluşumundan yola çıkılarak dile getirilmiştir.

*“Yañaguñ u dişüñ ü gözlerüñ hem zülfüñ iy dil-ber
Bir lâle biri lü’lü biri nergis biri ‘anber” (G257/1)*

*“Ne ‘anber ‘anber-i sârâ ne nergis nergis-i ra’nâ
Ne lü’lü lü’lü-lü-lâle ne lâle lâle-i ahmer” (G257/2)*

Sevgiliye seslenen âşık sevgilinin güzellik unsurlarını neredeyse bir beyite sığdırmıştır. Sevgilinin saçları amber renginde ve kokusundayken dişleri inci gibi güzel ve beyazdır. Sevgilinin yanaklarını laleye benzetme sebebi ise pembeliğinden gelmektedir. Lale gibi pembe yanakları olan sevgilinin simsiyah saçları, bembeyaz dişleri varken; gözleri ise nergis güzelliğindedir. İki beyit aynı anda incelediğinde anlamlarını beraber tamamlamaktadır. Anlamın diğer beyitte tamamlandığı beyite ise merhun beyit denir. Sevgilinin güzelliklerini sayan âşık “ne ne” bağlacını da kullanarak anlamı kuvvetlendirmiştir.

*“Bir dâne müşg hâlûñe beñzer bulına dut
Saçlaruñuñ mukabili ‘anber n’irede var” (G259/2)*

Âşık sevgilinin “benini” daha önce amber ve miske benzetmişti. Bu seferse dut meyvesini, bene benzetmiştir. Sevgiliye eş olabilecek hiçbir güzel nesne yoktur aslında ama burada sevgilinin benini dut meyvesine benzetse de saçlarına eş olabilecek bir amber bulunamayacağını bildirir. Yukarıdaki satırda bir benzetme diğer beyitte saçlarına bir eş bulunamayacağından bahsedilmektedir. Amber hem koku hem saç anlamında kullanılmıştır.

*“Yakan ‘ışk odına cân eyle kim ‘ûd
Bu hâl-i müşg-ü zülf-i ‘anberîndür” (G269/5)*

³⁵ Ahmet Kartal, “Klasik Türk Şiirinde “Misk”” *Osmanlı Edebî Metinlerinin Anlam Dünyası Sempozyumu*, 12-13 Mayıs 2017- Bilecik, s.20.

Divân edebiyatında çokça kullanılan ve sevgilinin kokusu dendiğinde öd ağacı akla gelmektedir. Öd ağacı yandığında etrafa hoş bir koku yayılır. Âşığın canı aşk ateşiyle yanarken çıkan kokuyu sevgilinin amber saçlarına ve misk kokan beniyle ilişkilendirilir. Sevgili yine kokunun kaynağı olarak düşünülmüştür.

*“Zülfüñ ki ‘anberîn-nefesi-y-le gulâm ider
Bir dâne-y-ile ‘aklı giriftâr-ı dâm ider” (G272/1)*

Sevgilinin amber kokulu saçları âşığı kul, köle ederken tek bir tutamı bile âşığı kederlendirir. Âşık, sevgiliye o kadar âşıktır ki aşkından aklını kaybeder. Sevgilinin benleri âşık için tuzakken bu beyitte sevgilinin saçlarını tuzak unsuru olarak düşünülmüştür.

*“Yiri yagmur dirildüben hevâ ‘anber-fişân oldı
Velikin baña hoş gelmez bu âb u bu hevâ sensüz” (G285/5)*

Âşık sevdiği yanında olmadığı sürece mutlu değildir. Klasik edebiyatta âşık sevdiğine ulaşamayışıyla bilinir. Sevgilisine ulaşamayan her kimsenin de ağzının tadı yerinde olmaz. Âşıktaki havada amber kokusu olmasa da sevdiği olmadığı sürece mutlu olmayacağından bahseder.

*“Saçuñuñ bir bendini çözmüş sabâ yili sabâh
Ol nefesdür kim hevâ-yı ‘anber-efşân eylemiş” (G299/6)*

Sabah rüzgârının tatlı serinliği sevgilinin nefesi ile etrafa yayılmaktadır. Amber kokusunu etrafa saçan onun sabah yeli gibi olan nefesidir. Sabah esen tatlı rüzgâr sevgilinin saçıyla araç bulmuştur.

*“Zülfüñ girihin sabâ çözerken
Etrâf-ı cihân mu ‘anber olmuş” (G305/2)*

Sevgilinin saçlarını sabah rüzgârı estikçe düğümlerini çözer ve çözdükçe etrafı amber kokusu kaplar. Sevgilinin saçlarını amber otağı gibi düşünülmüştür. Sanki kokunun kendisi sevgili, etrafa yayan da saçları olmuştur. Divân edebiyatında sevgilinin güzellik unsularından biri de güzel kokusudur.

*“Dalı zerrîn itdi elif boyumu ‘ıškuñda büküp
Ol ki kaşlaruñı sinüñ ‘ânberîn nûn eylemiş”(G307/6)*

Âşık sevgiliye ulaşamamakta ve bu durum âşığı derbeder etmektedir.

“Sevgilinin boyu, uzunluğu yönüyle elife benzetilir. Sevgilinin endamı, elifteki düzgünlük ile ölçülür. Diğer taraftan elif bazen de iki büküm haline gelmiş olan âşığın boyu yerine de kullanılır. Aşk yolunda çeşitli ıstıraplar çeken âşığın bir zamanlar elif gibi dosdoğru olan boyu, sevgilinin cevri neticesinde bükülüp “lâm” a veya “dâl” a dönmüştür. Âşık, çekmiş olduğu dertler neticesinde adeta belı bükülmüş bir ihtiyara döner.”³⁶

Sevgilinin dişleri sin harfinin tırtığı dişe benzetilirken nûn harfi kaşa benzetilmiştir. Koku kavramı amber üzerinden bu sefer kaş aracılığıyla verilmiştir.

*“Gül yañaguñda hâlûñ gonca-lebüñde hat
Reyhân-ı müşg-bûydur u ‘anberîn nukât” (G315/1)*

Divân edebiyatında sevgilinin dudakları mim ve gonca ile teşbih edilmiştir. Sevgilinin dudaklarının kenarındaki ayva tüyleri ise âşığı temsil eder. Sevgilinin beni bu seferde amber kokusuyla beraber kullanılmıştır. Âşık sevgilinin benini şekli ve rengi itibarıyla ambere benzetir.

*“La’lûñ çü zikre gele olur şekerîn-mezâk
Zülfüñ çü fikre düşe olur ‘anberîn dimâg” (G324/4)*

Divân edebiyatında şeker sevgilinin dudaklarıyla teşbih edilir. Yukarıdaki beyite bakıldığında sevgilinin saçları amber kokusuyla beraber kullanılmıştır. Sevgili âşık için güzel olan her şey olduğundan uzuvları da güzel olan her şeydir. Dudakları gonca, saçları amber siyahlığında ve kokusunda, sözleri şeker tadında olabilecek kadar mükemmeldir.

*“Kayd eyledi gönül kuşını dâm-ı ‘anbere
Gül üzre müşgden saçalı dâne beñlerüñ” (G346/2)*

Ben, Divân edebiyatında teşbihlerin birçoğuna nail olmuştur. Yukarıdaki beyite bakıldığında sevgilinin beni kuş için yem olarak düşünülmüştür. Âşık ise avcıdır. Âşık aşkıdan dolayı sevgilinin tuzağına düşmüştür. Gönül, bu durumda kuştur. Sevgilinin güzelliğinde her bir uzuv diğer güzelliğinin tamamlayıcısıdır.

*“Saçuña kul yazıldı müşg ü ‘anber
Bu mukbil oldu lâ-büd ol mübârek” (G347/2)*

³⁶ Ömer Savran, (2009)“Klasik Türk Şiirinde Bedenin Harflere Yansıması”,*Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4/2,s.929.

Herhangi bir şeye kul olmak demek buyruklarını yerine getirmek ve o doğrultuda yaşamak anlamlarındadır. Misk, amber gibi güzel ve değerli kokuların, sevgilinin saçlarına kul oldu diyen şair sevgilinin saçlarının benzersiz olduğunu söylemektedir.

*“Kaşuñā ol ki ider fîkr-i bârîk
Hilâl-i ‘anberîn dir celle bârîk” (G362/1)*

Sevgilinin kaşlarının tasavvurunu yapan şair amber kokulu ince ve hilal şeklinde olduğunu söylemektedir. Amber kokusu ve rengi itibarıyla benzetmelerde sevgilinin kaşına denk gelmektedir.

*“Nicesi saçdı hevâ ‘anber-i sârâyı bahuñ
Nicesi dökdi bulut gûher-i ‘Ummânı görün” (G368/2)*

Yukarıdaki beyitte koku kavramı diğer beyitlerde görüldüğü gibi sevgili üzerinden değil de hava üzerinden vermiştir. Sevgiliden gelmiyorsa havaya amber kokusu dağılması baharın gelmesiyle anlatılır. Burada kokuya araç hava olmuştur.

*“Sâkiyâ sâz-ı sabûh it câm encâmı ko
Kim sabâdur ‘anber-eşân u hevâdur mu’tedil” (G375/6)*

Baharın gelmesiyle çiçekler açar ve ertafa amber kokuları yayılır. Sevgilinin aşkından kendinden geçen âşık içkiyi sunan kişiye(sâki) seslenir gibi son kadehini istemektedir. Sabah rüzgârı sevgilinin diyarına da ulaştığı için amber kokar. Beyit her iki anlamda da değerlendirilebilir.

*“Dür mi bu yâ la’l-i rümmânî bu dendân u bu leb
Müşg mi yâ ‘anber-i eşheb bu hatt-ıla bu hâl” (G410/6)*

Divân edebiyatında sevgilinin dişleri inci, saçları misk, beni ise amber kokmaktadır. İstifham sanatıyla bu unsurları açıklayan şair aynı zamanda tecahül-i arif sanatına da başvurmuştur. Sevgilinin saçları misk kokarken yüzündeki çizgiler ise amber kokmaktadır. Burada sevgilinin dudağının kenarında bulunan ben kastedilmiştir. Sevgilinin yüz hatları misk kokusuyla verilirken sevgilinin dudakları narçiçeği pembesinde verilmiştir. Âşık için sevgilinin dudağı ulaşılamaz. Sevgilinin dudağının kenarındaki ayva türleri ve benler sevgilinin dudağını âşıktan korumaktadır.

*“Müşg-ile ‘anber tola-y-ıda hevâ
Vakt-i seher zülfüñe irse nesîm” (G428/2)*

Sevgilinin güzel amber rengi ve misk kokulu saçlarına esen rüzgâr değseydi etrafa güzel kokular yayılırdı. Âşık için sevgilinin saçları güzel kokunun kaynağıdır. Kokuya araç olarak saçlar verilmiştir. Seher vakti Güneş'in yeni doğduğu vakittir. Sevgilinin yüzü Güneş gibi düşünülmüştür. Işıkların yeni yayıldığı o vakitte sevgilinin saçını gören rüzgâr, misk kokusuyla hemhâl olacağından etrafı amber ve misk kokusuyla kaplayacaktır.

*“Lebüñ mîm ü kaşuñ nûn-ı mu'anber
Kadıñ sîmîn-elif zülfün-durur dâm” (G440/4)*

Âşık, hayatı boyunca harflerle hemhâl olandır. Sevgilinin aşkı, âşığı divâne eder. Divâne âşık, şiirinde güzel olanı düşünür, her şeyi güzel olana bağlar, güzel olan her zaman sevgilidir ya da sevgilidendir. Yukarıdaki beyite bakıldığında sevgilinin güzellik unsurları harflere benzetilmiştir. Âşık için sevgilinin dudağı mim harfi gibi görülmeyecek kadar küçüktür; kaşları nûn harfinine benzetilir ve sevgili amber kokar. Aynı zamanda kaşa koku sürme geleneğiyle de karşılaşmaktadır. Boyu ise elif harfiyle bir tutulurken saçları ise âşık için tuzaktır. Sevgilinin saçlarında âşık asılı kalır.

*“Gül üzre müşğ dâmını itmedin ihtiyât
'Anber beñüñde şifte-i dâne olmuşam” (G462/4)*

Yukarıdaki beyitte sevgilinin yüzü gül, saçları ise tuzak olarak verilmiştir. Gül, Divân edebiyatında çok kullanılan çiçek olmakla beraber beyitte sevgilinin yanağı ve yüzü olarak kullanılmıştır. Sevgilinin yanağında bulunan ben tuzaktır. Sevgilinin saçları misk kokarken beni amber kokar. Bu sebeple de âşık tuzaklardan ve sevgilinin aşkından divâne olmuştur. Amber renk ve kokusu itibari ile sevgilinin benidir. Tenasüp(uygunluk) sanatı kullanılmıştır.

*“Zülfine diler bende ola 'anber ü reyhân
Nîte ki kenîz-ekdür aña nergis ü nesrîn”(G472/6)*

Şair, yukarıdaki beyitte reyhanla sevgilinin saçlarını, amberle benini, nergisle gözünü kastetmektedir. Sevgilinin uzuvlarının kendine köle olduğunu söyleyen âşık, sevgilinin saçlarının reyhan ve amber koktuğunu dile getirir.

*“Nicesi diyeyim zülfüne 'anber
Ki müşgi ol idüp-durur ciğer-hûn” (G481/4)*

Misk, kişileştirilerek ciğerleri kanla dolan âşık gibi aktarılmıştır. Misk, beyitlerde kesesinin içi siyah oluşuyla kanlı çiğere benzetilir. Sevgilinin kokusunu alan misk aşkının acısından ağladıkça yüreği kanla dolar. Sevgiliden ayrı kalmak, sevgiliye ulaşamamak, sevgilinin aşkıyla yanıp tutuşmak âşıklığın geleniğidir.

*“Hâlüm bigi tîre-durur hâl-i mu’anber
Göñlüm bigi rûşen-durur ol çihre-i handân” (G485/4)*

*“Boyuñla bir endâze-durur serv ü sanevber
Zülfüñ-ile bir râyhada sünbül ü reyhân” (G485/5)*

Yukarıda gazelin beyitlerini arka arkaya incelendiğinde sevgilinin boyu servi ağacına, saçları reyhan ve sümbül kokusuyla beraber verilmektedir. Sevgilinin güzelliğinin unsurları âşık için en güzel olandır. Buradaki beyitlere bakıldığında sevgilinin güzelliğinin yanında âşık, kendiyle kıyaslamaktadır. Sevgilinin beni amber gibi siyah ve amber kokmaktadır. Âşık kendinin de amber gibi karanlık olduğunu söyler ve sevdiğine kavuşamadığından kara bulutlarla hemhâldir.

*“Benüñüñ dânesi müşg ü saçuñuñ dâmi ‘anberden
Halâs ola mı mürğ-i dil ‘aceb bu bend ü çemberden” (G486/1)*

Sevgilinin misk kokan saçları ve amber kokan beninin tuzağına düşmüş âşık bu durumdan kurtulmayı istifham(soru sorma) sanatına başvurarak dile getirmektedir. Âşık, sevgilinin saçlarının kıvrımlarına asılmaktır. Âşık sadece sevgilinin saçlarına değil benin de tuzağına düşmektedir. Sevgilinin saçları ve beni âşığa tuzakken âşık, bu durumdan kurtulmanın pek mümkün olmadığını bilmektedir. Tecahül-i arif(bilip bilmemezlikten gelme) sanatına da başvuran şair sevgilinin koku unsurlarını ben ve saç aracılığı ile dile getirmiştir.

*“İy saçı reyhân koma elden bâd-ı reyhâniyi
Kim bahâr itdi dimâgını hevânuñ ‘anberîn” (G499/7)*

Yukarıdaki beyitte reyhan benzetmesi sevgilinin saçına ve ayva tüylerinedir. Bu beyitte sevgilinin saçı olarak karşılaşılmaktadır. Keskin bir kokuya sahip olmasıyla beraber fesleğen, reyhan, zambak gibi kokular sevgilinin saçlarıyla ilişkilendirilmiştir. Sevgilinin saçları havayı reyhan kokutunca âşığın hevesleri, bahar olmaktadır. Âşık sevdiğine kavuşamadığından her zaman kış geçirmektedir. Koku sevgilinin saçlarında araç bulmuştur.

...
“Zülfünü bendini çözen bâd-ı ‘anber-bû-y-ıçun
Saçınıñ kohusın alan sünbül ü reyhân-ıçun” (G500/9)

“Zülfine boynın egüp kalan benefşe hakkı-ıçun
Saçınıñ kohusın alan sünbül ü reyhân-ıçun” (G500/12)

“Zülfine boynın egüp kalan benefşe hakkı-çun
Gözlerine fitne olan nergis-i hayrân-ıçun” (G500/14)

“Ki _Ahmedî pervâne-durur yüzi şem’ine anuñ
Âfitâbuñ hürmeti-y-çün meh- i tâbân-ıçun” (G500/16)

Yukarıdaki gazel Ahmedî’nin beş yüzüncü gazelinden alınan koku ile alakalı beyitlerdir. Beyitlerin genelinde bakıldığında sevgilinin saçlarının bağıny çözen amber, sümbül ve reyhan kokularından bahsedilmektedir. Menekşe sevgilinin saçlarını görünce boynunu bükmektedir. Kendi güzelliğinden geçen menekşe sevgilinin güzelliğiyle yarışamaz. Nergis çiçeği de sevgilinin gözleri için kullanılmaktadır. Sevgilinin gözleri mahmurluğu açısından nergis çiçeğine benzer. Böyle güzellikleri olan sevgili için âşık pervanedir. Burada da pervane ve mum aşkına telmihte bulunmaktadır. Telmih söz sanatı herkes tarafından bilinen bir olay, durum ya da olguya hatırlatma yapılmasıdır.

“Zülfünüñ çininde lâle-pûş olmuş gâliye
Hüsünüñ bâğında ‘anber-bâr olmuş nesteren” (G515/3)

“Gâliye: Misk ve amberden yapılmış siyah renkli ve kokulu bir çeşit kına. Divân şiirinde kokusu ve kıymetli oluşuyla ele alınır ve genellikle diğer kokulu maddelerle ve saç ile bir arada bulunur.”³⁷

Gâliye, eskiden kadınların yüzlerine yaptıkları yapma bene denirmiş. Sevgilinin yanağındaki ben, zamanla lale gibi renkli hale geldiğinden bahseden şair sevgilinin güzelliğinin maddeleri güzel yönde değiştirdiğini söylemektedir. Yaban gülü sevgilinin yanağının rengi olarak kullanılırken sevgilinin saçlarının amber kokusu keskin kokulu yaban gülününü bile geride bırakır. Yaban gülü kendi kokusunu değil sevgilinin güzel kokusunu yayar.

“İrdi bahâr oldı müzeyyen girü çemen
Gevher saçar hevâ-bü-hevâ nâfe-i Hoten” (G524/1)

³⁷ İskender Pala,a.g.e., s. 161.

*“Zülfüñi vasf ider-iken sünbüle sabâ
‘Anberle müşg toldı saçındağı her şiken” (G524/3)*

Divân edebiyatında sevgilinin saçları amber renginde simsiyah ve kıvrıkcıktır. Sevgilinin bükümlerinde kendini bulan âşık en sonunda kendini bu bükümlere asar. Yukarıdaki beyite bakıldığında etrafın amber ve misk kokularıyla dolması için sevgilinin olmasına gerek yoktur ve bahsinin geçmesi yeterlidir. Mübalağa sanatına başvurularak koku unsuru sevgilinin saçları üzerinden verilmiştir. Aynı gazelin iki beyitinde de koku kavramı olduğundan aynı alanda incelenirse genel hatlarıyla hüsn-ü talil(sebebe bağlama) sanatına yer veren âşık, sevgilinin kokusunu saçları sayesinde etrafa dağıttığını ve bütün güzellikleriyle geriye kalan bütün nesnelerden ayırdığını aktarmaktadır.

*“Ne ‘anber dâneler saçmış ne müşgîn dâmlara kurmuş
Gönüller sayd itmege bu hâl ü zülf-ile gîsû” (G532/3)*

Sevgilinin saçları misk kokusuyla doludur ve âşık için tuzaktır. Sevgilinin beni de sevgiliye tuzak olmaktadır. Sevgili güzel olan unsurlarıyla gönülleri fethetmektedir. Aslında âşık için sevgilinin saçlarını salmasına gerek yoktur. Âşık her halükarda sevgiliye âşık olacaktır. Bu unsurlar seven için sadece bahanedir.

*“Ger ‘abîr ü ‘anber ü yâ müşg ‘ûd u gâliye
Her ne kim saçundan eydürler-ise çîndür kamu” (G533/6)*

Abîr, amber, misk ûd ve gâliye sevgilinin güzel kokmasındaki önemli teşbihlerdir. Şair, sevgilinin saçını övecekse misk ûd ya da amberi anmadan geçmemelidir. Sevgilinin beni ise amber rengi ve kokusuyla bütünleşmiştir. Âşık, yukarıdaki beyitte böyle güzel kokulardan bahsetmek gerekiyorsa sevgilinin saçlarının bükümlerinin anlatılması gerektiğini söyler. Âşık, sanki bu kokular farklı bir yerde bulunamazmış gibi düşündürerek bu kokulara sadece sevgilinin saçına ulaşıldığı takdirde bulunabileceğini kasteder.

*“Yâkûtı añma ol leb ü dendâna kıl nazar
Müşgi unit bu turre-i ‘anber-nisârı sev”(G538/3)*

Sevgilinin dudakları Divân edebiyatında mim boyutunda olup yakut renginde düşünülmüştür. Sevgilinin dudaklarının yanında yakut taşının solda sıfır kalacağından

bahsedilmektedir. Sevgilinin amber kokan saçları ve yakut gibi dudakları varken değerli olan her şey yanında değersiz kalır.

*“Yüzüñ renginden itmişdür şakâyık yañağın gül-gûn
Saçuñ müşginden olmuşdur benefşe ‘anberîn-gîsû” (G542/4)*

Sevgilinin güzel yüzü şakayık çiçeğini utancından pembeleştirirken menekşenin saçlarını amber kokutmuştur. Menekşe çiçeği sevgilinin saçlarını tasvir etmekte kullanılır. Menekşe ve şakayık çiçekleriyle kişileştirme yapılmıştır. Koku kavramı sevgilinin saçları üzerinden verilmiştir.

*“Kadüñ ‘ar’ar saçuñ ‘anber tenüñ nesrîn benüñ müşgîn
Gözüñ nergis sözüñ şeker yüzüñ lâle dişüñ lü’lü” (G542/7)*

Divân edebiyatında sevgilinin saçları amber kokar, amber rengindedir. Gözleri şeklinden dolayı nergis çiçeğiymen dişleri inci kadar beyaz ve değerlidir. Sevgilinin sözleri ise âşığa şeker kadar tatlı gelir.

*“‘Anber saçuñ kemendine oldu gönül esîr
Gül yañağında bahalı ol zülf ü hâlûñe” (G547/4)*

Sevgilinin yanağı gülün rengine benzetilmektedir. Sevgilinin yanağına dökülen siyah kıvrımlı saçlarını gören âşık, sevgilinin güzel saçlarına ve benini görünce kendinden geçer. Âşık; sevgilinin saçlarını salmasına izin vermeyen tokasına bile âşık olur.

*“Mîzân-ı bezmi düz mey-i ‘anber-nesîm-ile
Çün râst döndi saña bu mîzân-ı sünbüle” (G568/2)*

Sünbüle, yukarıda yine tevriyeli kullanmış olup sünbüle başak burcunun sonu terazi burcunun başlangıcıdır. Mizan da terazi burcudur. Şiirin tamamına bakıldığında hem sünbül hem de burç olarak kullanmıştır.

“Divân edebiyatında şairler tarafından sevgilinin saçlarının şekli, rengi ve kokusu itibariyle sünbüle benzetilmesi malumdur. Şairlerin şiirlerinde çiçek olan sünbül ile Başak burcunun bir diğer ismi olan Sünbüle arasında kelime oyunu yaptıklarına rastlıyoruz.”³⁸

³⁸ Hafsanur Yıldırım,(2015). “Divân Şairlerine Göre Burçlar”,*Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*,8/41,s. 348.

Koku kavramı amber üzerinden verilirken bu sefer içkinin amber koktuğunu görülmektedir.

*“Ger yol bula-y-dı saçlarınıñ çînine sabâ
‘Âlem tola-y-dı ‘anber ü müşg ol sabâ-y-ıla” (G588/5)*

Divân edebiyatında sabah rüzgârı sevgilinin kokusunu ulaştırmada araçtır. “Çîn” yukarıdaki beyitte büküm olarak kullanılmıştır. Hoten, Hıtay da telmihte bulunulmuştur. Tevriyeli olarak kullanılan “Çîn” sözcüğü hem büküm hem de Çin ülkesidir.

*“Sabâ ferrâş-ı lâle micmerinde
Düzer ‘ûd-ıla ‘anberden buhûrî” (G651/2)*

Bahar tasviri yapan şair koku kavramını çiçekler üzerinden doğrudan vermiştir. Lale kışı seven bir bitkidir. Sevgilinin yanağını “lale” temsil eder. Sevgilinin saçları da daima amber ya da ûd kokmaktadır. Sabah rüzgârının tütsüsünde çiçek kokuları barındırdığından sevgilinin diyarına gittiği düşünülür.

*“Mey-i reyhâniyi sun kim saçuñdan
Hevânuñ tolu ‘anberdür meşâmî” (G654/6)*

Sevgilinin saçının kokusu ulaştığı her yeri amber kokusuyla doldurur. Yukarıdaki beyit tasavvufi açıdan açıklandığında ilahî aşka ulaşmak isteyen müridin içtiği bade kastedilmektedir. Kokuya araç olarak saç ve amber kullanılmıştır.

*“Anber kuluñ olam diyü dâg-ıla yanar uş
Gül yanâguñda görelî müşg-i hâlûñi” (G656/6)*

Klasik edebiyatta sevgilinin yanağındaki ben amberle teşbih edilirken yukarıdaki beyitte şair, benzetme unsurunun bile sevgilinin benini kışkandığını dile getirir. Misk kokulu ben, sevgilinin güzelliğini gösteren en güzel unsurdur. Âşığı sevgilinin misk kokulu saçlarını ve amber kokulu benini gördükçe yarası dağlanmaktadır.

*“‘Anber diler-imiş ki ola sinüñ saçuña kul
Sevdâdur itdüren aña işbu cesâreti” (G660/3)*

Amber, kişileştirilirken bu sefer özenme duygusuyla birlikte verilmiştir. Âşık için sevgiliyi nesnelerin en üstünde tutmak işi esas alındığından sevgilinin saçlarının kokusu amberi dile getirtir. Sevgilinin saçlarına kul olmayı isteyen amber aslında

âşığın halini anlatmaktadır. Amber kokusu sevgilinin saçlarının kokusunun yanında bir hiçtir.

“*Senüñ agzuñdur âb-ı zindegânî
Anuñ-çun cân bigi olmuşdur nihânî*” (G667/1)

“*Mu’anber saçlarıñ u müşg nihânî
Hızır la zulmet ol çeşme nişânî*” (G667/2)

“İlyas Peygamber, Klasik Türk Edebiyatı şairlerinin şiirlerinde bahsettiği isimlerdendir. İlyas Peygamber, Hızır ile birlikte âb-ı hayat suyunu içerek ölümsüz olmuştur. Hızır ile birlikte insanlara bazen karada bazen denizde muhtaç insanlara yardım etmektedir. Bazen de iyi idarecilere İslam düşmanlarına karşı yardım etmektedir. Bazen bir şehzâdenin koruyucusu olabilmektedir. İlyas Peygamber bazen karada bazen denizde bulunur.”³⁹

“*Salalı ‘anberîn zülfüñ gül üzre tâze reyhânî
Perîşân gönüm ol mâhuñ olupdur zâr u hayrânî*” (G672/1)

Sevgili, güzel olan her şeyin en âlâsına sahiptir. Âşık da sevgiliye ulaşamadığından inler ve sevgiliye hayran kalır.

“*Saçlarıñ ‘anber-ile müşge oluban hem-ser
Agzuñ uş kand u nebât-ıla ider hem tengi*” (G683/2)

Divânlarda sevgilinin saçları miske, beni ise ambere benzetilir. Sevgilinin mime benzeyen dudaklarını âşık, bu sefer şeker ve bitkiler gibi ince ve tatlı olarak tasvir etmiştir.

“*Zülfüñe bâd-ı subh iricek bu ‘âleme
Ne ‘anber ü ne müşg-i perîşân ider o hay*” (G694/6)

“*Mu’anber saçlarıñ olalı ‘ûdî
Benim inildüm oda yahdı ‘ûdî*” (G697/1)

Ûdî sözcüğü hem ud çalan hem de ûd(öd) ağacı olarak iki farklı anlamıyla tevriyeli kullanılmıştır. Sevgilinin saçları ud çalan kişi gibi düşündürüerek kişileştirme yapılmıştır. Öd ağacı yandığında çıkan güzel koku tutsü olarak kullanılır. Yukarıdaki beyitte âşığın inleyişi ve ahları yanan ağaçtan çıkan dumana benzetilmiştir.

“*Saçuñ çîni ki kuldur aña ‘anber*

³⁹ Fatih Sona,(2017). “Klasik Türk Şiirinde İlyas Peygamber”. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*,5/1,s. 61.

Ciger-huñ eylemişdür müşg-i nâbı” (G702/5)

Yukarıdaki beyitte “kul olmak” eylemi görülmektedir. Devletin monarşiyle yönetildiği dönemde yazılan bu beyitlere bakıldığında “kul olmak, köle olmak” gibi deyimlerle fazlasıyla karşılaşılmaktadır. Âşık, sevgilinin saçlarının kıvrımlarına kul olan amber kokusundan bahsetmektedir. Sevgili o kadar güzeldir ki nesneler ona canını vermektedir. Amberle âşık kendini sevgilinin saçlarına kul olmuş amber kokusu gibi düşündürmektedir. Renk ve koku itibarıyla amber kokusu, sevgilinin saçı üzerinden verilmiştir.

*“Müşgi dâmi saçuñuñ dâne-i ‘anber saçuban
İtdi ol çâh-ı zenâhdâna giriftâr beni” (G707/5)*

Kuyu, saç ve zindan benzetmelerini gördüğümüz yukarıdaki beyitte sevgilinin çene çukurunu zindan gibi düşünen âşık bu zindanda sevgilinin saçlarında asılı kalır. Sevgilinin saçları misk kokarken çenesinde ise amber kokan benleri vardır.

*“Kaşuñ sevâdına ‘anber bulınsa deryâda
Saçuñ kohusına nâfe Hotende bulına mı” (G716/3)*

Âşık, mübalağa sanatıyla sevgilinin kaşları gibi siyahlığın denizde bile olabileceğini söylemektedir. Misk kokusu Hoten de bulunan ceylanlardan çıkarılan bir kokudur. Sevgilinin güzelliği açısından da önemli bir benzetmedir. Sevgilinin saçı o kadar güzel kokmaktadır ki kokunun kaynağında bile buna benzer güzel bir koku bulunamamaktadır.

*“Kaşuñuñ tâkına dönderdi niyâz-ıla yüzün
Aña mihrâb kim itdi bu mu ‘anber tâk”ı (G719/4)*

Sevgilinin yüzü mihraba benzer ve âşık kible olarak sevgilinin yüzünü seçer. Kaş, Divan edebiyatında mihrabın üstündeki hilâl şeklindeki kavistir. Bu beyitte ise sevgilinin kaşları amber kokar.

*“Letâfetde leb ü dendân u hatt u hâlûñ olmuşdur
Biri la’l ü biri lü’l biri müşg ü biri ‘anber” (Z4/6)*

La’l taşı sevgilinin mim gibi dudağının kırmızısı, inci ise sevgilinin dişlerinin güzelliğidir. Ayva tüyleri ve ben teşbihi ise âşık için misk kokan tüyler arasında amber kokulu ve amber renkli beni karşılamaktadır. Sevgili güzel olan her şeyin sahibi olduğundan inci, la’l gibi değerli taşlara benzer ve en güzel kokularında kaynağıdır.

*“Mevcine bah kim ne cevherler olur
Keffini gör kim ne anberler olur” (Mv/256)*

Sevgilinin saçlarının kıvrımlarında cevherler gören âşık, sevgilinin avcunun amberlerle dolduğunu söylemektedir. Saçlarıyla hemhal olan sevgili saçlarında amber barındırır ve avucuna bulaştırır. Sevgili saçlarını elleriyle karıştırarak kokusunu etrafa yayar ve sabah rüzgârı da etrafa kokuyu dağıtır. Yukarıdaki beyitte koku kavramı amberle verilirken kokuyu dağıtmaya araç ise sevgilinin avucu kullanılmıştır.

Attar/Mu’attar

*“Yâr zülfine sabâ yili güzer kıldı meger
Kim anuñ enfâsı-y-ıla hoş mu’attardur hevâ” (K6/7)*

*“Ne kohu tuydı zülfüñden ‘aceb kim
Dimâğı bâğuñ olmışdur mu’attar” (K38/3)*

*“Yaz oldı beneşşe kohusından
Mensûh olur gül-âb-ı ‘attâr” (K40/4)*

Sevgilinin kokusundan menekşe çiçeğine bahar gelmiştir ve sevgilinin kokusu gül kokusuyla karşılaştırılarak sevgilinin kokusu üstün tutulmuştur. Sevgilinin saçları yerine sümbül çiçeğini kullanan şair sevgilinin saçlarının olduğu yerde gülün kokusunun bile hükümsüz olacağından bahseder.

*“Gel ki gül-gûn bâdeden bir kaç kadeh nûş idelüm
Kim beneşşe kohusından hoş mu’attardur meşâm” (G447/5)*

Âşığın yukarıdaki beyitte kastettiği menekşe kokusu, sevgilinin saçlarıdır. Ortama gelen sevgili etrafı saçlarının kokusuyla doldurmuştur. Gül renkli şaraba bakıldığında sevgilinin dudakları lâ’l taşına benzetilir.

*“O gözi nergis elinden al mey-i gül-rengi kim
Cân dimâğını mu’attar ide reyhâniyyeti” (G630/4)*

*“Yüzüñledür münevver ‘akl gözi
Saçuñladur mu’attar cân dimâğı” (G730/2)*

Parlaklık sevgilinin aklında ve yüzündedir. Sevgilinin saçlarının kokusu bütün herkesin zihnini güzel kokularla doldurur.

Büstan

*“Her kime kim ide lutf-ıla nazar
Âteş-i sûzân gül ü büstan gelir” (K37/13)*

Yukarıdaki kaside Ahmedî'nin on üçüncü beyitidir. Kaside, din ve devlet büyüklerini övmek için yazılır. Kasidenin methiye bölümünden alınan bu beyite bakıldığında ve diğer beyitlerle değerlendirildiğinde sevgilinin yüceliğinden bahsedilmektedir. “Ateş-i sûzân” ayrılık ateşi demektir. Yukarıdaki beyitte sevgiliyi gören gözlerin ayrılık ateşinin gül bahçesi gibi olacağını bahseden şair ayrılığın bile sevgiliden dolayı tatlı geldiğini dile getirmektedir.

*“Şehâ çün kim elüñ irdi geçürgil hoş bu devrânı
Bu günü koma yarına ki götürmez bu devr anı” (K71/1)*

*“Ne gûn-â-gûn bezenmişdür bah âhır kûh u sahrâya
Ne reng-â-reng olmuşdur gör âhır bâg u büstânı” (K71/2)*

Yukarıdaki beyitlerden ikincisi kokuyla alakalıyken kasidenin birinci beyitini de bahsedilecektir. Merhun beyit olan kaside anlamını diğer beyitte tamamlamıştır. Padişaha övgüler yağdırılan yukarıdaki dizelerde padişahın eriştiği her yerin hoş kokularla bezeneceği söylenilmiştir.

*“Ebr-i bahâr u bâd-ı sabâ gerçi yiryüzin
Gül-zâr u lâle-zâr ider ü bâg u bû-sitân” (G477/6)*

*“Gül-istânını görse-y-idi benüm dîvânumuñ Sa'dî
Diye-y-di Ahmedî revnak giderdi Bû-sitânumdan” (G528/7)*

Bû-Bûy

*“‘Arûs-ı gül kamu reng oldu vü bûy
Meger meşşâta-i bâd-ı sabâdur” (K30/7)*

*“Gül-sitânuñ rengi vü berk ü nevâ vü nüzheti
Bû-sitânuñ yâsemîn ü ‘anber ü reyhânı ol” (K51/19)*

Sevgilinin diyarından gelen rüzgâr güle rengini ve kokusunu vermiştir. Beyitten anlaşıldığı üzere baharın geldiğini çiçeklerin açtığını ve şairinse bunun sebebini sevgiliye bağladığı görülmektedir. Hüsn-i tâlil sanatının kullanıldığı beyitte sevgilinin diyarına gidebilen rüzgâr, etrafı sevgilinin kokusuyla doldurur ve bu da baharı getirir.

*“Çemende düzdi bûy u reng lâle
İder uş ‘işrete âheng lâle”
“Lebüñ lutfından oldu gonca handân
Yüzüñ renginden aldı reng lâle”
“Mey-i gül-rengi nûş it iy gül-endâm
Ki oldu hâk sebze seng lâle”
“Kılur her dem ‘akîküñ micmerinde
Buhûr-ı , ’ûd zî hoş yeng lâle”
“Senüñ ‘ışkuñ odı cânına düşdi
Anuñ-çundur meger dil-teng lâle”
“Eger taht-ıla tâca var-ısa baht
Melik Sülmâna ire tâc-ıla taht” (Tkb3/6)*

Yukarıdaki Terkib-i bent’e bakıldığında tasavvufla alakalı terimlerle karşılaşmaktadır. Koku bağlamında bakıldığında içkinin tasavvuftaki karşılığı ise ilahî aşktır; içkinin renginin ve kokusunun gül ile aynı olduğundan bahsedilmektedir. Âşık, kendini lâleye benzeterek ilahî aşka giden yolu yukarıdaki benzetmelere başvurarak anlatmıştır. Tenasüp sanatının doruğa ulaştığı bu beyitte koku âşığının kendisiyle araç bulmuştur.

*“Çün sabâ çözdü saçuñuñ ‘ ukdesini mûy mûy
Kıldı pür magzın hevânuñ işbu ‘anber-bûy bûy” (Tcb/2-1)*

*“Çün sabâ çözdü saçuñı bû-yı cân toldı cihân
Aslah Allah şânehü zi-şânedür bâd-ı sabâ” (G5/3)*

*“Yüzüñ görelî iy gül-rûy gonca
Yoluñda dökdi reng ü bûy gonca” (Tkb/2-5)*

Yukarıdaki beyitlerde sabah rüzgârı, sevgilinin saçının başına ulaşabilen ve kokusunu etrafa yayabilen araçtır. Terci-i bente ve gazele bakıldığında sevgilinin saçlarının kokusunun güzelliğinden bahseden âşık, kokuyu ileten olarak saç unsurunu seçmiştir. Sevgilinin yüzünü gören gonca kokusunu sevgilinin geçtiği yola dökmüştür. Gonca ve sabah rüzgârıyla teşhis sanatı yapılmıştır.

*“Saçuñ hevâsı-la bu cihan toldı bû-yı cân
Bu hoş nefes hevâyı getüren şemal ola” (G38/3)*

*“Zülfüne irdi bâd-ı sabâ bu hevâ-y-ıla
Âfâk tolu bû-yı reyâhîn degül midür” (G221/3)*

*“Gül yañaguñda hâlüñ gonca-lebüñde hat
Reyhân-ı müşg-büydur u ‘anberîn nukât” (G315/1)*

*“Sabâ yüzüñ-ile zülfüñi añmış
Gül-istân tolmuş andan reng-ile bû” (G534/2)*

Şemal rüzgârı, sevgilinin yanına ulaşan rüzgârlardan biridir. Şair, yukarıdaki beyitte sevgilinin saçının kokusunun etrafa yayıldığından bahsetmiştir. Sevgilinin saçlarını bağını çözen rüzgâr bütün cihanı sevgilinin kokusuyla doldurmuştur. Yukarıdaki beyitte ayrıca bütün cihan, sevgilinin kokusunun arzusundaymış gibi düşündürülmektedir. İki beyit beraber incelendiğinde aradaki tek fark: Sevgilinin saç bir beyitte reyhan kokarken diğer beyitlerde gül kokmaktadır. Sonuç olarak sevgilinin saçına ulaşan bir rüzgâr vardır ve bu Divân edebiyatının klasiğidir. Sevgiliyi anan rüzgâr, gül bahçesini de sevgilinin kokusu ve rengiyle doldurmuştur.

*“Yüzüñde zülfüñi gören diyemez
Gül ü ‘ûd işbu reng ü bûya benzer” (G159/5)*

*“Lebûñ misâli getürmedi gül-sitân gonca
Gözüñ nazîri bitürmedi bû-sitân nergis” (G289/4)*

Divân edebiyatında göz nergis çiçeğine benzetilir, gonca ise sevgilinin dudağını çağrıştırmaktadır. Sevgilinin gözleri ve dudakları o kadar güzeldir ki çiçeklerin yetiştiği yerlerde bile bulunmamaktadır. Sevgilinin güzelliğine bahçedeki çiçekler bile yetişemez. Koku yukarıdaki beyitte sevgilinin gözüne benzeyen nergis çiçeğiyle araç bulmuştur.

*“Hoşdur bu gün ki toldı cihân cümle bûy u reng
Sâkî elinde sâgar u mutrib elinde çeng” (G349/1)*

*“Gülbizenüp gelür kadem ur gül-sitâna kim
Gül yüzüñi görüp nicedür bile bûy u reng” (G349/3)*

Beyitlere bakıldığında “saki, sâgar, çeng” gibi terimler tasavvufu karşılamaktadır. Meclise gelen sevgilinin kokusunun güzelliğinden diğer kokular gölgede kalır. Mutrib, çalgıyı çalana denir ve bazı tarikatların ayin sırasında çalgı aleti kullandığı bilinir. İçki insanda hoş mahmurluk yapar ve âşık, ise aşka düştüğü için sersemliği yaşar. Âşık, sevgiliye ulaşmakta olduğundan dünyanın güzel kokularla olduğundan bahseder.

*“Ne kim vardur bu ‘âlemde mufassal
Senüñ zâtuñda-durur cümle mücmel” (G403/1)*

*“Bu reng ü bûy u bu nakş u bu nîreng
Cemâlûñ nüshası-durur mufassal” (G403/2)*

Yukarıdaki beyitlerin tamamına bakıldığında cihanda olan ne varsa sevgiliye ait olduğu söylenmektedir. Tasavvufa göre her şey Allah’ın yansımasıdır. En sonunda bu yolculukta her şey ona(Allah’a) dönecektir. Koku; ilahî aşkla verilmiştir.

*“Bahâr-durur gel i cân ‘azm-i gül-sitân idelüm
Teferrüc-i çemen bâg u bû-sitân idelüm” (G418/1)*

Sevgilinin güzellikleri âşığa gül bahçesidir. Sevgilinin bulunduğu yerde çiçeklerdeki kokular bile az kalır. Bahar, gül bahçesi, çimen sözcükleriyle tenasüp sanatıyla sevgilinin güzelliği anlatılmıştır. Nasıl bahar gelince ağaçlar çiçek açarsa sevgili bahçeye geldiğinde de ağaçlar çiçeklerle bezenir. Âşık, sevgili bahçede olduğu sürece bahçıvandır.

*“Ol gonca-leb ü benefşe zülfi
Ol dil-ber-i gül- ‘izârı gördüm”(G422/2)*

*“Gül bigi kamusı reng-ile bûy
Ol yañağı lâle-zârı gördüm”(G422/3)*

*“Bûy u rengüñden nişân bulam diyü
Bâg gül-zârı temâşâ itmişem”(G469/3)*

Sevgilinin kokusuna ulaşmak isteyen âşık sevgiliyi gül bahçesinde aramaktadır. Sevgili, âşık için koku diyarında çiçeklerin içinde ya da güzel olan her yerdedir. Âşık, her daim sevgilinin gözüne ve gönlüne girmeye çalışır. Lale-yanak, sümbül-saç mazmunu kullanılmıştır.

*“Ebr-i bahâr u bâd-ı sabâ gerçi yiryüzin
Gül-zâr u lâle-zâr ider ü bâg u bû-sitân”(G477/6)*

*“Yârından ayur düşene zindândur Ahmedî
Ger bâg u bû-sitân u veger ravza-i cinân”(G477/8)*

Sevgili sayesinde bulutlar, ağaçlar bütün yeryüzü gül gibi güzel kokar. Sevgiliden ayrı düşen âşık ise sıkıntıya düşer. Sevgili olmadığına güzel olan yerler bile âşık için güzelliğini yitirir. Âşık için her yer sevgiliyi hatırlatır. Sevgili bütün bu olguların en yücesidir.

“Benefşe reng ü bû-y-ıla senüñ zülfüne öykünmiş

Sabâ bu cürm-içün anuñ dilin çekdi kafâsından”(G483/6)

Sabah rüzgârı, Divân şiirinde sevgilinin yanına giden, mahallesinde dolaşabilen sevgilinin saçlarını tarayabilen ve sevgiliyle alakalı çok şeye nail olan ögedir. Yukarıdaki beyitte ise cezalandırıcı olarak kişileştirilmiştir. Menekşe sevgilinin saçlarına benzetilir. Menekşenin sevgilinin saçlarına özenmesi sabah rüzgârını kızdırmıştır. Âşık için sevgilinin saçından üstün bir nesne olamaz. Menekşe, sevgilinin saçına özenmek gibi bir hataya düşemez.

*“Mey iç bir dil-sitân yâr-ıla her-dem
Getürme yâda bâg bû-sitândan”(G492/5)*

Âşık için sevgilinin olduğu her yer gül bahçesi olduğundan sevgiliyle bir an geçirenin aklına gül bahçesinin bile gelmeyeceğinden bahseder. Divân edebiyatında sevgilinin yanına varmak âşık için mümkün değildir. İçki, âşığa mahurluk verdiği için sevgilinin yanında içki içen âşık hepten mahmur olacaktır.

*“Gül-istânını görse-y-idi benüm dîvânumuñ Sa’dî
Diye-y-di Ahmedî revnak giderdi Bû-sitânumdan”(G528/7)*

Ahmedî, yukarıdaki beyitinde Sa’dî Şirazi’ye telmihte bulunmaktadır. Aralarında bir yüzyıl bulunan şair Şirazi’yi usta görmektedir. Koku sevgili üzerinden değil de şairin kendisi üzerinden verilmiştir. Şair şiirlerini gül bahçesine benzetip şiirlerin güzel kokularla dolu olduğundan bahseder.

*“Yüzüñi gördi Rıdvân didi yohdur
Gül-i Firdevsde bu reng-ile bû”(G536/2)*

*“Ne diyeyim yüzüñ-ile zülfüñe
Olmaya cennetde bu reng-ile bû”(G537/3)*

*“Ne gül ne müşg yüzüñ ü saçuñ katında kim
Cennetde dahı olmaya bu resme reng ü bû”(G540/5)*

*“Lebüñdedür hayâlüñ şavk u zevki
Gözüñdedür bahâruñ bûy u rengi”(G726/3)*

Mübalağa sanatına başvurarak sevgilinin yüzünün güzelliğini anlatan şair, cennetteki çiçeklerden bile güzel kokan sevgiliden bahsetmektedir. Âşık için sevgili eşsiz ve tarifsizdir. Teşbih, istiâre gibi birçok sanata başvurularak tasvir yapan şairler hiçbir zaman tam olarak sevgilinin güzelliğini tasvir edemez. Koku sevgilinin saçıyla

araç bulmuştur. Sevgilinin cennette bile eşi benzeri olmadığını söyleyen şair, sevgilinin güzelliğine cennetin bekçisinin şaşırdığını söyler.

Gâliye

*“Şol mâh-ruh ki gâliyeden zülf ü hâli var
Elhak ne hûb hulk u ne zîbâ cemâli var” (G193/1)*

*“Kanı ol ki yüzini müşg ü gül-âb-ıla yuyuban
Beneşşe gâliye dutardı zülfine dün ü gün” (K65/13)*

*“Bâgda mey içenüñ bugün dürlü çiçek kohusı-la
Gâliye bigi müşgden tolu olur meşâmı şem” (G467/3)*

Siyah renkli, misk ve amberden yapılan saça sürülen macun olarak bilinen “gâliye” Klasik şiirde sevgilinin bazen saçını bazense benini kokulandırır. Galiye; misk ve amber kokularıyla yoğurulur ve yukarıdaki beyitte gâliyenin yapılışına tevriyede bulunulmuştur. Yukarıdaki beyitte şair, sevgiliyi Ay gibi güzel yüzlü olarak tasvir ederken sevgilinin saçlarının da galiye gibi güzel kokulu ve siyah renkte olduğunu bildirir.

Hâl-i Müşgîn

*“Hâl-i müşgîn dudaguñda nice konmuşdur didüm
Didi Hızruñ yiri olur çeşme-i âb-ı hayât” (G93/3)*

Sevgilinin dudağı Klasik edebiyatta âşgîn ulaşmak istediği ama ulaşamadığı son mâhâldir. Hayat suyu olarak adlandırılan “ab-ı hayât” ölümsüzlük suyu diye bilinir ve ölüme çaredir. Sevgilinin dudağına ulaşamayan âşık sevgiliyi o kadar mübalağa etmedir ki misk kokan beni âşığa çukurdur. Sevgilinin dudağı ise hayat suyudur. Anasır-ı erbaa, eskiden maddi âlemi temsil ettiği düşünülen hava, su, ateş, toprak elementlerinden olan “su” sevgilinin dudağıyla Klasik edebiyatta hayat bulur. Misk kokusu sevgilinin beniyle araç bulmuştur.

*“Lebüñde konalı ol hâl-i müşgîn bend
Unıldı hadîs-i tûti vü kand” (G128/8)*

Sevgilinin dudağının kenarındaki misk kokulu ben sevgilinin sözlerini tatlandırmaktadır. Tuti hem şeker yiyen papağan hem de güzel şeyler söyleyen kimse olarak anlamlandırılmaktadır. Koku sevgilinin beniyle sunulmuştur.

Müşg-Müşgîn

“Nikâb açdı ruh-ı rengin-i gonca
Güle güldi leb-i şîrîn-i gonca” (Tcb1/6)

“Eteğinden tozar dürlü revâyah
Toludur ‘itr cîb ü çîn-i gonca” (Tcb1/6)

“Ne fikret düşdi la’lûn noktasında
Ki teng oldı dil-i gam-gîn-i gonca” (Tcb1/6)

“Zer ü la’l ü zümür-rüd saça geldi
Yoluñ tozına zî âyîn-i gonca” (Tcb1/6)

“Bu zikr içindedür dâyim anuñ-çun
Mu’attardur dem-i müşgîn-i gonca”(Tcb1/6)

“Eyle hoş-bûy oldı bâd-ı sabâ
Ki ider ‘ûd u müşg ü ‘anberi mât”(K13/2)

“Ne hâldür ki toldı cihân müşg-ile ‘abîr
Çözdı benefşe zülfini bâd-ı sabâ meğer”(K41/7)

“Kul oldı hulkuña cân-ıla ‘anber
Olalı sîretüñüñ müşgi fâyah”(K16/8)

“Nâfe-i müşg gibi oldu mutayyeb gül-zâr
Micmere saldı meger ‘ûd-ıla ‘anber nergis”(K45/4)

Terci-i bentten alınan yukarıdaki beyitlerde koku terimlerine bakıldığında sevgilinin dudağını goncaya benzetilmiş ve hatta sevgili gonca gibi düşünülmüştür. Sevgilinin eteğinden, saçlarının kıvrımlarından, nefesinden güzel kokular duyan âşık, anlatılmaktadır. Âşık sevgiliye ulaşamadığından kederlidir. Sevgilinin kendisi üzerinden koku kavramı kullanılmıştır. Sabah rüzgârı, sevgili geldiği için hoş kokularla dolmuştur. Sevgilinin kokusunun yanında diğer kokular değersiz kalmıştır.

“Senüñ hulkuñla magz-ı rûh müşgîn
Seni sevmez gönül bed-baht ü miskî”(Tkb2/5)

“Anber beñüñi berk-i gül üstinde görelî
Döndürdi derd-ilen cigerin kana müşg-nâb”(G59/2)

“Kevser-lebüñ bulan kıla mı âb-ı Hızr’a meyl
‘Anber saçun gören kala mı müşg-i nâba hîç”(G99/3)

“Yâd itme müşg ü ‘anberi bu zülf ü hâle bah

N'idersin ay-ıla güni gel bu cemâle bah"(G117/1)

*"Anber saçuñ girihlerine el uralı bâd
Müşgi Hıtâ-y-ıla dahı itmedi kimse yâd"(G124/1)*

Beşinci terkeb-i bentin ikinci beyiti olan yukarıdaki dizelerde âşığın gözünden sevgili aktarılmıştır. Sevgili âşık için adeta misk kadar değerli kokunun kendisidir. Âşık, kendisinin talihsiz bulur. Âşık için sevgilinin karşısında başka değerlerin esamesi bile okunamaz. Sevgilinin saçlarının kokusu o kadar güzeldir ki misk ve amberi unutturur. "Müşg-nâb" katıksız misk kanla dolu olan çiğer gibi düşünülmüştür. Sevgiliye ulaşamayan âşığın gönlü kanla dolar. Şair, misk kokusunun Çin ülkesinde yetişmesi sebebiyle "müşgi Hıtâ" diyerek kokunun kaynağı olan yere(Çin) telmihte bulunmuştur.

*"Bî-hatâ söz-durur şol fikret-i bârîk-ile kim
Saçuña kul yaraşur müşg-ile 'anber didiler"(G142/3)*

Yukarıdaki beyitte misk kokusu sevgilinin saçının kokusunun güzelliğini aktarmak için kullanılmıştır. Misk gibi değerli kokuyu kişileştirerek sevgilinin saçının kokusuna kul olacağını söyler. Sevgili âşık için her şeyin en üstündedir.

*"Bu ne tendür bu ne yañah bu ne hâl ü bu ne gîsû
Biri nesrîn biri ter-gül biri müşg ü biri 'anber"(K28/2)*

*"Çözmiş benefşe zülfini kim müşg-i terden dem ura
Miskîn işitmez kulagı kim ala zülfünden haber"(G148/4)*

"Menekşe, bazen kokusuyla, bazen rengiyle ve bazen de toprağa yakın duruşuyla dikkatleri çektiği gibi, hem sevgilinin çeşitli özellikleriyle hem de âşık ile özdeşleşerek ortaya çıkar."⁴⁰

Sevgilinin yanağı, teni âşık için değerli olan her şeydir. Sevgili; misk ve amber kokar. Teşhis sanatıyla menekşe, sevgilinin saçının bağıni çözen varlık gibi nitelendirilmiştir. Sevgilinin saçı, kokusu ve demet demet oluşuyla menekşeye benzetilir. Misk kokusundan dem vuran bir menekşe tasvir edilmiştir. İkinci dizede "miskîn" diyerek kendisini kasteden âşık, menekşeyi de sevgiliye ulaşmak isteyen rakip olarak düşündürmüştür. Koku sevgilinin saçıyla araç bulmuştur.

"Bâgını zülfünüñ çözer-ise seher yili

⁴⁰ Ayşe Çelebioğlu, a.g.m. s.166.

Bâguñ dimâgı tola kamu müşg-ile ‘abîr”(G151/3)

*“Didüm kim beñlerüñ müşgîn-nefesdür
Didi kim saçlarum ‘ânber-fişândur” (G157/4)*

*“Diyen sehv idiben hâlüñe ‘anber
Diye mi müşgi kim bu mûya benzer” (G159/3)*

Yukarıdaki beyitlerde misk kokusu sevgilinin saçlarının kokusunun güzelliğini aktarmak için kullanılmıştır. Son beyitte ise sevgilinin saçlarını “mûy” sözcüğü ile misk kokulu saç teline benzetilir.

*“Cemâli bâgı bir zerre cihâna râyiha salmış
Anı müşg-ile ‘anber dir gül-ile zaymürân söyler”(K35/23)*

*“Hevâdan saçılalı müşg ü ‘anber
Bulutdan dökilür uş dürlü güher”(K37/1)*

*“Saçuñ ‘anber beñüñdür dâne-i müşg
Lebüñ la’l ü dişüñ silk-i güherdür” (K38/2)*

*“Selâm-ı pâk kim müşgîn-hevâsı
Mu’attar ide gül bigi meşâmı” (Tkb5/1)*

*“Selâm-ı hoş-hevâ kim şemmesi anuñ
İrüire yârdan yâra peyâmı” (Tkb5/1)*

*“Selâmı kim ola müşg aña bende
Selâmı kim ola ‘anber gulâmı” (Tkb5/1)*

Sevgilinin misk ve amber kokusu havaya yayıldığında buluttan dökülen yağmur damlaları mücevhere dönüşür. Sevgilinin saçları amber kokar, beni misk tanesine benzer. Sevgilinin âşık, için mücevher olan dişleri vardır. Sevgilinin misk kokulu temiz selamını alan burun bile gül gibi temiz güzel kokulu olur. Bütün âşıklar bu güzel kokuya erişmek ister. Sevgilinin selamı kölelere amber ve misk kokusu gibi gelir. Bu hoş koku âşığı amber kokusunun kölesi yapar. Sevgilinin selamı, saçları, beni güzel olan her şeyi amber ve misk gibi güzel kokar.

*“‘Akl müşgîn saçuñ hevâsında
Pes perîşân u zâr u miskîndür” (G160/3)*

*“Bir ‘ukdesine irse saçuñuñ seher yili
Bâguñ dimâgı tola kamu müşg-ile ‘abîr”(G162/4)*

*“Kıl ‘anberîn dimâgun gül-gûn şerâb-ıla
Kim ebr dūr-fişân u hevâ mûg-bârdur” (G170/2)*

*“Zülfüñ kohusı-y-ıla mu’attar-durur hevâ
Bu ‘ûd mı ya ‘anber ü müşg-i Hitâ mıdur” (G183/2)*

*“Saçlarıñuñ çini kim yir yüzini müşgîn ider
Cânları bende salıb u gönülleri miskîn ider” (G199/1)*

Misk kokusu kişileştirilerek sevgilinin saçlarını düşünen âşığa benzetilmiştir. Sevgiliyi düşünen kimse ise mahmur olur ve inler. Kendisini berduş gibi düşündüren âşık; âşıklık halinin yarattığı durumu aktarmıştır. Diğer beyitte ise sevgilinin saçlarından yola çıkılarak kıvrımlarının misk kokulu olduğundan bahsedilmektedir. Misk kokusundan bahsediliyorsa Hitâ’dan yani Klasik edebiyatta kokunun geldiği yer kabul edilen yerden genellikle bahsedilir. Âşığın gönlü sevgilinin saçlarının güzel kokusuna erişince köle olup mahmurlaşır. Her iki beyitte de ana tema aynıdır. Koku sevgilinin saçıyla araç bulmuştur.

*“‘Aceb bu saç mıdur yâ müşg ü ‘anber
‘Aceb bu leb midür yâ şehd ü şeker” (G203/1)*

*Zülf ü hâlûñ cân hümâyin dutmaga
‘Anberîn dâm-ıla müşgîn dânedür” (G210/7)*

Techül-i arif -bilip de bilmemezlikten gelmek- sanatını kullanan şair sevgilinin saçlarının güzel kokusunun misk mi yoksa amber mi koktuğunu bilemediğini söyler.

*“Fettân saçuñ selâsili müşgîn degül midür
Dîvâne olmayan aña miskîn degül midür” (G221/1)*

*“‘Aceb ne müşgdür zülfüñ ki olur bende aña ‘ anber
Ne âhûdur gözüñ ki ider hazer şîri şikâr andan” (K66/2)*

Sevgilinin gönül çelen saçlarının kokusu sevgiliyi deliye çevirir. İstifham sanatına başvuran şair aslında bildiği soruları sorarak tekdüzeliği yıkmıştır. İkinci beyitte sevgilinin saçlarının kokusuna gönül verenin mutlaka deliye döneceğini söylemektedir. Sevgiliye tutuldukça mahmurluğun kaçışı olmadığından bahsedilmektedir. Koku sevgilinin saçıyla araçtır. İkinci beyite bakıldığında sevgilinin saçlarının misk kokusunun güzelliğinden bahsedilir.

“Dilerseñ ‘anberîn dâm-ıla müşgîn-dâneye düşmiş

Hezârân cân u dil görmek anuñ zülfî-y-ile hâlin gör” (G252/6)

*“Yârı gerekse cevrine sabr eyle Ahmedî
Kim müddet-ile hûn-ı ciger müşg-nâb olur” (G255/7)*

*“Bir dâne müşg hâlûñe beñzer bulına dut
Saçlaruñuñ mukabili ‘anber n’irede var” (G259/2)*

Çiğerin kanla dolması ve kanla dolan çiğerin misk tanesine benzetilmesi mazmunu Klasik edebiyatta çokça kullanılır. Miskin katıksız olması da miskin değerine değer katar. Katıksız olan bir madde el değmemiş işlem görmemiştir. Sevgili de âşık için körpedir. Misk tanesi sevgilinin benine benzetilmiştir.

*“Yakan ‘ışk odına cân eyle kim ‘ûd
Bu hâl-i müşg-ü zülf-i ‘anberîndür” (G269/5)*

*“Bu ‘anber saç ruh-ı zîbâya düşmüş
Bulutdan sanki güne sâye düşmüş”(G301/1)*

*“Göñül sevdi saçuñ müşgin bu miskin
Bu müşkil ‘ukdede sevdâya düşmüş”(G301/5)*

Sevgilinin saçlarının rengi siyah oluşuyla ele alınırken amber sözcüğü kullanılır. Amber siyah renkte bulunan değerli kokulardandır. Âşık sevgilinin saçının kokusuna varınca kendinden geçer ve mahmurlaşır. Kendisini miskin olarak nitelendirmiştir.

*“Gül yañaguñda hâlûñ gonca-lebüñde hat
Reyhân-ı müşg-bûydur u ‘anberîn nukât” (G315/1)*

*“Demi oldı içerseñ mey-i müşg-bûy
Ki hoş-rengdür ü mu ‘anber çiçek” (K48/44)*

Sevgiliye ulaşamayan her şey sevgiliye ulaşmanın derdine düşer. Mübalağa sanatına başvuran şair koku kavramını saç ile vermiştir. Diğer beyite bakıldığında şarabın misk kokulu olduğundan bahsedilmiştir.

*“Bâd-ı bahâr çünkim eser müşg-bûy olup
İç bâdeyi ki ‘aklı olana budur tarik” (G334/5)*

Yukarıdaki beyitte şair, ilahî aşktan bahsetmektedir. Bâde, beyitlerde âşığı kendinden geçiren ilahî aşk olarak kullanılmıştır. “Târik” ise âşığın Allah’a ulaşmak

üzere çıktığı yoldur. Yukarıdaki beyitlerden anlaşılacağı şu dur ki akıllı olan ilâhî olana ulaşmak için bâde içer ve esen rüzgâr, bu yolda olana misk gibi gelir.

*“Kayd eyledi gönül kuşını dâm-ı ‘anbere
Gül üzre müşgden saçalı dâne beñlerüñ” (G346/2)*

*“Saçuña kul yazıldı müşg ü ‘anber
Bu mukbil oldı lâ-büd ol mübârek” (G347/2)*

*“Dür mi bu yâ la’l-i rümmânî bu dendân u bu leb
Müşg mi yâ ‘anber-i eşheb bu hatt-ıla bu hâl” (G410/6)*

Şair, yukarıdaki ilk beyitte misk tanesini sevgilinin benine benzetmektedir. Amber ve misk kokuları, diğer beyitte ise kişileştirilerek sevgiliye kul olarak verilmiştir. Sevgilinin yüzündeki çizgilerin misk koktuğunu söyleyen şair, sevgilinin benini de ambere benzetir.

*“Müşg-ile ‘anber tola-y-ıda hevâ
Vakt-i seher zülfüne irse nesîm” (G428/2)*

*“İşk odına ‘ûd bigi yandum
Ki ol gîsu-yı müşgi-bârı gördüm” (G422/6)*

Yukarıdaki ikinci gazel Ahmedî’nin divânının dört yüz yirmi ikinci gazelinin iki, üç ve altıncı beyitleridir ve tamamında sevgilinin güzelliğinden bahsedilmektedir. Âşık, sevgilinin saçlarının misk koktuğundan bahsederken kendinin aşk ateşinde tutuşurken ûd gibi yandığından bahsetmektedir. Koku kavramı sevgilinin saçları ve yanağı üzerinden lale ve miskle beraber verilmiştir.

*“Gül üzre müşg dâmını itmedin ihtiyât
‘Anber beñüñde şifte-i dâne olmuşam” (G462/4)*

*“Nicesi diyeyim zülfüne ‘anber
Ki müşgi ol idüp-durur ciğer-hûn” (G481/4)*

*“Zülfünü vasf ider-iken sünbüle sabâ
‘Anberle müşg toldı saçındaki her şiken” (G524/3)*

*“Kimde var-durur bu resme rûy u mû
Rûyî lâle-reng ü mûyî müşg-bû” (G539/1)*

İstifham-soru sorma- sanatına başvuran âşık, sevgilinin güzelliğinden haberdar değilmiş gibi soru sorarak sevgilinin güzelliklerinden bahsetmiştir. Lale pembemsi rengiyle sevgilinin yanağının rengidir. Koku kavramı saç aracılığıyla verilmiştir.

*“Ne gül ne müşg yüzüñ ü saçuñ katında kim
Cennetde dahı olmaya bu resme reng ü bû”*(G540/5)

*“Anber kuluñ olam diyü dâg-ıla yanar uş
Gül yanâguñda görelî müşg-i hâlûñi”*(G656/6)

*“Dişleri dürr-i ‘Aden müşg-i Hotendür kohusı
Yâsemîndür teni vü tâze-semendür kohusı”* (G658/1)

*“Reng ü bûy aldugı-çun bâd-ı sabâdan gonca
Leb-i handânuña kim beñzede ol dil-tengi”*(G683/3)

*“Sabâ ger bir girih çöze saçuñdan
İde hâk-i siyeh müşg ü ‘abîri”*(G690/5)

*“Eğerçi müşg-peykerdür benefşe
Senüñ zülfüñe çâkerdür benefşe”*(Tcb/1-3)

Sabah rüzgârı, yukarıdaki beyitlerde bu sefer de goncaya rengini götürmektedir. Sabah rüzgârı sevgilinin yanından gelir. Goncaya rengini ve kokusunu sevgiliden getirir. Dişleri ‘Aden incisi, kokusu Hoten miski olan sevgilinin teni yasemin kokar. ‘Abir ve amber kokuları sevgilinin saçıyla beraber verilmiştir.

*“Lebûñdedür hayâlûñ şavk u zevki
Gözûñdedür bahâruñ bûy u rengi”*(G726/3)

Sevgilinin şairler tarafından çokça tasvir edilen bir unsurda gözleridir. Âşığın divânını çeşitli benzetmelerle süsleyen gözler bazen ok bazense baharın kokusu ve bazense rengidir. Bahar geldiğinde ağaçlar çiçeklenir ve şair hüsn-ü talil sanatına başvurarak baharın gelişini güzel sebebe bağlar. Şair, beyitlerde gözleri nergis olan sevgiliden bahsederek baharda açan nergis çiçeğine telmih yaptığı düşünülebilir.

*“‘Akl miskîn olmuş anuñ zülfünüñ sevdâsına
Boynuna müşgîn selâsil gerek ol dîvânenüñ”*(G352/4)

*“Göñül hayrânıdur reyhân saçuñuñ
Zi miskîn ki isder ol müşgîn selâsil”*(G384/5)

Klasik edebiyatta sevgilinin saçları siyah, uzun ve kıvrımlıdır. Yukarıdaki beyitte de sevgilinin saçları zincirle beraber kullanılmıştır. Uzun ve kıvrıcık oluşuyla sevgilinin saçları onu sevenlerin kendilerini astığı yerdir. Kokusuyla âşığın aklını başından alır. İki beyite de bakıldığında âşık, sevgilinin misk kokulu saçlarına muhtaçtır. Misk kokusu sevgilinin saçında araç bulmuştur.

*“Sabâ zülfüñ deminden oldı müşgîn
Göñül gamzen ohundan düşdi miskin”(G503/1)*

Sevgilinin bakışları âşığın gönlünü delerken sabah rüzgârı sevgilinin saçlarından dolayı misk kokusuyla dolmuştur. Sevgilinin saçlarının kokusu âşığa uyuşukluk verip âşığı kendinden geçirmektedir. Yukarıdaki beyitte sevgiliye ulaşamayan âşık tasvir edilirken sabah rüzgârının sevgiliye ulaştığı ve sevgilinin saçlarına nail olduğu görülmektedir. Misk kokusu sevgilinin saçıyla rüzgâr ile iletilmiştir.

*“Gül yüзде müşgîn hâlünü görelî miskîn göñlüme
Bir hâl-i müşkil düşdi kim kimse bu hâle düşmesün”(G513/5)*

*“Ne ‘anber dâneler saçmış ne müşgîn dâmlara kurmuş
Göñüller sayd itmege bu hâl ü zülf-ile gîsû” (G532/3)*

*“Ol hat u zülf-ile ol hâl müşgîndür kamu
‘Akl u cân u dil anuñ ‘ışkında miskîndür kamu”(G533/1)*

Sevgilinin yüzü ve yanağı güle benzetilirken yüzüne güzellik katan beni, misk kokar. Yukarıdaki ilk beyitte sevgiliden dolayı divâneye dönen âşığın halet-i ruhiyesi aktarılmıştır. Âşık sevgiliye ulaşamadığından mutlu değildir. Diğer beyite bakıldığında sevgilinin güzelliklerinden aklını kaybetmiş bir âşık tasvir edilmiştir. Her iki beyitte de koku sevgilinin beni ile araç bulmuştur.

*“Yâkûtı aña ol leb ü dendâna kıl nazar
Müşgi unıt bu turre-i ‘anber-nisârı sev”(G538/3)*

*“Oldı müşgîn saçuña hayrân göñül
N’ola bu miskîni itseñ cüst ü cû”(G539/3)*

*“Kadûñ ‘ar’ar saçuñ ‘anber tenüñ nesrîn benüñ müşgîn
Gözüñ nergis sözüñ şekker yüzüñ lâle dişüñ lü’lü” (G542/7)*

*“Ger yol bula-y-dı saçlarınıñ çînine sabâ
‘Âlem tola-y-dı ‘anber ü müşg ol sabâ-y-ıla” (G588/5)*

Beyitlerde sevgilinin misk kokulu saçlarına gönül veren âşık tasvir edilmiştir. Âşık, sevgisine karşılık göremediğinden sevgiliye serzenişte bulunur. Klasik edebiyatta sevgili âşığa hiçbir zaman karşılık vermez.

*“Beneşze zülfini kim itdi müşgîn
Gülüñ ruh-sârını kim kıldı ra'nâ” (K4/12)*

*“İşgüñe sürer her-subh yüzün
Anuñ-çundur sabâ müşgîn revâyah” (K14/11)*

*“Bu ne müşgîn nefes olur ki anuñ
Gayretinden oda yahulur ‘ûd” (K17/24)*

Sevgilinin misk kokulu saçları sevgilinin gül gibi yanağına parlaklık vermiştir. İkinci beyitte ise sevgilinin yanına ulaşan tek şey sabah rüzgârından bahsedilmiştir. Âşık, sabah rüzgârı gibi sevgilinin yanına varamadığından bu durumu kıskanır. Toprağına yüz sürmek olarak da karşımıza çıkan deyim saygıdan ve sevgiden başını eğmek anlamlarında da kullanılır. Âşığın gidemediği yere rüzgâr ulaşır ve etrafı misk kokuları sarar. Yukarıdaki diğer beyite bakıldığında ise sevgili olduğu yeri güzel kokularla donatmaktadır. Sevgilinin varlığı her yerin misk kokusuyla dolmasına yeter.

*“Müşgîn saçuñ kodı mı kimsede cân u yâ dil
Müşkildür üşbu damun halli vü ‘akda müşkil” (K53/10)*

Yukarıdaki beyitte sevgilinin misk kokulu saçlarına asılan âşık görmekteyiz. Sevgilinin güzelliğine vurgun o kadar âşık vardır ki gönülleri dağlanmış canlarını ise sevgiliye feda etmişlerdir. Klasik edebiyatta âşık, sevgilinin kıvrıcık saçlarına kendini asar. Sevgilinin saçlarının kokusuna gönül vermiş âşık bunu tuzak olarak düşünür. Koku kavramı saçla araç bulmuştur.

*“Müşgîn saçuñ kodı mı kimsede cân u yâ dil
Müşkildür üşbu damun halli vü ‘akda müşkil” (K53/10)*

*“Müşgîn saçuñ hevâsı perîşân ider beni
Müşkil-durur bu ‘ukde-î kimdür ki hall kıla” (G3/3)*

*“Dahdı saçuñ mâhı bedrüñ boynına müşgîn kemend
Saldı zülfüñ âfitâbuñ yüzine ‘anber-nikâb” (G43/5)*

Ay'ın ve Güneş'in kişileştirildiği beyitlerde sevgilinin saçlarını ilk dizede kıvrıcık oluşu ve misk kokusuyla ele alınırken ikinci dizede sevgilinin saçları sanki bir

amber kokulu bir örtü gibi düşündürülmüştür. Mübalağa sanatının doruk noktasına ulaşan şair sevgilinin saçlarının Güneş’i örtebilecek kadar devasa ve güzel olduğunu söyler. Şairin bu durum Güneş tutulmasına benzettiği düşünülürse sevgiliye ulaşamamanın başka bir tasvirini yapmıştır denilebilir. Sonuç olarak sevgilinin güzel kokulu saçları âşığı kendinden geçirmesine sebep olur. Koku sevgilinin saçıyla araç bulmuştur.

*“Bedr ü hilâli bir arada göreyim diyen
Uş mâh yüzde ebru-yı müşgîn hilal-i dost” (G83/4)*

*“Ne hâşâlillah iy gönül dur ol müşgîn-hevâ yirde
Ki bunca ‘akl-ı ‘âkıllar anuñ ‘ışkında şeydâdur” (G134/7)*

*“Gül yüzden ol nikâb ki müşgîn-durur gider
Kim ol yüze nazar idenüñ gussası gider” (G154/1)*

Yukarıdaki beyitte sevgilinin yüzünü güle benzeten şair, saçlarının misk koktuğunu aktarır. Sevgilinin yüzü adeta hasta olana deva gibi tasvir edilmiştir. Âşığın derdi sevgilidir. Sevgilinin güzel yüzü âşığa derdini unutturur. Âşık derdinin dermanına âşıktır. Koku sevgilinin yüzüyle araç bulmuştur.

*“Şeb zulmetinde nûr-ı seherdür ki olur ‘ayân
Gül yañaguñda çün düşe müşgîn-külâleler” (G185/6)*

Sevgilinin gül gibi yanağına düşen misk kokulu bukleler seher vaktinin ışığı gibidir. Sevgilinin saçları misk kokarken aynı zaman günün ağarmasına yakın olan ışık huzmesine benzetilir. Sevgili hem ışık hem kokunun kaynağıdır. Sevgilinin gece rengindeki saçları parlaklığı açısından ışık huzmesine benzetilmiştir.

*“Bendini saçuñuñ anuñ-ıçun çözer sabâ
Kim müşgini Hıtây iline armagan ider” (G190/4)*

Şehirler, yüzyıllar boyunca şairler tarafından birçok sebeple şiirlerde kullanılmıştır. Her şehir herhangi bir konuya telmihte bulunur. Yukarıdaki beyitlerde misk kokusu ile meşhur olan Hıtây iline telmihte bulunulmuştur. Kokunun çıkarıldığı şehirden bile güzel ve üstün kokusu olan sevgiliden bahsedilirken sevgilinin saçları kokuyu dağıtmada araç olmuştur.

*“Müşgîn beñüñi la’l-i lebüñde gören gönül
Didi ki Hızr çeşme-i hayvân içindedür” (G212/5)*

Sevgilinin dudağı âşığa hayat verir ve yukarıdaki beyitte sevgilinin dudakları ölümsüzlük suyuna benzetilmiştir. Ölümsüzlük suyundan içmek ise canını vermekle eş değerdir. Sevgili canını vermek pahasına olsa da sevgilinin dudaklarına erişmek ister. Dudak, ab-ı hayat, ben ise Hızır peygambere benzetilmiştir. Hızır peygamberin sonsuzluk suyundan içtiği düşünülür. Sevgilinin beni ile misk kokusu kavramı verilmiştir.

*“Niçe başlar topraga düşüp vire cânlar yile
Bir nefes çözülse zülfüñdeki müşgîn bağlar”(G225/4)*

Sevgilinin misk kokulu saçları âşığı kendinden geçirir. Sevgiliye ait olan her şeye ulaşma isteği olan âşık sevgilinin misk kokulu saçlarını da her daim istemektedir. Halk edebiyatında “yoluna ölmek” çokça kullanılan deyimlerdendir. Sevgiliye ulaşamayan âşık, sevgilinin yolunda ölmeyi kabul eder. Yukarıdaki beyitte de âşık, sevgilinin saçlarının kokusunun uğruna can verecek âşıkların bulunduğunu dile getirir.

*“Yanardı tabına yüzüñüñ şem’i âfitâb
Müşgîn saçuñ cemâlüne olmasa rûy-pûş” (G304/3)*

Yukarıdaki beyitte şair, sevgilinin misk kokan saçlarının yüzüne perde oldunu söylemektedir. Âşığa göre sevgilinin gece gibi saçları olmasa yüzü parlak mum gibidir. Klasik edebiyatta sevgilinin yüzü Güneş ve Ay’dan daha parlak ve güzeldir.. Saçları başkasında bulunmayacak kadar güzel ve uzundur. Âşık için sevgili güzel olan her şeydir. Koku, sevgilinin saçıyla araç bulmuştur.

*“Sabâ zülfüñ deminden oldu müşgîn
Seher yüzüñ nûrından aldı revnâk”(G338/2)*

*“Yüzüñ renginden itmişdür şakâyık yañagın gül-gûn
Saçuñ müşginden olmuşdur benefşe ‘anberîn-gîsû” (G542/4)*

*“Cihânı bir nefes kıla-y-dı müşgîn
İrürse zülfüñe bâd-ı şemâli”(G693/4)*

Sevgilinin saçları o kadar güzel misk kokar ve sabahları esen yel sevgilinin diyarından geldiyse etrafı misk kokusuyla doldurur. Yine yukarıdaki beyite göre sevgilinin yüzü o kadar parlaktır ki cihani parlaklığı ve güzelliği doldurur. Âşık, “Güneş doğduğu için değil de sevgilinin yüzüne rastladığı için parladı.” demektedir. Güneşin doğuşunu sevgilinin yüzünün güzelliğine bağlayan şair hüsn-ü talil sanatına

başvurmuştur. Her iki beyitte de ileti aynıdır. Koku sevgilinin saçı üzerinden aktarılmıştır.

*“Müşgîn saçuñ hevâsı-la reyhânı n'eylerem
Fitne gözüñ sevâdı-la 'abher neme gerek”(G360/2)*

Âşık, sevgilinin misk kokulu saçlarının kokusu varsa reyhan çiçeğinin kokusuna gerek olmadığını söyleyerek sevgilinin saçlarının, kokunun kaynağını bile gölgede bıraktığını söyler. Göz, şekli itibariyle nergis çiçeğiyle ilişkilendirilir. Sevgilinin gözleri varken nergis çiçeğine gerek duyulmayacağını dile getiren şair mübalağa sanatına başvurmuştur. Koku sevgilinin saçıyla verilmiştir.

*“Sorarlar 'ukdesin müşgîn saçuñuñ
Nice hall ola bu müşkil mesâyil”(G384/7)*

*“Saçuñ sevdâsına cân oldu hayrân
Ne fettândur gör ol müşgîn selasil”(G409/2)*

Âşığın derdi sevgilinin saçlarının düğümlerinde deva bulur çünkü âşık sevgilinin saçlarında hayat bulur. Hasretiyle yandığı sevgilinin saçlarının düğümlerine ulaşan âşık sıkıntılarına çözümü ancak o şekilde bulacaktır. Sevgilinin kıvrımlı saçları âşığı yaşlandırır, derde düşürür. Âşık sevgilinin saçlarına hiçbir zaman ulaşamayacağını bildiğinden bu derdin çözümünün olmadığını düşünür. Diğer bir beyte bakıldığında sevgilinin saçlarının kıvrımlarından bahseden şair sevgilinin saçlarının gönlü çeldiğini, âşığı kendinden geçirdiğini dile getirmektedir.

*“Kaddinde şâh-ı tûba vü müşgîn saçında Hızır
Dudahlarında çeşme-i hayvânı görmişem”(G464/6)*

*“Bâgda mey içenüñ bugün dürlü çiçek kohusı-la
Gâliye bigi müşgden tolu olur meşâmı şem” (G467/3)*

Klasik edebiyatta sevgilinin boyu ağaç ile ilişkilendirilirken yukarıdaki beyitte cennette bulunan köklü bir ağaca benzetilmiştir. Sevgilinin misk kokulu saçlarında ise Hızır peygamberi gördüğünü söyleyen âşık, sevgilinin saçlarının hayat verdiğinden bahsetmiştir. Hızır peygamber sıkıntıya düşene yetişmesiyle bilinir. Âşık sevgilinin saçlarını derdin devası gibi düşünmektedir. Şâh-ı tûbâ, Hızır, çeşme-i hayvân sözcükleriyle tenasüp sanatı yapılan beyitlerde tasavvufi aştan bahsedilmiştir. Beyitlerde ilahî aşk için âb-ı hayat kullanılmıştır. Şâh-ı tûba ağacının da cennette

yetiştği düşünülürken Hızır peygamber terimi yukarıdaki dizelerin tasavvufi boyutunu gösterir.

*“Benüñüñ dânesi müşğ ü saçuñuñ dâmu ‘anberden
Halâs ola mı mürğ-i dil ‘aceb bu bend ü çemberden”(G486/1)*

*“Zülfinüñ bendini çözen bâd-ı ‘anber-bû-y-ıçun
Saçuñuñ kohusın alan sünbül ü reyhân-ıçun”(G500/9)*

*“Saçuñdan ne haber virdi ‘aceb bâd-ı sabâ ki anuñ
Deminden sünbülüñ zülfi vü gonca ceybidür müşğîn”(G512/2)*

Yukarıdaki beyitte sabah rüzgârı, sümbül ve gonca teşhis sanatına başvurularak kullanılmıştır. Sevgilinin saçlarının kokusu rüzgârla âşıklara ulaşır. Klasik edebiyatta sevgilinin kokusunun kaynağı olan çiçeklerin bile kokusundan daha güzel olan güzelliği vardır.

*“Müşğîn mukavves kaşuñ diler ki beñzeyle hilâl
Rûşen-durur fark arada ol kej-hayâle düşmesün”(G513/3)*

Ay’ın hilal hali kavisli olduğundan Divân edebiyatında sevgilinin kaşına benzetilmektedir. Sevgilinin kavisli kaşı hilali bile kıskandırmaktadır. Hilal; sevgilinin misk kokan kaşına öykünmektedir. Âşık sevgiliye özenmenin yersiz olduğunu söyler. Koku kaş ile araç bulmuştur.

*“Gün cemâlün şem’ine pervâne olsun dir-iseñ
Yañaguñ nûrından ol müşğîn nikâbuñı açın”(G529/6)*

Sevgili o kadar yücedir ki Güneş onun yüzünün ışığının yanında sönük kalır. Gezegenler Güneş’in etrafında bir yörüngede dönmektedir. Sevgilinin yüzü de Güneş kadar güzel ve parlaktır. Güneş, âşık için diğer gezegenler gibidir. Âşık içinde sevgili bu kaynak kadar değerlidir. Sevgilinin peçesinin misk koktuğu görülmektedir.

*“Ger ‘abîr ü ‘anber ü yâ müşğ ‘ûd u gâliye
Her ne kim saçundan eydürler-ise çîndür kamu”(G533/6)*

*“Zî dehân u leb ki şîrîndür kamu
Zî hat-ı gîsû ki müşğîndür kamu”(G535/1)*

Âşık, kokuların kaynağı olan Çin ülkesini kastetmektedir. Sevgilinin güzelliğini anlatmak isteyen şairler, en çok da sevgilinin saçlarından ve göz, dudak, ayva tüylerinden bahsederler.

*“Her bir hamında zülfüñüñ biñ cân u dil yile varur
Meşşâta niçe kim çözüp müşgîn saçuñı daraya” (G571/5)*

Bezekçi: Gelinleri süsleyen insanlara denir. Sevgilinin saçları kıvrıcık olur ve her tarandığında etrafa misk kokusu yayılır. Sevgilinin misk kokulu saçlarının nail olan herkes mest olur. Eşsiz kokusuyla âşıkların gönüllerini perişan eder. Koku sevgilinin saçıyla araç bulmuştur.

*“Girü cennet-sıfât oldu çemen dürlü reyâhinden
Meger irdi sabâ yili sabâh ol zülfi müşgîne” (G606/6)*

Sevgilinin misk kokulu saçlarına erişen sabah rüzgârı etrafa misk kokusu yaydığından çimeni cennete çevirmiştir. Mübalağa sanatı Divân edebiyatında çokça kullanılan söz sanatlarındandır.

*“Mu’anber saçlaruñ u müşg nihânî
Hızırla zulmet ol çeşme nişânı” (G667/2)*

*“Saçlaruñ ‘anber-ile müşge oluban hem-ser
Agzuñ uş kand u nebât-ıla ider hem tengi” (G683/2)*

*“Zülfüñe bâd-ı subh iricek bu ‘âleme
Ne ‘anber ü ne müşg-i perîşân ider o hay” (G694/6)*

*“Nicesi beñzedeyim müşg-i Çine zülfüñi kim
Hezâr nâfe saçar her nefesde her-çîni” (G700/6)*

*“Saçuñ çîni ki kuldur aña ‘anber
Ciger-huñ eylemişdür müşg-i nâbı” (G702/5)*

*“Müşgi dâmi saçuñuñ dâne-i ‘anber saçuban
İtdi ol çâh-ı zenâhdâna giriftâr beni” (G707/5)*

*“Gözüñ çekmiş-durur müşgîn kemânı
Ki ura gamze ohı-y-ıla çeşm ü cânı” (G731/1)*

Klasik edebiyatta kullanılan mazmunlardan biri ise yay- kaş ilişkisidir. Yay, kavisli oluşu nedeniyle sevgilinin kaşına benzetilir. Kaşları yay olan sevgilinin bakışları da ok olur. Sevgilinin bakışları âşığın gönlünü delip geçerken başını döndürür âşığı deliye çevirir. Yukarıdaki beyitte de sevgilinin misk kokulu kaşlarının yanı sıra sevgilinin delici bakışlarından bahsedilmiştir. Tenasüp sanatının kullanıldığı bu beyitte koku kaşla verilmiştir.

*“Letâfetde leb ü dendân u hatt u hâlûñ olmışdur
Biri la’l ü biri lû’l biri müşğ ü biri ‘anber” (Z4/6)*

*“Yine sevdâyı gönül bir zülfe itmişdür heves
Kim hevâsında olur bâd-ı sabâ müşğîn-nefes” (Z8/1)*

Gönül, yukarıdaki beyitte teşhis sanatına başvurularak âşığın isteklerini dile getirmiştir. Âşık, sevgilinin misk kokulu saçlarına ulaşamaz. Divân edebiyatında sevgilinin saçlarına ulaşan tek olgu rüzgârdır. Sevgili biraz kıskanarak biraz öykünerek rüzgârın sevgilinin güzel kokulu saçlarına ulaşmasını istemiştir.

*“Müşğîn saçuñı dir koma kim ol cemâle düşmesün
Ya’nî kamer tolunuban güneş zevâle düşmesün” (Z14/1)*

Klasik edebiyatta sevgilinin güzel yüzü o kadar parlaktır ki Ay, Güneş gibi parlaklığa sahip en büyük nesneleri bile kıskandırır. Mübalağa sanatının örneklerinden biri olan yukarıdaki beyitte sevgilinin yüzü misk kokulu saçlarla anlatılmıştır. Âşık için sevgilinin yüzünün güzelliği gidince Güneş ve Ay gibi varlıklar da üzecektir. Âşık için sevgilinin güzelliğinden bütün varlıklar haberdardır.

Nâfe-Nefehât

*“Añdugum-çun Muhammedüñ adın
Nefesüm oldı ‘İsevi nefehât” (K11/45)*

Gül kokusu Efendimizle eşleşmiş bir kokudur. Şair yukarıdaki beyitte Efendimizin adından bahsedildiğinde azğının güzel ve ‘İsevi kokularla dolduğunu söyler. İsa peygamber genellikle nefes sözcüğü ile beraber yer alır. Sevgilinin dudakları âşığa hayat verir. Yukarıdaki anlamı açıkladığımız anlamıyla pek uyuşmasa da şiirlerde kullanılış biçimini söylemek istedik. Kokusunun duyulması için ondan bahsetmek bile yeterlidir.

*“Nâfe-i müşğ gibi oldu mutayyeb gül-zâr
Micmere saldı meger ‘ûd-ıla ‘anber nergis” (K45/4)*

*“Hayat buldı cihân kim girü nesîm-i sabâ
Nefes nefes nefehât-ı Mesîh-i Meryemdür”(G39/2)*

“Zülfüñüñ ‘akdi pür-ham ü çîndür

Her hamı reşk-i nâfe-i Çîndür”(G160/1)

Şair yukarıdaki beyitte sabah rüzgârının güzel kokularla hayat bulduğundan bahsederken Hz.Îsâ’nın nefesini kastemektedir. Sevgilinin saçları kıvrımlarıyla etrafa güzel kokular yayarken başkalarının bu güzelliği kışkandığını söyler. Sevgilinin bu halleri başkalarına hasetlik vermektedir. Divân edebiyatında sevgilinin sahip olduğu güzelliklere birçok varlık özenir.

*“Udı kaşun belâsı heves itdürür oda
Nâfe saçun hevâsı-la hûnîn-ciger olur”(G165/6)*

Buhurdanlık, içerisinde yanan güzel kokuları etrafa yayar. Buhurla şair, yukarıdaki beyitte hüsn-i talil sanatı kullanarak sevgilinin kaşlarının güzelliğini aktarmıştır. Yukarıdaki beyitte sevgilinin kaşlarının güzelliğinden kendini yakan buhurun sevgilinin güzel saçlarına denk geldiğinde ciğeri kanla dolar. Tevriye yapan şair hem sevgilinin saçlarının güzel koktuğundan hem de güzel kokuların sevgilinin saçlarının güzelliğini kışkandığından bahseder.

*“Yüzün hayâsı lâleyi dil-sûhte ider
Zülfün hevâsı nâfeyi hûnîn-ciger kılar” (G216/4)*

Sevgili utangaçtır ve âşığın gözyaşı lalenin kırmızı rengine teşbih edilir. Klasik şiirde lale, sevgilinin yanağı, yüzü, âşığın gönlü gibi unsurlara benzetilir.

“Lâleden söz eden beyitlerde rengi dolayısıyla kan ağlamak, bağı hun olmak, kan bulaşmak, kan yutmak, kanına girmek, kan içmek, kanlı olmak, kanı kurumak, nice demler görmek, yanıp yakılmak gibi deyimlere de yer verilir.”⁴¹

Sevgilinin saçlarının güzel kokusunun düşüncesi âşık gibi sevgiliyi düşünen herkesin ciğerini kanla doldurur.

*“Meşâm-ı rûh-demi revh-ile girü toldı
Nice ki nâfe-i âhû Hotende bulındı” (G641/3)*

*“Zuhûr-ı şâh-ı mucazzam bu mülke şükr-i Hüdâi
Havâss-ı nefha-i cândur ki tende bulındı”(G641/6)*

⁴¹ Turhan Bayrop, Cemal Kurnaz, “Lâle”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Erişim Tarihi:12.01.2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/lale#1>

“Peygamber Efendimiz seferden dönünce Hz. Aişe’ye şöyle hitap ettiler: “- Ya Aişe, evimize hangi ulu kişi geldi? Bu Rahmani kokular, bu İlahi lezzet nedir? Ey Allah’ın Resulü; Yemen Oymağı’ndan Karen Köyü’nden Üveys adında bir zat sizi ziyarete geldi. Mukaddes Cemâlinizin bağı yanık âşıklarındanmış. Zat-ı âlinizi bulamayınca çok üzgün bir halde ayrıldı. İşte o adam gittikten sonra evin içinde bu ulvi kokuları hissettim.”⁴²

Tamamen tasavvufî öğeler bulunan beyitte Efendimizin, Veysel Karani’nin kokusunu hissettiğinden yani bir mucizeden bahsedilmiştir.

*“Nicesi beñzedeyim müşg-i Çîne zülfüñi kim
Hezâr nâfe saçar her nefesde her-çini”(G700/6)*

Klasik edebiyatta sevgilinin saçları siyah renktir ve âşıklar büklümlerine asılır. Nâfe, misk kokusunun bulunduğu kesedir. Sevgilinin saçları kokunun kaynağı misk kokusunun çantası gibi olarak düşünülmüştür. Koku bir Çin’de yaşayan geyikten elde edilir. Yukarıdaki beyitte “Çîne” derken Çin ülkesine tevriyede bulunulmuştur.

Râyiha

*“Bir nefes bâd-ı seher zülfüñe irdi leb-i subh
Ol nefes râyhasın duyalı reyhâna güler”(G232/4)*

*“Meger ki zülfüñe irdi girü nesîm-i şemâl
Ki toldı râyhasından anuñ yemîn ü şimâl”(G401/1)*

*Boyuñla bir endâze-durur serv ü sanevber
Zülfüñ-ile bir râyhada sünbül ü reyhân (G485/5)*

*“Zülfüñ girihini gözeli bâd-ı şemâlî
Cân râyhası dutdı yemîn-ile şimâli” (G663/1)*

Yukarıdaki beyitte anlaşılaçağı üzere sevgilinin saçlarının kokusu o kadar büyüleyicidir ki bütün cihanı kaplamaktadır. Sevgilinin saçlarına erişen rüzgârlar divânların vazgeçilmezleridir. Sevgilinin yanına uğrayıp sevgilinin kokusuna ulaşabilen ve kokusunu dağıtabilen tek olgudur. Koku, saç, rüzgâr üçlemesinden bahsedilerek tevriye yapılmıştır.

*“Zülfüñüñ râyhasın kâfir eger eylese yâd
Tâze reyhân-ıla sünbül bitüre kacır-ı Cahîm”(G441/5)*

⁴² Tc Baykan Kaymakamlığı , “Veysel Karani Hz”, ErişimTarihi:07.02.2021.
<http://baykan.gov.tr/veysel-karani-hz>

Yukarıdaki beyitte “kâfir” olarak adlandırılan rakiptir. Sevgiliye âşık olan üçüncü bir şahıstan bahsedilir. Sevgilinin kokusunu kâfirin hatrına gelirse cehennemde reyhan ve sümbül açacağından bahsedilmiştir.

*“Boyuñla bir endâze-durur serv ü sanevber
Zülfüñ-ile bir râyhada sünbül ü reyhân” (G485/5)*

Sevgili âşık için güzel olan her şeyin sahibiyken en uzun ağacın boyunda boyu, çiçekler gibi kokusu vardır. Sevgilinin güzellikleri mazmunlarla birlikte verilir. Kaş-mihrap, dudak-mim, saç-sümbül gibi mazmun kalıpları vardır. Benzetmenin unsurlarına göre zayıf olan güçlü olana benzetilir. Yukarıdaki beyitlerde çiçeklerin kokusu sevgilinin kokusuna benzetilmiştir. Koku sevgilinin saçında araç bulmuştur.

Reyhan

*“Bir nefes bâd-ı seher zülfüñe irdi leb-i subh
Ol nefes râyhasın duyalı reyhâna güler” (G232/4)*

*“Zülfine diler bende ola ‘anber ü reyhân
Nîte ki kenîz-ekdür aña nergis ü nesrîn” (G472/6)*

*Boyuñla bir endâze-durur serv ü sanevber
Zülfüñ-ile bir râyhada sünbül ü reyhân (G485/5)*

*“İy saçı reyhân koma elden bâd-ı reyhâniyi
Kim bahâr itdi dimâgını hevânuñ ‘anberîn” (G499/7)*

*“Zülfine boynun egüp kalan benefşe hakkı-ıçun
Saçınuñ kohusın alan sünbül ü reyhân-ıçun” (G500/12)*

*“Salalı ‘anberîn zülfüñ gül üzre tâze reyhânı
Perîşân göñlüm ol mâhuñ olupdur zâr u hayrânı” (G672/1)*

*“Göñül hayrânıdur reyhân saçınuñ
Zi miskîn ki isder ol müşgîn selâsil” (G384/5)*

Revâyih

*“İşigüñe sürer her-subh yüzün
Anuñ-çundur sabâ müşgîn revâyih” (K14/11)*

*“Lutfuñ revâyihi dil ü câna eser kılur
Şöyle ki goncada dem-i bâd-ı seher kılur” (Tkb1/3)*

*“Lutfuñ şemâyili-y-le müferrih olur cenüb
Hulkuñ revâyihı-y-la mürevvih olur şemâl”(Tkb1/4)*

*“Saçuñ vasfın dir-iken Ahmedîniñ
Nefes agzında olur ‘anber revâyih”(G108/7)*

Sevgilinin güzel kokusu âşığın gönlüne ve ruhuna hoşluk getirir. Diğer beyitlerde de karşılaşıldığı gibi yukarıdaki beyitte de sevgiliye ait olan olgunun âşığı mutlu ettiğinden bahsedilmektedir. Koku seher vakti esen rüzgârla gelir ve tesirlidir ki bütün cihanı kaplar. Sevgilinin saçlarının kokusu o kadar tesirlidir ki ondan bahseden Ahmedî’nin nefesi bile amber kokar. Revâyih sözcüğü amber, misk gibi sözcüklerle beraber kullanılmıştır.

Şemîm

*“Temetta ’min şemîm garrâri necdin
Femâ ba ’de ’l-aşyyet min arâri”(G639/7)*

Yukarıdaki beyitte şair sevgilinin yanağının güzelliğini âşığın gönlünde bıraktığı yaranın sızısını Mecusi ateşlerine, kaşlarını amber kokulu mihraba benzetmiştir. Mecusiliğin mezhebinde ateşe tapılır. Âşık için ateşe tapan bir zat için sevgili ateştir. Taptığı nesnenin kendisidir. Mihrap: “Yüceliğinden, güzelliğinden vb. üstün niteliklerinden dolayı kendisine yönelinen makam veya kimse”⁴³ olarak karşımıza çıkar.

Şemme

*“Selâm-ı hoş-hevâ kim şemmesi anuñ
İrüre yârdan yâra peyâmı”(Tkb5/1)*

*“Sabâ bir şemme zülfüñden reyâhîne haber virdi
Benefşe ol va ’deye boynın egüp kaldı temennadan”(G484/4)*

“Şemm” kökünden gelen sözcük koklama anlamına gelir. Sabah rüzgârı sevgilinin saçına ulaştınca kokusundan bir miktar alır. Reyhan ve menekşe ise bu durumu kıskanır. Teşhis sanatına başvuran şair, sevgilinin kokusunun rüzgârla dağıldığını ve kokuyu duyan her nesnenin kendinden geçtiğinden bahseder. Kokunun

⁴³ Kubbealtı Lügatı, “Mihrap”. Erişim Tarihi: 21.06.2021
<http://www.lugatim.com/s/M%C4%B0HRAP>

sahibi olan çiçekler bile bu duruma boyun eğer. Mübalağa ve teşhis sanatının kullanıldığı beyitte sevgilinin kokusu saç ile aktarılmıştır.

Tervîh

*“Vaslı hevesidür ki gönülleri ider şâd
Zülfî nefesidür ki virür cânlara tervîh” (G111/2)*

Klasik edebiyatta âşık, sevgiliye ulaşamamasıyla bilinir. Âşığın ssbah rüzgârını kıskanması da bu yüzdendir. Sevilen o kadar güzeldir ki kokusunu alanlara mutluluk verirken âşığı kavuşma hevesiyle yaşatır. Âşık, kavuşamayacağını bilse bile sevdiğine kavuşma arzusuyla yanmaktadır.

Ûd

*“Meh-i dey çün gidüben geldi behmen
Bu yiryüzinde bitdi ‘ûd u behmen” (G2/3)*

*“Bu ne müşgîn nefes olur ki anuñ
Gayretinden oda yahılur ‘ûd” (K17/24)*

*“Yahılur korhudan şol resme kim ‘ûd
Getürdükde kılıcın zikre düşmen” (Tkb2/3)*

*“Kılur her dem ‘akiküñ micmerinde
Buhûr-ı ‘ûd zî hoş yeng lâle” (Tkb3/6)*

Öd ağacı yandığında tütsüden çıkan duman güzel kokular yayar. Tütsünün akik gibi değerli bir taştan olduğunu söyleyen şair yukarıdaki beyitte öd buhurundan, laleye benzeyen güzel kokular yayıldığından bahseder.

*“Sabâ ferrâş-ı lâle micmerinde
Düzer ‘ûd-ıla ‘anberden buhûrı” (G651/2)*

*“İşkuña yanar ‘ûd bigi Ahmedî her dem
Bu hoş-nefesi pes aña kim itdi ifâdet” (G92/7)*

*“Yüzüñde zülfüñi gören diyemez
Gül ü ‘ûd işbu reng ü bûya benzer” (G159/5)*

Ûd(öd) bitkisi yanarak güzel koku yayar ve âşığın gönlü yukarıdaki beyitte buhurdanlığa benzetilir. Mecnûn olabilmek için tutuşmak, yanmak gerekir. Âşık, sevgiliye kavuşamamaktan dem vurur ve sevgilinin saçlarını yüzünde gören kişi

ûd(öd) ağacının kokusunu sorgular. Sevgilinin saçlarının kokusu meşhur diğer kokulardan daha güzeldir.

*“Yüzüñüñ şavkı tende tâbiş-i şem’
Saçuñuñ ‘ışkı cânda sûziş-i ‘ûd” (G131/4)*

*“Dutışur ‘ûd anuñ-çun hoş-nefesdür
Yanar ney anuñ-ıçun hoş-nevâdur” (G230/9)*

*“Yakan ‘ışk odına cân eyle kim ‘ûd
Bu hâl-i müşg-ü zülf-i ‘anberîndür” (G269/5)*

Yukarıdaki beyitte şair, öd ağacının tutuşup yanmasının sebebini sevgiliye bağlayarak hüsn-ü ta’lil sanatını kullanmıştır. Şair, öd ağacının yanışını âşığın halinin tasviri olarak düşünür. Ney çalgısının çıkardığı ses sevgiliye bağlanıldığı teşhis sanatının kullanıldığı beyitte ûd ve ney kişileştirilmiştir.

*“Hicrân odında dütüni-y-iledür âhumuñ
Her gice ‘ûd olduğu bu nîl-gûn revâk” (G343/3)*

*“Hoş hoş yah oda ‘ûd sıfat varlığını kim
Her kim bu ‘ışk odına yanmaya ola hâm” (G414/12)*

*“Yahıldı Ahmedî oda çün ‘ûd lâ-cirem
Hoş sûz-nâk oldu anuñ didügi kelâm” (G414/13)*

*“İşkuñ odında uram ‘ûd bigi dem ney-isem
Perdede râst kılâm nâlemi her-dem ney-isem” (G452/1)*

*“N’ola çün Ahmedî ‘ûd oldu yanar
Kılursa ney bigi nâle dem-â-dem” (G468/9)*

Ahmedî’nin kendi mahlasını kullandığı yukarıdaki beyitinde kendinin ûd gibi yandığını ney gibi inlediğini aktırır. Sevgiliye kavuşamayan âşık, ney sesini sevdasından inleyen âşığa yani kendine benzetmiştir.

*“Mu’anber saçlarıñ olalı ‘ûdî
Benim inildüm oda yahdı ‘ûdî” (G697/1)*

*“N’ola hicründe ger yanam eriyem göyinem söynem
Ki ten ‘ûd oldu cân şem’ü ciger kânûn yüzüñ micmer” (Z4/12)*

Şair, yukarıdaki beytinde kendi tenini ûda, çiğeri yanan muma yüzünü buhurdanlığa teşbih etmiştir. Sevgiliye kavuşamayan âşık adeta mum gibi erimekte ûd gibi yanmaktadır.

Yasemen

*“Gül-sitânuñ rengi vü berk ü nevâ vü nüzheti
Bû-sitânuñ yâsemîn ü ‘anber ü reyhânı ol” (K51/19)*

Yasemin bahçede yetişen çiçektir ve âşık için bahçenin yasemini sevgilidir.

*“Dişleri dürr-i ‘Aden müşg-i Hotendür kohusı
Yâsemîndür teni vü tâze-semendür kohusı” (G658/1)*

Yasemin genellikle renginden dolayı şiire konu olurken yukarıdaki beyitte yaseminin kokusundan bahsedilmiştir. Yasemin çiçeğinin beyaz rengi sevgilinin tenine benzetilmektedir. Sevgilinin dişleri de inciye benzetilmiştir. Teni yasemin olan sevgilinin de kokusu yasemin çiçeğidir.

3. BÖLÜM

BÂKÎ

3.1 Hayatı-Edebî Kişiliği

Asıl adının Mahmud Abdülbâkî olduğu bilinmektedir. Babasının adının da Mehmet olduğu kendi çocuğuna Mehmet ismini vermesiyle ve birkaç eserinde kendisine “Mehmetzade” demesiyle sabittir.

*“Abdülbâkî Efendi, aşar ve agnam memuriyetlerinde müstahdem Diyarıbekir’li Mehmed Ali Efendi namında birinin oğludur. Takriben 1282’de Diyarıbekir’de doğdu.”*⁴⁴

Çocukluğu çıraklık içinde geçen Bâkî, Divân edebiyatında Şairlerin Sultanı unvanını alacak ve edebiyata köklü değişiklikler getirecektir.

*“Yaratılışındaki okuma ve öğrenme arzusu onu medreseye yöneltti. Uzun zaman Karamânîzâde Mehmed Efendi’den okudu. Ders arkadaşları arasında Nev’î, Üsküplü Vâlihî, Edirneli Mecdî, Hoca Sâdeddin, Karamanlı Muhyiddin gibi ileride şair ve âlim olarak ün kazanacak gençler vardı.”*⁴⁵

Şeyhülislam olmak isteyen Bâkî, aynı zamanda kendi döneminde yaşamış şairlerin şiirlerine nazireler yazan bir şairimiş.

*“Sultanlar, zamanın en ünlü şairlerini saraylarına almışlar, onları her gittikleri yere götürmüşlerdir.”*⁴⁶

Bâkî, devrinde ustalığı ile dikkati çekmiş Kanuni gibi önemli bir padişahın gözüne girmeyi başarmıştır. Bir nevi ustası olan Zatî bile “Şairlerin Sultanı” unvanını almamışken devrinde Bâkî, bu unvana layık görülmüştür.

⁴⁴ İbnü'l-Emin Mahmud Kemâl İnâl, “Son Asır Türk Şairleri”. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, c.1, İstanbul. s.150

⁴⁵ Mehmed Çavuşoğlu, “Bâkî”, Tdv İslâm Ansiklopedisi, Erişim Tarihi:03.04.2021

<https://islamansiklopedisi.org.tr/bâkî--sair>

⁴⁶ Reyhan Keleş, (2009), “Örneklerle Türk Edebiyatı'nda Medhiye”, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 22, Konya, s.216.

“16.yüzyılın “sultânü’ş-şu‘arâ” nâmlı şairi Bâkî ise, şiirde çok zarîf, hoş bir söylemin yanı sıra, yiğit ve cesur bir edânın da olması gerektiğini düşünmektedir.”⁴⁷

“Bâkî, Kanuni devrinin en büyük bilginlerinden sayılan Karamanlı Ahmet ve Mehmet Efendilerle Kadı-zade Şemseddin Ahmet Efendiden ders görerek yetişmiş bir sanatçıdır. Arapçadan çevirdiği eserler ve divânındaki Farsça şiirler onun bu dilleri çok iyi bildiğini gösterir.”⁴⁸

Kanuni, Bâkî yaşarken Zigetvar savaşında hayatını kaybetmiştir. Bunun üzüntüsü üzerine şair, mersiye yazmış bu mersiye Kanuni’den sonra gelecek olan II. Selim’in dikkatini çekmiştir. II. Selim’in verdiği culûsiyeyle mutlu olamayan şair şiir yazmaya devam etmiş; Sokulu Mehmet Paşa’nın meclisine girmeyi başarmıştır. Müderrislik ve kadılık yapan şair, kadılık görevini de icraa ettikten sonra şeyhülislâmlığa başkoymuştur.

“Bağlı olduğu felsefe mesleği [dünya görüşü] yaşadıkça gam ve gussadan âzâde ömür sürmektir. Gazelleri umumiyetle Frenkler’iu (lirik) dedikleri tarzda yâni sazla terennüm edilebilecek bir şekilde - ve ekseriyetle içki düşkünlerine has biçimde yazılmıştır.”⁴⁹

Dünya nimetlerinden hiçbir zaman kendini esirgemediği Bâkî’nin ölçülü sakin bir tavrı olduğu bilinmektedir.

“O,tam manasıyle bir "grand seigneur" yahut bizdeki karşılığı ile eski Osmanlı büyüğüdür. İhtirasın yerine güzellik dediğimiz mucizeyi tatmaktan başka bir şey olmayan bir bağlanma, ızdırabın yerine hafif ve iyi ayarlanmış, her lahza kendisini geçen ve hepimizi birden ifade eden bir hüznün ona yeter. Biraz da naza benzeyen ve daha çok bir iyileşme sıtması gibi bizi yaşadığımız ana bağlayan bu ölçülü hüznün, denebilir ki Bâkî’nin asıl hareket noktasıdır.”⁵⁰

Şair, kazasker, kadı Bâkî, 7 Nisan 1600’de İstanbul’da vefat etmiştir.

“Bâkî, cenazeye katılan devlet erkânı, vezirler, âlimler, şairler ve sevenlerinden oluşan kalabalık tarafından kendisi için Edirnekapı’nın dışında Eyüp

⁴⁷ Yavuz Bayram,(2005). “16. Yüzyıldaki Bazı Divân Şairlerinin “Şaire ve Okura Dair” Görüşleri”, *Üç Aylık Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 33/168.

⁴⁸ Cevdet Kudret, Divân Şiirinde Üç Büyüklükler-Bakî, 4, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1985. s.11-12.

⁴⁹Bursalı Mehmed Tahir Bey, *Osmanlı Müellifleri*, 2, Meral Yayınevi, İstanbul-1972,s.52.

⁵⁰Zeynep Kerman, “Ahmet Hamdi Tanpınar(1977),Edebiyat Üzerine Makaleler”. İstanbul Dergâh Yayınları, s.157.

Sultan'a giden yol üzerinde La'li Efendi Çeşmesi yakınında hazırlanan kabre defnedildi."⁵¹

Divân, Fezâilü'l-cihâd, Meâlimü'l-yakîn fî sîreti seyyidi'l-mürselîn, Fezâil-i Mekke toplamda 4 eseri bulunmaktadır.

3.1.1 Eserleri

Bâkî Divânı: Kanuni Sultan Süleyman döneminde padişahın kendi isteği üzerine tertip edilmiştir. 4508 beyitten oluşan divân şairin en önemli eserlerinden biri olduğu kaydedilmiştir. Divânın eklenen şiirlerle farklı nüshaları bulunmaktadır.

Fazâ'ilü'l-Cihad: Tercüme bir eser olan kitabı Bâkî çevirmiştir.

*"Bâkî, bu tercümede eserin isminden de anlaşılacağı üzere Allâh yolunda cihâd etmenin faziletlerinden bahsedilmektedir. Fezâil-i Cihâd, asıl eserle uyumlu olarak bir mukaddime, otuz üç bâb ve bir hatimeden oluşmaktadır."*⁵²

Fezâ'il-i Mekke: Kutbuddin Nehrevâlî'nin Mekke ve Kâbe'nin tarihinin anlatıldığı Sultan Murad'a sunulan eserin Türkçe'ye tercümesini Bâkî, Sokullu Mehmed Paşa'nın fermanı üzerine yazmıştır. Bâkî, Mekke'de kadılık görevinde bulunduğu sırada yazmıştır.

Maâlimü'l-Yakîn Fî Sîreti Seyyidü'l-Mürselîn: Bâkî tarafından Sokullu Mehmed Paşa'nın isteği üzerine kaleme alınmıştır. Bu eserin tercüme edilmiş mensur en önemli ve en kapsamlı eserlerinin başında geldiği bilinmektedir.

Hadîs-i Erba'în Tercümesi: Erba'în sözcüğünün sözlük anlamı Türk Dil Kurumu'na göre 22 Aralık'tan 31 Ocak gününe kadar süren kırk günlük kış dönemidir. Nev'îzâde Atâyî'nin Şakâyıku'n-Nu'mâniyye Zeyli'nde Bâkî'nin Hazret-i Muhammed'in sözlerinden kırkını toplayarak tercüme ettiği eseridir. Günümüzde böyle bir esere rastlanılmamıştır.

⁵¹ Ahmet Esad Şani, "Şairlerin Sultanı: Bâkî", Anadolu Ajansı, Kültür Sanat, Portre. Erişim Tarihi:06.04.2019

<https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/sairlerin-sultani-baki/1443916>

⁵² Mücahit Kaçar,(2015), "Bâkî'nin Dilinden Kanûnî'nin Son Seferi: Fezâil-İ Cihâd'da Yer Alan Sigetvâr-Nâme", *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*,1/1,s. 29.

*“Manzum veya mensur kaleme alınmış olsun kırk hadisler küçük eserler oldukları için kitap hâlini alamamışlar; istisnalar dışında küçük risaleler şeklinde kalmışlardır. Bundan dolayı Divân edebiyatı dönemi içerisinde yazılmış birçok kırk hadis kataloglarda yerini alamamıştır.”*⁵³

Kıskançlığın, hasedin kurbanı olan şair istediği makama gelemeyen vefat etse de döneminde devrimler yapmış, kendinden sonraki üstadlara yol açmıştır. Bâkî divânında koku kavramının sayısal olarak dağılımı şu şekildedir: ‘Abîr: 2, amber: 33, attar- mu’attar: 10, bû- bûy: 26, hal-imüşgîn: 7, ıtr: 2, misk-müşg-müşgîn: 50, müşgîn: 32, mümessek: 1, nâfe: 3, nefha: 4, sandal: 1ûd: 7.

Bâkî, divânında dünyevî aşkı bahsetmesindeki güzelliğiyle anlatılır. Tasavvufî ögelere az rastladığımız divânında cümleler özenle seçilirken tamlamalarla yüklü sanatları çokça kullanmıştır. Sultan-ı Şuara olan şair döneminde Mısır’a Hicaz’a kadar gidebilecek eserler vermiştir. Divânına bakıldığında her anlamda diğerlerine benzemeyen bir üslup ve muhteva hâkimdir.

Tasavvufî ögelere vâkıf olduğu bilinen şairin divânında tasavvufî terimlere yer verdiği görülmektedir. Eserin bütününe bakıldığında anlaşılması kolay akıcı bir dille sevgilinin saçlarının kokusu, sevgilinin beninin kokusu, çizgilerinin, ayva tüylerinin kokusu gibi her şairin kullandığı benzetmeleri sanatına uygun olarak kullanmıştır.

Padişahlar devrinde yaşamış olan şair sarayı anlatıp överken benzetmeleri özenle seçmiş söz sanatlarını kullanıp tamlamalarda kendi izini hissettirmiştir. Kelimelerinde kendinden emin işini bilen ve başarıyla icra ettiğinin farkında olan bir tavrı vardır.

‘Abîr

*“Hâk-i rehûnden irdi meger subh-dem nesîm
Bûy-ı ‘ abîr ü ‘ anber ile toldı bu taraf” (G228/3)*

⁵³ Ahmet Çolak,(2015), “Seyyîd Vehbî’nin Manzum Hadis-i Erba’ın Tercümesi”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 4/2, s. 621.

Rüzgâr sevgilinin olduğu yere gitmiş etrafı amber ve abîr kokularıyla doldurmuştur. Bahar geldiğinde güzel kokular yayılırken bu beyitte ise sevgilinin yanından gelen rüzgâr güzel kokuyu dağıtmaktadır.

*“Saçıldı cür’ a-i câm-ı mahabbet bâg-ı Rıdvâna
Suyın Kevser nebâtın ney-şeker hâkin abîr itdi”(G523/2)*

“Rıdvân bağına muhabbet kadehinin yudumu saçılmış, suyunu Kevser, bitkisini şeker kamışı, toprağını da güzel koku etmiştir. Cennete nisar edilen aşk şarabı, cennetin sularını Kevser’e, bitkilerini şeker kamışına, toprağını da misk ve ambere dönüştürmüştür. Aşk şarabının varlığın doğasını olumlu manada değiştirici etkisi vurgulanmaktadır.”⁵⁴

Amber

*“Buhârı bahûrıyla ‘ âlem dimâgın
Kılupdur mu’attar o kilik-i mu ‘ anber”(K3/17)*

*“Zamân-ı kitâbetde kilik ü mürekkeb
Elinde olur var ise ‘ ûd u ‘ anber”(K3/18)*

Yukarıdaki kaside devrin padişahın Kanuni Sultan Süleyman’ı övmek için yazılmıştır. Yukarıdaki beyitler ise koku kavramlarının bulunduğu kısımlardır. Kasidenin genelinde bahar tasvirleri bulunmaktadır. Zaman öyle bir zamandır ki kalemi ve mürekkebi bile amber gibi güzel kokular barındırmaktadır. Şair kendindeki cevherin farkındadır ve methetmiştir.

*“Micmer-i zerrîn-i mihri çarh gerdân eyledi
‘ Üd u ‘ anber kıymetin bûy-ı gül erzân eyledi”(K7/1).*

Yukarıdaki beyitte Güneş, rengi itibarıyla altından yapılmış buhurdanlık gibi düşündürülmüştür. Öd ve amber kokuları pahalı kokular olmalarıyla gül çiçeği ise kokusu ile bilinir. Beyitte ise felek bu güzel kokuların değerini düşürmesiyle aktarılmıştır. Hüsn-i ta’lil sanatını kullanan şair güneşin dönüşünü feleğe bağlamıştır. İlk defa koku kavramı diğer beyitlerden farklı olarak kokularını ve değerlerini kaybetmeleriyle verilmiştir.

“Nefha-i ‘ anber tutar zülfi hamından ‘ âlemi

⁵⁴ Sıtkı Nazik, *Klasik Türk Şiirinde Cennet ve Cehennem*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı AnaBilim Dalı Doktora Tezi, Elazığ 2015,s.251.

Kanda gitse iki yanında iki micmer bile” (K10/2)

Sevgilinin saçlarının kıvrımları yukarıdaki beyitte buhurdan çıkan tütsü dumanına benzetilmiştir. Âşık, her nereye giderse sevgili yanında tütsü taşıdığını söyler. Sevgilinin omuzlarına dökülen saçlarını buhura benzetmiştir. Saçın bükümleri buhurdan çıkan dumanlara benzetilmiştir.

*“Nâmuñ âfaka salar nefha-i ‘ûd u ‘anber
Meclis-i devletüñe olalı micmer hâtem” (K19/31)*

Yukarıdaki beyit kasideden Ali Paşa’nın övüldüğü bölümden alınmıştır. Şair koku kavramı amber ve öd kokuları üzerinden verilirken Ali Paşa’nın nâmını kokuların havaya salınması gibi aktarmıştır. Öd ve amber gibi değerli kokular kokuyu yaymada araç olarak kullanılmıştır.

*“Dehen-i teng-i dil-âvîzüñe beñzer bulsa
Hâl-i müşgîn ile ger hatt-ı mu’ anber hâtem” (K19/45)*

*“Hatm oldı söz du’ â-yı cemîlün mahallidür
K’ola rahîk-i câm-ı senâ ‘anberîn hutâm” (K23/34)*

Şarap kadehi sevgilinin dudaklarının değdiği yerdir. Sevgilinin dudakları ise tasavvufta yokluğu temsil eder. Sözün bittiği yer demek herhangi bir şeyin sonu anlamına gelir. Bu son da şair için öyle dir ki beyite göre artık dua etmek gerekir. Namazı kıldığımızda sonunu dua ile tamamlarız. Sevgilinin de dudağı yokluğu temsil ettiğine göre beyitte sona geliş derken artık yaşamını yitirmekte olduğu kastedilmektedir. Koku kavramından oldukça uzaklaştığımız bu beyitte sevgilinin değdiği kadehin kokusuyla sonsuzluğa ulaştığını bildirir.

*“Olamaz reh-güzeri hâkine hem-pâ ‘anber
İdemez turrasına kendüyi hem-ser sünbül” (K24/19)*

Yukarıdaki beyitte amber kadar değerli olan kokunun sevgilinin yanında hiçbir değerinin olmadığını söyleyen şair överken diğer nesneleri değersiz bulur.

*“Dem-â-dem sîm ü zer micmer kılur ol turraya hem-ser
Duhân-ı ‘ûd u ‘anberden kemend-i zülfi müşgâsâ” (K27/8)*

Sevgilinin saçlarının kıvrımlarını gümüş ve altın gibi değerli madenlerden yapılmış buhurdanlıktan çıkan dumanın kıvrımlarına benzetilmiştir. Bâkî’nin

yukarıdaki kasidesini sarayı övmek için yazdığı anlaşılmaktadır. Beyite bakıldığında sevgilinin saçlarını över gibi aktarmıştır.

*“Nefha-i müşgîn-nesîm-i hulki tutdı ‘ âlemi
Her taraftan şimdi bûy-ı ‘ ûd u ‘ anberdür gelen”(G4/3)*

Yukarıdaki beyitte sevgilinin yanına uğrayan sabah rüzgârından bahsedilmektedir. Sevgilinin yanından geldiği için etrafı misk, amber, ûd gibi değerli kokularla donatmıştır. “Nefha, bûy, ûd, amber, müşgîn” sözcükleriyle tenasüp sanatı yapılmıştır.

*“Bâkıyâ hâl-i ‘ anberîni anuñ
Nâfe-i müşg-i nâbdur gûyâ”(G14/6)*

*“Ruhuñ âteş hat u hâlûñ bahûr-ı misk ü ‘ anberdür
Ham-ı zülf-i siyâhuñ halka halka dûd-ı micmerdür”(G50/1)*

Ey Bâkî diyerek kendine seslenen şair sevgilinin amber renkli benini saf misk kesesine benzetmektedir. Sevgilinin yanağı, tütüsünün ateşi ayva tüyleri ve beni amber tütüsü buhurdanlıktan çıkan duman ise sevgilinin saçlarının kıvrımlarıdır. Klasik edebiyatta sevgilinin saçları ve beni güzelliğinin unsurları siyah renkte oluşuyla bilinir.

*“Hatt-ı siyâh u turra-i ‘ anber-feşâna bak
Evvel zuhûr-ı fitne-i Âhir-i zamânı gör”(G77/2)*

Rakib, sevgiliye âşık gibi ulaşmak isteyenlerin her biridir. Sevgilinin amber kokusu saçan siyah saçları âşık ve rakiplerin gönlünü karıştırırken sevenlerini de birbirine düşürür. Sevgilinin saçları fitnelik verir çünkü ona ulaşmak isteyen çoktur.

*“Sürdükçe nizelerle yanuñdan müjeñ dili
Kullâblarla turra-i ‘ anber-feşân çeker”(G154/5)*

*“Müşg ü ‘ anber ezilürken göricek kâkülüñi
Yine anlar başuñ üstinde senüñ yir ideler”(G177/2)*

Misk ve amber kokusunun teşhis sanatıyla kullanıldığı yukarıdaki beyitlerde sevgilinin büklüm büklüm kâhküllerini amber ve misk kokuları da görmüştür. Amber ve misk kokuları ezilerek bazı maddelerin içine atılır ve o maddeleri kokulandırır. Şair, sevgilinin kirpiklerinin ve kâkülünün amber ve misk koktuğunu aktarır.

*“Bâzâr-ı dehr içinde gözüme tokınmadı
Hâl-i ‘ izâr-ı yâr gibi ‘ anberîn meges”(G209/4)*

Klasik edebiyatta sevgilinin yanağındaki ben şekli ve rengi itibariyle ambere benzetilir. Yukarıdaki beyitte ise sevgilinin yanağında bulunan ben şair hiç denk gelmediğini söyleyerek eşi benzeri olmadığını imaa eder. Bir sineğe benzetmesi ise ben ile olan benzerliğindendir.

*“Hâk-i rehûnden irdi meger subh-dem nesîm
Büy-ı ‘ abîr ü ‘ anber ile toldı bu taraf” (G228/3)*

*“Göricek sîn-i miske beñzetedüm
Şâne-i zülf-i ‘ anber-efşânuñ” (G249/3)*

Sevgilinin saçlarının amber kokuları saçtığını gören âşık sevgilinin saçlarının tarağını miske benzetmiştir. Sin harfî, sevgilinin dişleri ve tarağı gibi benzetmelerde kullanılmıştır.

*“Hâli sevdâsıyla âh itdüñ dilâ
Cân meşâmın ‘ anber-âlûd eyledüñ” (G263/3)*

*“Kim çeker yasını ey dil o kemân-ebrûnuñ
Kim görür ya tozını ol hat-ı ‘ anber-bûnuñ” (G283/1)*

Sevgilinin kemana benzeyen kaşları ve amber kokulu çizgileri âşığın gönlüne sıkıntı vermektedir. Sevgilinin bütün ayrıntıları âşığı, ulaşamadığı için üzer. Koku kavramı sevgili üzerinden ve sevgilinin yüzündeki çizgileri aracılığıyla verilmiştir. Şair istifham-soru sorma- sanatına yer vermiştir. Sevgilinin kokusu o kadar tesirlidir ki âşığın burnuna amber kokuları getirmiştir.

*“Yaluñuz gerden-i zîbâsı degül hâlet-bahş
‘Anber-âmîz o zülfeyn ile gîsû da güzel”(G313/3)*

Amber kavramını amber kavramını koku bağlamında aldığı varsayılırsa sevgilinin güzel parlak saçlarının amber kokusu saçtığından bahseder. Sadece süslü boynunun güzelliği değil sevgilinin saçları da baş döndürücü güzelliكتedir.

*“Müşgîn-nesîm oldı hevâ ‘ anber-şemîm oldı sabâ
Gülzâra gelse gâlibâ urmaz Hutenden nâfe dem”(G318/4)*

Rüzgâr misk veya amber koktuysa ortama sevgili gelmiştir. Nâfe kişileştirilmiştir. Ortama giren sevgili kokusuyla güzel olan bütün kokuları unutturur.

Hoten, saf miskin geldiği yerdir. Sevgilinin meclise girmesi baharın gelişi gibidir. Her yeri güzel kokularla donatıp canlandırır.

“Ruhsârûña hatt-ı ‘ anber-efşân
‘ Abd-i Habeşîdür adı Reyhân”(G375/1)

Amber, rengi itibariyle reyhan adında Habeşli bir köle gibi düşünülmüştür.

“Halkı siyahî renkte olduğu için Divân şiirinde sevgilinin siyah saçları veya beni, bazen de gecenin karanlığı için Hindû yanında en çok kullanılan benzetmelerden biridir. Ayrıca Habeş, beyazlığı temsil eden Rûm ile tezat oluşturur. Habeşliler şiirde sultan, asker, köle veya çocuk olarak ele alınır.”⁵⁵

“Zülf-i siyehüñ mübârek olsun
Zî-hil’ at-i ‘ anberîn-girîbân”(G375/3)

Sevgilinin siyah saçları, amber kaftanı giydirilmiş gibi düşündürülmüştür. Amber kokan saçlar aynı zamanda amber renklidir. Klasik edebiyatta sevgilinin saçları siyah, kıvrıkcık ve uzundur. Biçare oluşunu ise sevgilinin saçına asılı kalan amber gibi söylemektedir. Amber, sevgilinin saçına erişse de sevgilinin kalbine girememiş bir âşık gibi aktarılır.

“Mu’ attar zülf ü hâlûñ seyr idenler ey gözi âhû
Dimişlerdür hakikat misk odur ‘ âlemde ‘ anber bu” (G402/2)

Amber, şekli itibariyle yuvarlak, siyahtır. Sevgilinin benine benzetmek için oldukça elverişli olan madde Klasik edebiyatta tasvir etmekte çokça başvurulan maddedir.

“İrdi nesîm nefha-i ‘ anber-şemîm ile
Etrâf-ı bâg u râg pûr oldı nesîm ile” (G403/1)

“Tagıdup her yaña zülfün ‘ anber-efşân itmede
Âh kim bî-dillerin hâtır-perîşân itmede” (G414/1)

“Tutalum mihri görem tal’ at-i dil-ber yirine
Kime dil bağlayam ol zülf-i mu’ anber yirine” (G422/1)

⁵⁵ Emine Yeniterzi.(2010).“Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri”.
Uluslararası Sosyal Araştırmaları Dergisi Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı,5, s.311.

Sevgilinin amber kokusu âşıkları gönülsüz olarak tasvir eden Bâkî'nin kalemini de perişan eder. Sevgiliye kavuşamayan âşıklar yüreklerine düşen acıyla kahrolurlar. Sevgilinin yüzünü Ay gibi parlak düşünen âşık saçlarını ise kokuların en değerlisi olan amber ile bir tutmuştur. Gece ve Ay gibi düşünen âşık sevgilinin saçlarını gece gibi karanlık tasvir ederken sevgilinin yüzünü Ay gibi parlak ve güzel bulur. Tezat ve mübalağa sanatına da yer vermiştir.

*“‘Anberîn hattun anuñ sâyesidür haddüñde
Kim gönül bağlamaz ol turra-i ‘ anbersâya”(G476/3)*

Sevgilinin amber renginde olan amber kokulu saçları sevgilinin yanağına gölge yapmaktadır. Şair yukarıdaki beyitinde sevgilinin teninin beyaz, saçların siyah olduğunu aktarır. Amber saçan siyah saçlara gönül bağlamamak mümkün değilmiş gibi düşündüren şair böylelikle rakipleri de hatırlatmaktadır.

*“Zülf-i ‘ anber-bûyuñuñ sevdâlarıdır dûstum
‘ Aşıkun hâlin perişân eyleyen sünbül gibi”(G492/2)*

Sevgiliye ulaşmak isteyen âşık sevgilinin aşkıdan sevdaya tutulur. Yukarıdaki beyitte Klasik edebiyatta kullanılan saç-sümbül, amber-saç mazmunu ile karşılaşılmaktadır. “Sevda” sözcüğünün gam keder gibi anlamları vardır ve aynı zamanda sözcük “siyah” anlamına da sahiptir. Yukarıdaki beyitte amber sözcüğü koku anlamında sevda sözcüğü hem keder, hem de siyah renk anlamında kullanıldığı görülmektedir.

Attar

*“Müşâtak bûy-ı hulkına ‘attâr-ı nev-bahâr
Muhtâc dest-i himmetine berg-i hazân”(K19/1)*

Yukarıdaki beyitte sevgilinin güzel kokusu gelince hazan yaprağının yeşereceğine, baharın geleceğine bağlayan şair, hüsn-i talil sanatına başvurmuştur. Âşık için sevgilinin güzelliği her şeye ilham verir. Yukarıdaki beyitte baharın geliş sevgilinin ellerine muhtaç gibi düşünülmüştür.

*“Künc-i ebrûsın hayâl it gûşe-i gülzârı gör
Halka-i zülfin kıyâs it tabla-i ‘attârı gör”(G71/1)*

*“Hâl-i yâruñ müşg bir hûnîn kefen maktûlidür
Âl vâlâya sarupdur sanmañuz ‘attârlar”(G85/6)*

Şair; sevgilinin kaşının kenarını hayal edince gül bahçesinin hatra geldiğini söyler. Saçlarının kıvrımlarını da güzel kokuların satıldığı dükkânla kıyas eder. Yukarıdaki beyitte misk, kokusu sebebiyle ben ile benzetmeye girmiştir. Misk, koyu ve parlak renklidir. Sevgilinin beni ise siyaha dönük olmasıyla kanlı kefene benzetilmiştir. Attarlar diyerek günümüz ismiyle aktar ismini alan baharat, kurutulmuş bitkiler satan kimseden bahsedilmiştir.

Bû-Bûy

*“Tolar bûy-ı müşgîn-i zülfüñle ‘âlem
Döner nâfe-i miske çarh-ı müdevver”(K3/5)*

*“Nefha-i müşgîn-nesîm-i hulkı tutdı ‘ âlemi
Her taraftan şimdi bûy-ı ‘ûd u ‘anberdür gelen”(G4/3)*

Sevgilinin misk kokusu tüm âlemi donatmaktadır. Dünya ise normal dönüşündeyken yukarıdaki beyitte hüsn-i talil sanatına uğrayarak sevgilinin kokusuna bağlanmıştır. Sevgilinin kokusu etrafa yayılır ve Dünya’da rutin dönüşünü yapar ama âşık nazarında bu durum sevgiliye bağlanmıştır. Sanki Dünya’da sevgilinin kokusunu bilip onun için dönmektedir.

*“Micmer-i zerrîn-i mihri çarh gerdân eyledi
‘ûd u ‘anber kıymetin bûy-ı gül erzân eyledi” (K7/1)*

*“İrişdi hâkden bûy-ı bahûr-ı Meryem eflâke
Mu’attar eyledi göklerde dâmân-ı Mesîhâyı”(K15/5)*

*“Dem-i ‘îsâ dirilür bûy-ı bahûr-ı Meryem
Açdı zambak Yed-i Beyzâyı kefi Mûsâvâr”(K18/19)*

Yukarıdaki beyitte şair koku kavramını tasavvufî kavramlar üzerinden vermiştir. Meryem ve Mesihâ birbiriyle tenasüplü sözcüklerdir. Sevgilinin saçının kokusundan bahsedildiğinde “Meryemana Otu” divanlarda kullanılan benzetmelerdendir. Günümüzde de aktarlarda satılan doğuma iyi geldiği düşünülen bir bitkidir. Bu çiçekle ilgili olarak Meryemana’nın Hz. İsa’yı doğururken bir çiçekten güç aldığına inanılır ve bu çiçeğin el şeklini aldığı bilinmektedir. Telmih kullanılan beyitler tasavvufî bazı kıssaları hatırlatır.

*“Âb u gil müşg ü gül-âb ola çemen sahnında
Bûy-ı hulkıyla güzâr itse nesîm-i eshâr”(K18/30)*

Sevgilinin kokusunun güzelliği suyu ve toprağı gül suyuna ve misk kokusuna çevirir. Yaradanın kudretinden de bahsedilen yukarıdaki beyitlerde koku kavramı sevgili üzerinden verilmiştir.

*“Beñzer ol bûy-ı dil-âvîz ile mûy-ı yâre
Başlar üzre n’ola ger eyler ise yir sünbül”*(K24/7)

*“Beden-i pâki neden böyle olurdu hoş-bû
Olmasa müşg ü gül-âb ile muhammer sünbül”*(K24/9)

*“Bûy-ı hulkuñla güzâr eylemese bâga nesîm
İdemez halk dimâgını mu’attar sünbül”*(K24/22)

Yukarıdaki üç beyitte de “sünbül” kavramı üzerinden sevgilinin kokusuna değinilmiştir. Sünbül iki beyitte de kişileştirilmiştir. Şair sünbül güzel kokusunu sevgiliden almış gibi düşündürülerek sevgilinin kokusunun eşsiz olduğunu düşündürmektedir.

*“Añdukça bûy-ı hulkuñı derdüñle lâleveş
Olsun derûn-ı nâfe-i müşg-i Tatar târ”*(G4/4)

Lale çiçeğı kişileştirilerek yukarıdaki beyitte sevgilinin kokusuna hasret bir âşık gibi düşünülmüştür. Lale çiçeğı bile sevgilinin kokusunu beğenir ve sever. Nesnelerin çoğı sevgiliye benzemek ister. Sevgili; yüce, ulaşılmaz, değerli varlıktır.

*“Hâkümi ide sıfâl-i sünbül ü reyhân felek
Gitmeye başdan hevâ-yı bûy-ı zülf-i dil-rübâ”*(G3/2)

*“Puhtedür gayrılar eş ’ ârı velî puhte piyaz
Hâm ‘ anberdür eger hâm ise de bu eş ’ âr”*(K18/50)

*“Hâm var ise eger micmere-i nazmumda
Dâmen-i lutfuñ anı setr ider ey fahr-i kibâr”*(K18/51)

Şairin yukarıdaki beyitinde sadrazam Ali Paşa’yı övdüğünü görmekteyiz. Methiye gibi görünen beyitler fahriyeler de içerir. Buhurdanlığı etek gibi düşündüren şair, Ali Paşa’dan dileğini(arzu) ister. Bunu terazi gibi söyleyen şair hâm derken amberin ezilmemiş halini kasteder ve bu da şairin şiiridir. Kendi ustalığına da gönderme yapan şair kendini övmeyi es geçmemiştir. Şair şiirlerindeki sözleri ham ambere benzetir.

*“Ol kâmet üzre zülf-i semen-bûya beñzedi
Şol yâsemen ki serv-i hırâmâne sarmaşur”(G47/7)*

Yukarıdaki beyitte sevgilinin saçları kokusu itibariyle yasemin çiçeğine benzetilirken sevgilinin uzun boyundan da bahsedilerek ağaca sarılan yasemin gibi düşünülmüştür.

*“Ne reng ü bûya meftûn ol ne hây u hûya ey
Bâkî Bu fânîden bekâ itmez temannâ şol ki dânadur”(G135/6)*

*“Oldı bir tıfluñ kemend-i zülfine cânlar esîr
Gamzesinden kan tamar agzında ammâ bûy-ı şîr”(G145/1)*

Şair, âşıkların bir küçüğün saçlarının tokasına esir olduğunu söyleyerek o küçüğün ağzındaki süt kokusundan bahsetmiştir. Âşık yukarıdaki son beyitte sevgili için küçük yaşta çocuk gibi bahsederken yaşının küçüklüğünü aktarmak adına süt kokusunu söylemiştir.

*“Kim çeker yasını ey dil o kemân-ebrûnuñ
Kim görür ya tozını ol hat-ı ‘ anber-bûnuñ” (G283/1)*

*“Hâk-i rehüñden irdi meger subh-dem nesîm
Bûy-ı ‘ abîr ü ‘ anber ile toldı bu taraf” (G228/3)*

*“Hat-ı nev-hîzüüm ile didi ne dirsın ruhuma
Didüm ol rû da güzel hatt-ı semen-bû da güzel” (G313/2)*

Sevgilinin yeni çıkan ayva tüylerinden yukarıdaki beyitte bahsedilmiştir; bu durum sevgilinin körpe olduğunu gösterir. Koku kavramı ayva tüyleri üzerinden yasemin kokusuyla verilmiştir.

*“Haber-i bûy-ı zülfüñ alınca
Ne hevâlarda yeldi bâd-ı nesîm”(G342/3)*

Yukarıdaki beyitte sabah rüzgârı kişileştirilmiştir. Bazı beyitlerde sevgilinin kokusunu dağıtan bazense sevgiliye âşık olarak tasvir edilmiştir. Sevgilinin saçlarının kokusu rüzgârın aklını başından almıştır. Rüzgâr ile divâne bir âşık resmedilmiştir.

*“Şol hoş haber ki andan ire bûy-ı vasl-ı yâr
Yigdür dimâg-ı ‘âşıkâ bâd-ı bahardan” (G377/4)*

Bahar; canlılara hayat veren mevsilerden biridir. Yukarıdaki beyitte ise sevgiliye kavuşmanın kokusundan bahsedilmiştir. Kavuşmanın kokusu olamaz şair; yukarıdaki beyitte kokusu olan bir nesne gibi kavuşmayı somutlaştırmıştır. Şairler şiirlerinde daha önce karşılaşılmamış benzetmeleri kullandıklarından yukarıdaki beyitte daha önce rastlanılmamış bir teşbih görülmektedir.

*“Gül gibi pâreledüñ sînemüzi ‘aşk ile lîk
Almaduk bûy-ı vefâ gonca-i handânuñdan” (G389/2)*

Gül, gonca, handan gibi sözcüklerle tenasüp sanatı yapılmıştır. Koku, ilk defa vefâ ile birlikte verilmiştir. Klasik edebiyat şairleri “vefâ” kavramını şiirlerinde çokça bulundurmuşlardır. Koku ve vefâ birlikteliğinin kullanıldığı yukarıdaki beyitte şair sevgilinin vefasız oluşundan dem vurmaktadır. Çünkü sevgili âşığa pas vermez âşıkta kendinden uzak olan sevgiliden şikâyetçidir.

*“Ârız-ı gül-gûnuñuñ dâ'im hat-ı fermânına
Hâh u nâ-hâh eyler ol zülf-i semen-bû ser-fürû” (G399/2)*

*“Bûy-ı zülfüñ şemmesin irgürse dest-i Çine bâd
Eylemezdi sünbül-i müşgîne âhû ser-fürû” (G399/3)*

Şair, yukarıdaki beyitte “Çin elleri” derken “el-“ sözcüğünü yabancı anlamında kullanmış olmalıdır. Kokunun kaynağının Çin ülkesi olduğunu bilinmektedir. Sevgilinin saçlarının kokusunu “Ahû” bilseydi sümbülün tarafına bile bakmayacak kadar sümbülü tanımayacağını söyler. Kokunun kaynağını bile unutturacak güzellikte olan sevgilinin kokusu, âşığı kendinden geçirir.

*“Dürdi bisât-ı ‘ayşî kodî yâdgâr gül
Rengin şarâb-ı nâbda bûyın gül-âbda” (G429/2).*

Yukarıdaki beyitten anlaşıldığı üzere bahar mevsimi son bulmuş, kış başlamıştır. Gül; toplanıp gitmiş dalından düşmüştür. Şarap rengi koyu kırmızı oluşuyla güle benzer. Miras bırakmak gibi anlatılan koku ve renk kavramı sevmek işinin yaz-kış fark etmeden her zaman var olduğunu gösterir. Sevmek âşık için her an daimdir. Âşıklık, hayat sona erene kadar devam eder.

*“Cihân pür-bûy-ı müşg-i nâfe-i Çîn
Hamel burcında seyr eyler gazâle” (G456/4)*

Koç burcu bahar aylarına denk gelir ve bu sebebiyle Klasik edebiyatta şiiirlerde kullanılır. “Çîn” sözcüğüne şair tarafında tevriye yapılmıştır. Hem koku ülkesi olarak hem de sevgilinin saçlarının kıvrımları münasebetiyle şiiirde kullanılmıştır.

*"Hamel (Koç) burcundan genellikle güneşle birlikte bahsedilir. Nevruzun başlangıcı, güneşin Hamel burcuna girdiği zamandır."*⁵⁶

*"Büy-ı müşğîn-i bahâr irdi dimâg-ı dehre
Yakalı dâmen-i kühsârda micmer lâle"* (G466/3)

*"Lâle dağ eteklerinde tutuşmuş buhurdana benzer. Baharın misk kokusu âleme ondan yayılır."*⁵⁷

Baharın gelişini lalenin misk kokulu buhur yakmasına bağlayan şair laleyi kişileştirmiştir. Şair laleyi şekli itibariyle buhurdanlığa benzettir. Koku kavramı bahar üzerinden verilmiştir. Lale şekli itibariyle buhurdanlığı anımsatırken baharın gelmesiyle açan laleler etrafa koku yayar.

*"Zülf-i ' anber-bûyuñuñ sevdâlarıdır dûstum
' Âşıkun hâlin perişân eyleyen sünbül gibi"* (G492/2)

Galiye

*"Sahn-ı çemende nef-i bâd-ı bahâr ile
Bâkî gül-âb u gâliye misk oldu âb u gil"* (G287/5)

Hâl-i müşğîn

*"Egerçi noktadur sûretde anlar
Velî ma'nâ yüzinde hâl-i müşğîn"* (K4/10)

*"Dehen-i teng-i dil-âvîzüñe beñzer bulsa
Hâl-i müşğîn ile ger hatt-ı mu' anber hâtem"* (K19/45)

Sevgilinin nokta gibi benleri âşık için birçok anlama sahiptir. Yukarıdaki beyitte de sevgilinin misk kokulu beninden bahsedilmektedir. Bazen bir rakip bazen çukur olan sevgilinin beni misk kokmasıyla, âşığa dert vermesiyle bilinir. Eskiden

⁵⁶ Zeynep Özer, *Divân Şiirinde Burçlar*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Adana-2015, s.12-13.

⁵⁷ Abdullah Eren, "Bâkî Divânı'nda Kırmızı Renk", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*,37, Erzurum 2008, s.55.

kadınlar kendi yüzlerine kalemle ben yaparlarmış ve yüzdeki ben güzelliğin simgesiymiş.

*“Ârzû-yı hâl-i müşgînüñ alurduk nâfeden
Dil götürmez hâsılı âhû-yı Çînüñ minnetin”(G383/5)*

Çîn, müşg ve âhû kelimeleriyle tenasüp yapılmıştır. Nâfe; misk kesesidir. Ben, yukarıdaki beyitte bu kese gibi düşünülürken sevgilinin beni ve nâfe kişileştirilerek sevgilinin beninin kokusunu dinleyen arzuhalci gibi düşünülmüştür.

Misk-Müşg

*“Hat-ı müşgfâmuñla ey gonca-i ter
Şekerdür o lebler mümessek mükerrer”(K3/1)*

Gonca, divân şiirinde sevgilinin dudağıyla teşbih bulur. Şair sevgilinin dudaklarını şekere benzetip dudaklarının kenarındaki ayva tüylerinin misk koktuğunu söyler. Sevgili şeker gibi dudaklarıyla ayva tüylerini misklendirir.

*“Añdukça bûy-ı hulkuñı derdüñle lâleveş
Olsun derûn-ı nâfe-i müşg-i Tatar târ”(G4/4)*

*“Bâkıyâ hâl-i ‘anberîni anuñ
Nâfe-i müşg-i nâbdur gûyâ”(G14/6)*

*“Âb u gîl müşg ü gül-âb ola çemen sahnında
Bûy-ı hulkiyla güzâr itse nesîm-i eshâr”(K18/30)*

*“Beden-i pâki neden böyle olurdu hoş-bû
Olmasa müşg ü gül-âb ile muhammer sünbül”(K24/9)*

*“Ruhuñ âteş hat u hâlüñ bahûr-ı misk ü ‘anberdür
Ham-ı zülf-i siyâhuñ halka halka dûd-ı micmerdür”(G50/1)*

*“Hâl-i yâruñ müşg bir hûnîn kefen maktûlidür
Âl vâlâya sarupdur sanmañuz ‘attârlar”(G85/6)*

*“Var ey Hutende hâli gibi misk olur diyen
Sahrâ-yı Çîni geşt ü güzâr it Hatâyı gör”(G129/2)*

Hıta, Hoten kokunun anavatanıdır. Âşık, yukarıdaki beyitte sevgilinin beni gibi koku bulunacağını düşünenlere haddini bildirircesine böyle düşünmenin hata olacağını söyler. Âşık için sevgilinin beninin kokusunun üzerine daha iyisi ya da güzeli yoktur. Olacağını düşünen biri olursa şayet kokunun anavatanına gidince yaptığı hatayı

anlayacaktır. Hoten, Tatar, Çin sözcükleriyle beraber kullanılıp tenasüp sanatı yapılmıştır ve bu sözcükler genellikle saç, ayva tüyleri ve ben ile ilişkilendirilmiştir.

*“Zülf-i müşg-efşânı vasfın yazdugum bildi devât
Hâmenüñ saldı ayağı altına miskî harir” (G145/3)*

Yukarıdaki beyitte sevgilinin kalem kişileştirilmiştir Âşîğın sevgiliye duyduğu saygının da ne kadar yüce olduğunu anlaşılan yukarıdaki beyitte kaleminde mürekkebinin döktüğünü onun bile dile geldiğini söyler. Anadolu’da ayağına ipek halı sermek gibi saygıyı gösteren fiiller bulunur. O zamanlar da ve günümüzde hala olduğu gibi ipek değerli bir kumaş türüdür. Aynı zamanda sevgiliye saygıyı dile getirmek anlamındaki kalem, sevgilinin güzelliklerini yazdığından ipek kumaş kalemin altına serilmiştir. Âşîğın edebî dünyasının yüceliğinin görüldüğü yukarıdaki beyitte benzetmelerde ipek ve misk gibi önemli maddeler kullanılmıştır. Koku kavramı sevgilinin saçları ve aynı zamanda misk maddesinin siyah rengiyle verilmiştir.

*“Müşg ü ‘ anber ezilürken göricek kâkülüñi
Yine anlar başuñ üstinde senüñ yir ideler” (G177/2)*

*“Sahn-ı çemende nef-i bâd-ı bahâr ile
Bâkî gül-âb u gâliye misk oldu âb u gil” (G287/5)*

*“Göricek sîn-i miske beñzetdüm
Şâne-i zülf-i ‘ anber-efşânuñ” (G249/3)*

Baharın gelmesiyle su, toprak gibi elementlerin hayat bulduğu bilinir. Buna aynı zamanda “cemre düşmesi” denmektedir. Yukarıdaki beyitte şair; bahar rüzgârının esmesiyle etafın misk koktuğunu aktarır.

*“Hâl-i ruhuñ gedâsı bir âvâre müşg-i Çîn
La’l-i lebüñ fütâdesi bir hâksâr la’l” (G311/2)*

Şair yukarıdaki beyitinde misk-ben benzetmesi ile dudak ve lâl taşı teşbihi yapmıştır. İki değerli maddelere benzetilen dudak ve ben bu değerli maddelerinde üstündedir. Âvâre misk, kişileştirilmiş miskin ceylanın göbeğinden kopması(düşme) düşünülerek teşbihte bulunulmuştur.

*“Mu’ attar zülf ü hâlüñ seyr idenler ey gözi âhû
Dimişlerdür hakikat misk odur ‘ âlemde ‘ anber bu” (G402/2)*

“İnsâf budur kim çıkarup misk-i gazâli

İzüñ tozını toldurular nâfe-i Çine” (G427/3)

Yukarıdaki beyitte şair; sevgilinin ayağının tozu misk maddesinden değerli olduğu için ceylanın göbeğinden çıkarılıp sevgilinin ayağının tozunun yerine konması gerektiğini söyler. Sevgilinin ayağının tozu geyiğin göbeğinden düşen ve uzak diyarlardan gelen koku kesesinden kat kat üsttedir.

*“Hâlûñ haberleriyle mu’attar kılur nesîm
Deşt-i Hutende nâfe-i miskûñ dimâgını” (G487/5)*

*“Cihân pür-bûy-ı müşg-i nâfe-i Çîn
Hamel burcında seyr eyler gazâle” (G456/4)*

Nâfe kişileştirilerek yukarıdaki beyitte kokuların diyarındadır. Sevgilinin beninin kokusu o kadar güzeldir ki kokuların içinde olsa bile ancak sevgilinin kokusuyla şuurunu kaybeder. Rüzgâr ve nâfeyle teşhis sanatı yapılmıştır.

Müşgîn

*“Tolar bûy-ı müşgîn-i zülfüñle ‘âlem
Döner nâfe-i miske çarh-ı müdevver”(K3/5)*

*“Nefha-i müşgîn-nesîm-i hulka tutdı ‘ âlemi
Her taraftan şimdi bûy-ı ‘ûd u ‘anberdür gelen”(G4/3)*

*“Bâde-i la’lüne hemşîre şarâb-ı gülfâm
Zülf-i müşgîn-i semensâña birâder sünbül” (K24/34)*

“Senin lal renkli dudağının badesinin gül renkli şarap kız kardeşidir. Yasemin kokulu siyah renkli saçına sünbül kardeşir.”⁵⁸

Sevgilinin dudakları lal taşının rengine benzer ve saçları ise sünbül çiçeği gibi kıvrıktır.

*“Oldı gülşen yine bir dil-ber-i müşgîn mergûl
Şol kadar virdi aña zînet ü zîver sünbül” (G24/3)*

“Saçın misk ile ilişkilendirilmesi renginin siyah oluşu ve güzel kokması itibarıyladır. Beyitte bahçe, içinde açmış sümbüllerle kıvrık ve misk kokulu/renkli saçları olan bir güzele benzetilmiştir. Sümbüllerin bahçeye vermiş oldukları güzellik şairin gözüyle bu şekilde tasvir edilmiştir. Beytin arka planında bir meşşata imajı

⁵⁸ H.Emel Pekyürek, *Bâkî Divânında Maddî Kültür*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Tokat- 2007,s. 351.

olduğu söylenebilir. Sümbül hem gül bahçesi güzelinin saçlarına hem de arka planda o güzeli süsleyen bir meşşataya benzetilmiştir.”⁵⁹

*“Hûb olur ‘ârızuñ üstinde o hatt-ı müşgîn
Âb-ı nâb içre turur tâze vü hoşter sünbül” (K24/35)*

Bâkî, Mehmet Çelebi’ye yazdığı yukarıdaki kasidede sakallarının misk koktuğunu dile getirirken bunu su içerisinde duran sümbüle benzetir. Bu durumda yüz suya, sümbüllerse sakala benzetilmiştir. “Sakala koku sürme” günümüzde de bu gelenek tıraş sonrası losyonla hala devam etmektedir.

*“Noktalar kim dökilür hâme-i müşgînüñden
Her biri şâhid-i ma’nâya olur hâl-i ‘izâr” (K25/32)*

*“Târ-ı zülf ü turra-i hûbân-ı müşgîn-mû gibi
Sâl-i ikbâlin Huda bî-hadd ü pâyân eylesün” (G5/4)*

Miskin renk itibariyle ele alındığını düşünürsek de koku gibi açıklanabilir. Beyte göre kalem sevgiliden bahsedince sevgili gibi kokar.

Yukarıdaki beyitte sevgilinin saçları misk kokulu ve siyah tabîr edilmiştir. “İlahî yılını ve günlerini sınırsız ve kenarsız eylesin” diyerek sonsuzluğu kastetmektedir.

“Bu ifadenin “anlam güzelinin yanağına ben olmak” şeklinde kelime kelime çevirisi yapılabilir. Hâl (ben) Klasik Türk Şiirinde bir güzellik unsuru olarak görülür. Bakî bir şiirinde kaleminden damlayan noktaların anlam güzeline ben olduğunu ifade ederek şiir söyleme ve şairlik hünerini ön plana çıkarmaya çalışmıştır. Nihayetinde kaleminden damlayan siyah noktaları güzellik unsuru olan ben ile eş değer tutmuştur.”⁶⁰

*“Gel ey dil halka-i müşgîn-i zülf-i pür-şikenden geç
Düşersin dâm-ı tezvîre reh-i mekr ü fitenden geç” (G30/1)*

İlâhî aşkı anlatan şair; sevgilinin misk kokulu saçlarından vazgeçmek gerektiğini söyler. Fenafillah’a ulaşmak için beşerî olan her şeyden vazgeçmek gerekir.

“Bahûr-ı micmer-i hüsn ü bahâdur hâl-i ruhsârûñ

⁵⁹ Esmâ Şahin, “Bâkî’nin “Sünbül” Kasidesi Şerhi”, *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi Prof.Dr. Ali Nihad Tarlan Özel Sayısı*, 4, Aralık 2018, s.423.

⁶⁰ Mehmet Cihat Üstün,(2017) “Bâkî Divânı’ndaki Övünç İfadelerinin Diliçi Çevirisi Ve Yorumu”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10/1, s.50.

Anuñ ol halka halka turra-i müşgîn duhânıdur” (G53/5)

“Yanağının beni güzellik ve kıymet buhurdanının tütsüsüdür. Misk kokulu saçın ise onun dumanıdır.”⁶¹

Yukarıdaki beyitte sevgilinin saçlarının kıvrıcık oluşu dumana benzetilirken yanağındaki ben ise tütsü kabına(buhurdanlık) benzetilmiştir. Miske renk ve koku açısından benzeyen ben ve saçlar âşığı kendinden geçirir.

*“Turralar egnindeki müşgîn zirihler seyrin it
Gamzeler takındığı şemşîr-i cevherdârı gör” (G71/2)*

Sevgilinin saçlarının kıvrımlarının güzelliğinin yanı sıra bakışlarını da anan şair, bu bakışları cevhere benzetmiştir. Burada koku bağlamından uzaklaşıp şairin ustalığını konuşulursa bakışları kılıca benzeten şair, sevgilinin bakışlarıyla da yüreğine kılıç darbesi yer. Bu sebeple bakışları kılıç kadar keskin sevgilinin kılıcı bile mücevherdendir.

*“Çözdi çemende turraların sünbül-i tarî
Gûyâ tagıtdı müyini müşgîn külâleler” (G103/3)*

*“Dem-i tahrîr-i eltâfında ‘âlem
Tufeyl-i hâme-i müşgîn-rakamdur” (G147/8)*

Yukarıdaki beyite göre misk kokulu kalem amber gibi siyah mürekkebiyle sevgiliyi yazar ve misk kokusu kalemde değildir. Sevgilinin güzelliğini yazan kalem amber renginde olup sevgiliden bahsettiği için misk kokar.

“Müşgîn misk kokulu ve siyah anlamında kullanılan bir sıfattır. İlkbahar gül bahçesi gelininin süsleyicisi, sünbül de siyaha yakın koyu rengiyle süsleyicinin elindeki misk kalemine benzemektedir. Misk kokusu yayarak yazı yazan veya süs yapan kalem ortalığı güzel kokularla doldurur. Bütün insanlar sevgilinin iyiliklerini yazarken misk kokarak yazan kalemde çıkan yazıya hayrandır.”⁶²

*“Şol gönül kim devr ider pîrâmen-i bâg-ı ruhuñ
Zülf-i müşgînüñ gibi yıllarca ser-gerdân olur” (G159/2)*

*“Mürdeler ihyâ ider enfâs-ı müşgînüñ senüñ
Nutk-ı cân-bahşuñdur i’câz-ı Mesîhâdan garaz” (G221/2)*

⁶¹ Nazmi Özerol, “Bâkî’nin Şiirlerinde İnkilâpların Sağladığı Ses ve Söz Düzeni”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22/2, Elazığ-2012, s.73.

⁶² Hüseyin Güfta, (2009). “Bâkî Divânında Siyah Renkli Unsurlar”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4/8, s.1327.

Mesîhâ sözcüğüyle İsâ peygambere telmihte bulunulmuştur.

“Sevgilinin saçı, kokusu, bakışı, dudağı ve sözü can veren İsa (as)’dan adeta birer parçadır. Sevgili, bir taraftan kendine tutkun âşıkların canlarına kasteder, diğer taraftan uğruna can veren bu kurbanlara İsevî nefesiyle hayat bağışlar. Âşık, çile dolu yaşamıyla İsa (as)’yı andırır; şair, şiirini överken Hz. İsa’nın ölüleri diriltme mucizesine göndermede bulunur; tabiat; havası, suyu, yaprağı, çiçeği, ağacı, bahçesi hâsılı bütün unsurlarıyla İsevî bir ruh taşır.”⁶³

*“Ey sabâ dil rahtın ol gîsûy-ı müşgîn-târe çek
‘Âşık-ı dîvâneyi zencîr-i zülf-i yâre çek”(G254/1)*

*“Revnâk-ı hüsne hâlel virmez o hatt-ı müşgîn
Arturur belki şeb-i târ şu’â’ın kamerûn”(G277/2)*

Ay gibi beyaz, parlak yüzü olan sevgilinin saçları amber renginde siyahtır ve geceyi andırır. Sevgilinin ayva tüylerinin misk kokulu olmasından bahseden şair, sevgilinin yüzünü Ay’a benzeterek istiare yapar.

*“Çok tolaştı turra-i müşgînüñe âşüfte-dil
Çîn-i zülfüñ bend ider bir gün hatâlar bilmiş ol”(G297/6)*

*“Müşgîn-nesîm oldu hevâ ‘ anber-şemîm oldu sabâ
Gülzâra gelse gâlibâ urmaz Hutenden nâfe dem”(G318/4)*

*“Saçuñ zencîrine bend it dil-i âvâre eglensün
Mukayyed kıl biraz ol zülf-i müşgîn-târe eglensün”(G353/1)*

*“Görüp çîn-i ebrû-yı müşgînüñi
Siyeh çeşmüñi sandum âhû-yı Çîn”(G368/2)*

Yukarıdaki beyitte sevgilinin gözleri ceylana benzetilir. Ceylan hem korkak hem ürkek hem asil hayvan olması itibarıyla sevgilye benzetilir. Kokuya araç olarak kaş kullanılmıştır.

“Divân şiirinde ahunun gözü, masumiyeti sevgilin gözüne; ahunun ürkekliği, sevgilinin hal ve davranışlarına; onun ele geçirmemesi ve avlamasının zor oluşu, sevgilinin özelliklerine; ahudan misk yaşlısevgilinin misk gibi kokan saçlarına benzetilmiştir.”⁶⁴

⁶³ Seydi Kiraz,(2014).“Türk İslâm Edebiyatında Bir Peygamber Portresi: Hz. İsa”, Ekev Akademi Dergisi,18/60,s. 264.

⁶⁴ Bekir Çınar, “Türk Mitolojisindeki Geyiğin Fuzûlî’nin Şiirlerinde Ahuya Dönüşmesi”, IV. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu, 26-28 Nisan 2017-Niğde, s.81.

*“Cârû-keş oldı sünbül-i ter bâga nitekim
Sahn-ı bihişte turra-i müşgîn-i hûr-ı ‘în” (G379/2)*

*“Çîn içre yok saçuñ gibi bir müşk-i ter velî
Müşgîn saçunda bulmag olur sad hezâr çîn”(G379/3)*

“Sanki taze sünbül bahçeye, iri gözlü hurilerin misk kokulu saç, cennet avlusuna süpürge çekti.”⁶⁵.

Cârû-keş “Cârub-çârub-cârû: Kâbe’yi ve Hz. Muhammed’in türbesini süpürme işiyle görevli kimse”⁶⁶ anlamına gelmektedir.

Yukarıdaki beyitte saç süpürgeye benzetilmiştir. Sünbül, süpürge gibi düşünülerek cennetteki hurilerin cenneti süpürdüğü gibi Kâbe’yi süpürdüğü düşündürülmüştür. Diğer beyite bakıldığında şair, kokunun diyarı olan Çin ülkesinde sevgilinin saçı gibi kokunun kalmadığını söyler. Âşık için var ise de yoktur çünkü sadece sevgilide vardır onda başlar onda biter.

*“Bûy-ı zülfün şemmesin irgürse dest-i Çîne bād
Eylemezdi sünbül-i müşgîne âhû ser-fürû” (G399/3)*

*“Bir elde Bâkıyâ gül gibi sâgar var iken geldi
Hayâl-i kâkül-i müşgîni sünbül sundı bir deste” (G445/5)*

*“Müşgîn saçuñda ey yüzi gül cân-ı nâ-tevân
Ol riştedür ki baglana bir deste sünbüle” (G447/3).*

*“Turra-i müşgîni sünbül ‘ârız-ı rengîni gül
Subh-dem ruhsâr-ı ‘âlem şöyle zîbâdur yine” (G455/2)*

*“Bûy-ı müşgîn-i bahâr irdi dimâg-ı dehre
Yakalı dâmen-i kühsârda micmer lâle” (G466/3)*

*“Var ise turra-i müşgînünün âşüftesidür
Bî-sebeb düşmedi âhû-yı Hutten sahrâya”(G467/2)*

Şair yukarıdaki beyitte nâfenin geyiğin karnından yere düşmesini sevgilinin saçlarının kokusuna bağlar. Hüsn-i ta’lil sanatını kullanan şair sevgilinin saçlarının

⁶⁵ Fatma Kandemir, Bâkî ve Nedîm’in Gazellerinde Sevgilideki Güzellik Unsurları, Edirne Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ocak-2008, s.54.

⁶⁶ Kubbealtı Lügat, “Cârub-Çârub-Cârû”,ErişimTarihi: 09.06.2021.
<http://www.lugatim.com/s/carub>

kokusundan dolayı kendini çöllere düşen Mecnun gibi aktarır. Halk edebiyatındaki Leyla ve Mecnun hikâyesine telmihte bulunur. Şair aynı zamanda kendini nâfe kesesine benzetir ve kendini misk kadar değerli bir varlık gibi görür.

*“Âh ider dil bakıp ol turra-i müşgîn-bûya
Eşer itmez n’idelüm âh o gözi âhûya” (G479/2)*

Yukarıdaki beyitte sevgilinin misk kokulu saçlarına bakıp iç geçiren âşık sevgilinin hiç pas vermiyor olmasından şikâyetçidir.

*“Acebâ bâd-ı suhân-çîn ne hatâ gördi geçer
Dil-i âşüfteyi ol turra-i müşgîn-bûya” (G479/3)*

Yukarıdaki beyitte “dedikoducu rüzgâr” denilerek teşhis sanatı kullanılmıştır. Hata kelimesiyle Hita’ ülkesi kastedilmiştir.

*“Hâl u hat milket-i Rûm üstine leşger çekdi
Virdiler kâkül-i müşgînüñe ser-dârlığı” (G495 /4)*

“Ben ve ayva tüyleri Rum ülkesi üzerine asker gönderdi. Misk renkli/kokulu kâkülüne komutanlığı verdiler.”⁶⁷

Yukarıdaki beyitte şair sevgilinin saçlarının kâküllerini, saçları asker olan sevgilinin komutanı seçmiştir. Âşığı rengi ve kokusuyla perişan eden sevgilinin saçlarıdır.

“Eskiden Doğu Roma imparatorluu Anadolu’yu da içine aldığı için Anadolu’ya Rûm, Anadolu’da yaşayan halka da Rûmî denilirdi. Klasik şiirde Diyâr-ı Rûm, beyazlık, parlaklık, gündüz, ay (devr-i kamer), güzellik, güzellerin bolluğu, eğlence, şarâb, harâmîlerin, esirlerin, tâcirlerin ve kâfirlerin çokluğu, peyniri gibi gibi unsurlarla ele alınır.”⁶⁸

*“Alayın başuma ol kâkül-i müşgîn elemin
Çekeyin her ne belâ ise o bâlâ gamını” (G506/3)*

*“Tâzeler ol sünbül-i müşgîni beñzer yâsemin
Eylemiş peydâ gümiş dendânelü bir şâneyi” (G509/4)*

*“Siyâh atlas gibi zülfüñ yaraşdı
İzâr-ı âl-i müşgîn-hâle düşdi” (G527/3)*

⁶⁷ Osman Kufacı,(2019)“Coğrafya’nın Bâkî Divânı’na Aksi: Ülke ve Bölge Adları”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*,2/1,s.418.

⁶⁸ Emine Yeniterzi, a.g.m. s.324.

Atlas, ilmekleri sık olan parlak bir kumaştır. Yukarıdaki beyitte sevgilinin siyah saçları atlasa benzetilmiştir.

*“Sabâ hâk-i rehin bûs itdi mugber oldun ey ‘âşık
Gubâr-ı hatt-ı müşgîni belürsin göresin tozu” (G530/7)*

“Ey âşık! Tan yeli sevgilinin ayağı toprağını öpünce gücendin. Misk kokulu ayva tüyü belirsin de sen tozu dumanı/gücenmeyi o zaman gör.”⁶⁹

Klasik edebiyatta sevgilinin ayağının toprağına sabah yelinden başka hiçbir varlık ulaşamaz.

“Sevgilinin ayağının toprağı âşığa gereklidir. Bu nedenle sabâ onu herkese dağıtmamalıdır. Çünkü o toprak değerlidir ve kolay bulunmaz. Beyitte sabâ kişileştirilmiş ve kapalı istiare yapılmıştır.”⁷⁰

*“Kâkül-i müşgîni sevdâsıyla yansam dūd-ı dil
Gûşe-i destârdan peydâ olur sünbül gibi” (G532/2)*

Âşık yukarıdaki beyitte gönlünü yanan odun gibi düşünür ve sevgilinin kahküllerinin sevdasından tutuşmuştur. Yangından çıkan dumanları sevgilinin saçlarının kıvrımlarına benzetir. Sevda aynı zamanda siyah anlamına gelir. Sevgilinin saçları da kıvrıcık ve siyahtır.

*“Turra-i müşgînüne olmazsa rûzî dest-res
Şâne-veş minşâr-ı mihnet çâk çâk eyler beni”(G539/4)*

Âşık, yukarıdaki beyitte taraktan yola çıkarak sevgiliye ulaşamayan âşığın kendini paramparça ettiğinden bahseder. Tarağı dert testesine benzeten şair sevgilinin misk kokulu saçlarına ulaşmayı tarağa gaye olarak düşünmüştür. Sevgilinin saçlarından uzak duran tarak kişileştirilerek sevdiğine ulaşamayan âşık gibi düşünülmüştür.

Nâfe

*“Tolar bûy-ı müşgîn-i zülfüñle ‘âlem
Döner nâfe-i miske çarh-ı müdevver”(K3/5)*

⁶⁹ Ozan Yılmaz, “Şerhin Metinden Metnin Şerhine: Türkçe Şerhlerden Hareketle Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyasına Katkıları”, *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan Özel Sayısı*, 4, Aralık- 2018, s.270.

⁷⁰ H.Dilek Batıslâm, (2019) “Divân Şiirinde Toprak ve Toprakla İlgili Unsurların Kullanımı”, *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 25/99, s.467.

*“Añdukça bûy-ı hulkuñı derdünle lâleveş
Olsun derûn-ı nâfe-i müşg-i Tatar târ”(G4/4)*

*“Bâkıyâ hâl-i ‘anberîni anuñ
Nâfe-i müşg-i nâbdur gûyâ”(G14/6)*

*“Nâfeye beñzedicek hâlünî erbâb-ı nazar
Nergis-i mestünî yâd eyleyüp âhû didiler”(G184/3)*

Yukarıdaki beyitte nergis-nazar-âhû kelimeleriyle tenasüp yapılmış ve sevgilinin güzelliğinden sarhoş olan nergis tasvir edilmiştir.

*“Geh nâfe gibi eyle der ü deşti mu’attar
Geh gonca gibi gül-şene gel zînet-i bâg ol”(Ka3/2)*

*“Nâfe kıldı zülf-i müşgînün görüp serber-zemîn
Ayagun toprakına miskînlik itdi müşg-i nâb”(G22/2)*

Sevgilinin saçlarını gören koku maddesinin sevgilinin kokusunun güzelliğinden kendinden geçtiğini söyleyen şair, bu maddenin bile sevgiliye itaat edeceğinden bahseder. Koku güzeli âşıkta tutar ve akılda kalıcılık sağlar. Sevgilinin yoluna kul, köle olma durumu esastır.

*“Nâfe kıldı zülf-i müşgînün görüp serber-zemîn
Ayagun toprakına miskînlik itdi müşg-i nâb”(G20/2)*

Misk kesesinin ceylanın göbeğinden yere düşmesini aktaran şair; kokunun maddelerini sevgiliden üstün tutar. Nâfe ise içi misk dolu kesedir. Yukarıdaki beyitte karşılaştığımız “miskînlik” sözcüğü misk kokukusunu kişileştirerek aktaran şair olumsuz anlamıyla vermiştir. Beyite göre saf misk kokusu sevgilinin ayağına kul olmuştur.

““Miskîn” kelimesinin olumsuz bir değere sahip olmasına karşılık, yine onunla aynı kökten türemiş olan “sâkin”, “teskîn”, “sükûn” gibi kelimelerin yaptığı olumlu çağrışımlar, algılayıştaki bu farklılığı açık bir şekilde ortaya koymaktadır.”⁷¹

*“Haylî dimâg bagladı ‘âlemde Bâkıyâ
Hâl-i nigâra beñzeyeli nâfe-i Tatâr”(G48/5)*

“Nâfeye beñzedicek hâlünî erbâb-ı nazar

⁷¹ Ayşegül Akdemir,(2012).““Miskînlik” Dairesinde “Devreden” Bir Dervîş: Yûnus Emre”, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,7/3, s.99.

Nergis-i mestüni yâd eyleyüp âhû didiler”(G184/3)

Sevgilinin gözlerini ceylana benzeten şair ceylanın ürkekliğini de sevgiliye benzetmektedir. Sevgilinin güzel gözleri ceylanın yüzündeki beni ise misk kesesidir.

*“Sahrâlara düşerse n’ola nâfe-i gazâl
Sevdâlara salıpdur anı dil-berâ o hâl”(G291/1)*

Ceylanın misk kokulu kesesinin düşmesini, Sahra çölüne düşmek olarak adlandıran şair eskiden kadınların yüzlerine sunî ben yapıyor olmalarını hatırlatmıştır. Kopan misk kesesini içindeki kan kurur; yere düşer renginden ve kokusundan dolayı da bene benzetmiştir. Aynı zamanda sevgilinin yüzünü Sahra çölüne benzeten şair koku kavramını ben üzerinden vermiştir.

*“Yolında nâfe-sıfat kıldı terk-i ser Bâkî
Terahhum itmedi miskîne kıl kadar zülfün”(G250/6)*

Yukardak kendini nâfe kesesinde tasvir eden şair nâfenin kopup yere düşmesini hatırlatarak sevgilinin kendisine acımamasına üzülmemektedir.

*“Nâfe-i müşgîn-i zülfinden haber sor Çine var
Ey sabâ geşt ü güzâr it kâ’inâtı turma yıl”(G310/4)*

Sevgilinin saçlarının kokusunun vatani olan Çin’e gitmek için sevgilinin saçlarına sormak gerektiğinin söyleyen şair mübalağa sanatının doruğuna ulaşmıştır.

*“Müşgîn-nesîm oldu hevâ ‘ anber-şemîm oldu sabâ
Gülzâra gelse gâlibâ urmaz Hutenden nâfe dem ” (G318/4)*

*“Gelüp miskînlik itdi hâl-i yâre
Hatâdan nâfe-i müşgîn-i âhû”(G398/7)*

*“Cihân enfâs-ı müşgînüñle toldı
Saña Hakdan ‘atâdur Bâkıyâ bu”(G398/10)*

*“Cihân pür-bûy-ı müşg-i nâfe-i Çîn
Hamel burcında seyr eyler gazâle” (G456/4)*

*“Hâlûñ haberleriyle mu’attar kılur nesîm
Deşt-i Hutende nâfe-i miskûñ dimâgını” (G487/5)*

*“Bûy-ı ‘aşk ile sarıldum nâfe gibi posta
Bir kılına asmadı ol kâkül-i pür-ham beni”(G536/2)*

Yukarıdaki beyitte kendi ustalığının Allah'tan geldiğini söyleyen şair, etrafı nefesiyle misk kokuttuğunu söyler. "Hatâ sözcüğüyle Çîn ülkesi kastedilmiştir. Misk şekli itibariyle bene benzer. Âşık da yukarıdaki beyitte sevgilinin benini kıskanan bir misk tasvir etmiştir.

Nefhâ

*"Nefha-i müşgîn-nesîm-i hulkı tutdı ' âlemi
Her taraftan şimdi bûy-ı ' ûd u ' anberdür gelen" (G4/3)*

*"Nefha-i ' anber tutar zülfi hamından ' âlemi
Kanda gitse iki yanında iki micmer bile" (K10/2)*

*"Dâne hat jâle nukat nefha-i müşgîn ma'nâ
Yazdı levh-i çemene bir gazel-i ter sünbül" (K30/24)*

*"İrdi nesîm nefha-i ' anber-şemîm ile
Etrâf-ı bâg u râg pûr oldu nesîm ile" (G403/1)*

Hoş koku ile tatlı esinti anlamına gelen nefhâ sözcüğü 4 beyitte kullanılmıştır.

*"Sümbül taneleri yazıya, sümbül üzerindeki çiğ taneleri noktala ra, misk koku manaya benzetilip sümbül çiçeği, şiirlerini çimen sayfasına yazan bir şair olarak kisilestirmiştir. Beyitteki "müşgîn" kelimesinin siyah; ter kelimesinin de ıslak anlamları diğer kelimelerle ilgili olduğu için ihami tenâsüblüdür. Hat, nukat, yazmak, levh ve gazel kelimeleri yazıyla ilişkili olduklarından aralarında tenâsüb vardır. Burada yazıyla ilişkili olarak müşgîn kelimesinin kullanılmış olması hattatların mürekkeplerin içine koku verici maddeler katmalarındandır."*⁷²

Mu'attar

*"Zamân-ı kitâbetde kıl ü mürekkeb
Elinde olur var ise ' ûd u ' anber" (K3/18)*

*"Bûy-ı hulkuñla güzâr eylemese bâga nesîm
İdemez halk dimâgını mu'attar sünbül" (K24/22)*

*"Dehri enfâsuñ mu'attar kıldı ey Bâkî yine
Tîb-i hâtır virdi beñzer ol hitâb-ı müstetâb" (G18/6)*

Yukarıdaki beyit gazelin son bölümünden alınmıştır. Klasik edebiyatta verilen eserlerde "Ey" gibi nidalarla şairler kendilerine seslenirler. Kendine seslenen Bâkî yukarıdaki beyitte kendi şiirlerinin etrafa güzellik saçtığını ifade eder.

⁷² İsmail Soyyiğit, *Bâkî'nin Kasidelerinde Edebi Tasvirler*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul-2006,s.77.

*“Bâkıyâ kıl sun mu’attar bezm-i âfâkı nesîm
Pâdişâhuñ micmer-i ‘adlinde sandal yakdılar” (G117/5)*

*“Ehl-i diller şiken-i zülfüñe şebbû didiler
‘Âlemi kıldı mu’attar nice şeb bu didiler” (G184/1)*

Sevgilinin siyah saçları gece açan şebboy çiçeğiyle ilişkilendirilmiştir. Geceleri açan çiçek hoş kokularla geceyi kokutur.

*“Mu’ attar zülf ü hâlûñ seyr idenler ey gözi âhû
Dimişlerdür hakikat misk odur ‘ âlemde ‘ anber bu” (G402/2)*

*“İrdi bahâr müjde-i vasl-ı nigâr ile
‘Âlem mu’attar oldu nesîm-i bahâr ile” (G416/1)*

*“Hâlûñ haberleriyle mu’attar kılur nesîm
Deşt-i Hutende nâfe-i miskûñ dimâgını” (G487/5)*

*“Mu’attâr kıldı âfâkı nesîm-i bâd-ı nev-rûzî
Fürûzân oldu hûrşîdüñ çerâg-ı ‘âlem-efrûzî” (G530/1)*

Baharın geldiğini Nevruz rüzgârıyla anlatan şair yukarıdaki beyitte baharın gelmesiyle çiçeklerin açtığını ve etrafı hoş kokularla doldurduğunu aktarmıştır. İki beyitte de baharın gelişi aktarılır. Birinci beyitte hüsn-i ta’lil kullanan şair baharın gelişini sevgiliye bağlamaktadır. Bahar, kişileştirilmiştir.

*“Büy-ı ‘aşk ile sarıldum nâfe gibi posta
Bir kılına asmadı ol kâkül-i pür-ham beni” (G536/2)*

Yukarıdaki beyitte kendini nâfe kesesi gibi düşünen şair aşk kokusuyla sevgilinin saçlarına nail olabilmek için kendini keseye benzetse de sevgilinin değerini kazanamaz.

Sandal

*“Bâkıyâ kıl sun mu’attar bezm-i âfâkı nesîm
Pâdişâhuñ micmer-i ‘adlinde sandal yakdılar” (G117/5)*

Kanuni Sultan Süleyman bir dönem eğlence ve içkiyi yasaklamıştır. Bu durum da Bâkî’nin kalemine yukarıdaki gibi yansımıştır.

“Micmer içinde güzel koku verdiği için genellikle sandal ya da ud ağacı yakılmaktadır. Sıradan gibi gözüken bu durum “padişahın adalet micmeri” terkiibiyle birden bire değişmektedir. Bu terkiiple beraber beyit akıllara Kanunî dönemi şarap

yasağını ve padişahın verdiği emirle Galata 'da bulunan gemileri – ki beyitte yer alan sandaldan kasıt budur- yaktırması olayını getirmektedir.”⁷³

Itr

Bâkî divânında “itr” güzel koku anlamına gelen sözcüğe iki beyitte de “itr-sâ” olarak karşımıza çıkmıştır. “-sâ” ekinin ezici anlamını vermiştir.

*“Her gûşesinde micmere-gerdân nesîm-i subh
Her suffesinde bâd-ı sehergâh ‘itr-sâ” (G4/6)*

*“Micmer-i gülde nesîm-i subhgâhî ‘ûd-sûz
Safha-i gül-zârda bâd-ı bahârî ‘itr-sâ” (G8/4)*

“Seher rûzgârı topladığı çiçek kokularını estiği yerlere götürdüğünden ıtır eziciye, sabah rûzgârı da yine aynı sebeple micmer dolaştırıcıya benzetilmiştir. Muhtemelen padişah yahut bir devlet büyüğünün sarayı için kaleme alınan gazelin beytinde, sarayın her köşesinde sabah rûzgârı micmer dolaştırıcı, her sofasında seher rûzgârı ıtır ezicidir.”⁷⁴

Diğer beyitte ise ıtır, gül buhurdanlığında sabah rûzgârı ıtırı ezen olarak düşünülmüştür.

Ûd

*“Zamân-ı kitâbetde kıl ü mürekkeb
Elinde olur var ise ‘ûd u ‘anber” (K3/18)*

*“Nefha-i müşgîn-nesîm-i hulkı tutdı ‘âlemi
Her taraftan şimdi bûy-ı ‘ûd u ‘anberdür gelen” (G4/3)*

*“Micmer-i gülde nesîm-i subhgâhî ‘ûd-sûz
Safha-i gül-zârda bâd-ı bahârî ‘itr-sâ” (G8/4)*

*“Micmer-i zerrîn-i mihri çarh gerdân eyledi
‘Ûd u ‘anber kıymetin bûy-ı gül erzân eyledi” (K7/1)*

*“Nâmuñ âfaka salar nefha-i ‘ûd u ‘anber
Meclis-i devletüñe olalı micmer hâtem” (K19/31)*

“Dem-â-dem sîm ü zer micmer kılur ol turraya hem-ser

⁷³ Savaşkan Cem Bahadır,(2013) “Şarap Yasağının XVI Divânlarındaki İzleri ve Kanuni Sultan Süleyman Dönemi Sarap Yasağı”, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,5, s.93.

<http://acikerisim.ktu.edu.tr/jspui/handle/123456789/164> Erişim Tarihi: 05.09.2019

⁷⁴ Esma Şahin, Bâkî Divânına Göre 16. Yüzyıl Osmanlı Toplum Hayatı, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul-2011,s.94.

Duhân-ı ‘ûd u ‘anberden kemend-i zülf-i müşgâsâ”(K27/8)

*“Görüp bezmüñde sûzum hâl-i ruhsârûñ firâkıyla
Tutışdı odlara yandı benüm'çün ûd u micmer hem”(G343/3)*

Yukarıdaki beyitte sevgilinin yanağının güzelliğini gören âşık, perperişan olmuştur. Âşığın halini gören Öd, buhurdanlıkta yanan ateş haline bürünmüştür.

“Öd ve amber gibi güzel kokulu maddeler pahalı olduklarından dolayı değerli olmayı temsil ederler. Felek, güneşin altın micmerini döndürünce, yani bahar gelince, gül kokusu öd ve amberin kıymetini düşürmüştür. Artık etrafa yayılan güzel gül kokularından insanlar öd ve ambere rağbet etmemektedirler.”⁷⁵

Yasemin-Yasemen

*“Ol kâmet üzre zülf-i semen-bûya beñzedi
Şol yâsemen ki serv-i hırâmâne sarmaşur”(G47/7)*

*“‘Ârız-ı gül-gûnuñuñ dâ'im hat-ı fermânına
Hâh u nâ-hâh eyler ol zülf-i semen-bû ser-fürû”(G399/2)*

Sevgili Klasik edebiyatta uzun boyuyla ve saçlarının yasemin gibi güzel kokmasıyla bilinir. Yukarıdaki beyitte sevgilinin yanağı gül rengindedir ve saçları yasemin kokusuna sahiptir. Yasemin çiçeği kokusu itibariyle beyitlerde kullanılmıştır.

⁷⁵Esma Şahin, Bâkî Divânına Göre 16. Yüzyıl Osmanlı Toplum Hayatı, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul-2011,s.734.

4. BÖLÜM

ŞEYHÜLİSLÂM YÂHYÂ

4.1 Hayatı-Edebî Kişiliği

Şeyhülislam Bayramzâde Efendi'nin oğlu olarak bilinen Yahyâ Efendi İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Annesinin adı Rukiye'dir. Doğum tarihi 1552 ve 1561 yılları olarak verilmiş olup kesin bilgiye ulaşılamamıştır.

“Çağdaşı kaynakların ifadeleri dikkate alındığında doğum tarihi olarak 969/1561'in doğruya daha yakın olduğunu söylemek mümkündür. Kültürlü bir ailenin çocuğu olan Yahyâ, ilk eğitimini aynı zamanda şair olan babasından almış, Abdülcebbârzâde Derviş Mehmed Efendi gibi devrin meşhur ilim adamlarının yanında iyi bir tahsil hayatından sonra Ma'lûlzâde Seyyid Mehmed Efendi'nin şeyhülislâmlığı zamanında 988/1580'de mülazemetini tamamlamıştır.”⁷⁶

Hem devlet adamı hem şair olan Şeyhülislâm Yahyâ, “27 yaşında iken İstanbul'da ilmiye meslekine intisap etmiş ve Atik Ali Paşa, Haseki Sultan, Sahip, Şehzade müderrisliklerinde bulunmuştur. Üsküdar'-daki Valide müderrisliğinden sonra Şam, Mısır, Bursa, Edirne, İstanbul kadısı olmuş; Rumeli Kadiaskerliği yapmış ve nihayet şeyhülislâmlık mevkiine getirilmiştir.”⁷⁷

Birkaç kez bulunduğu şeyhülislamlıktan uzakaştırılmasına rağmen ölümüne kadar bu mesleği sürdürmüştür. Padişahlarla beraber seferlere katılan şair, padişahlar tarafından ilgi ve iltifat görüp kıvrak zekâsı ve güzel karakteriyle halk tarafından da sevilmiştir. Şair genel olarak gazelleriyle kendinden söz ettirir. İstanbul Türkçesi'ni başarıyla uygulamış, dönemin iyi şairi olabilmıştır. Rint şair döneminden sonra da kendinden söz ettirmeyi başarmıştır.

Şeyhülislam Yahyâ'nın düzgün bir üslubu ve dili olduğu bilinmektedir.

“Şiiri, ölçülü bir lirizm içinde ve bu lirizmi gölgelemeksizin nükte ile birleştirmekte üstaddır. İçinde doğduğu asrın büyük şairi Bâkî'yi XVIII. asrın zarif şairi Nedîm'e bağlayan bir sanatı vardır: Bâkî'deki şekil ve söyleyiş mükemmelliği ve dış musıkisi bakımından tesirli sanat üslubu ile Nedîm'in şuh ve zarif söyleyişleri Yahya'da yine ölçülü bir şekilde birleşmiş gibidir.” (Banarlı, 1971:663).

⁷⁶ Hasan Kavruk, , “Şeyhülislam Yahya”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Erişim Tarihi:25.11.2020

<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/seyhulislam-yahya>

⁷⁷ Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Meb Yayınları, İstanbul 1971, s.661.

“Şeyhülislâm Yahya, dinî bir eğitim almasına ve medrese İslam’ının kuralcı, şekilci anlayışı içinde yetişmesine rağmen içinde bulunduğu zihinsel ve sosyal dünyanın estetik değerlerinden hakkıyla istifade etmesini bilmiş bir şairdir.”⁷⁸

Divânında çoğunlukla gazel nazım türünü tercih eden şair divânında naat dışında din konulu şiirlere yer vermemiştir. Şeyhülislâm Yahya, mey, meyhâne gibi serbest şiirler söylemiş şeyhülislâmlığından dolayı dikkat çekmiş döneminde yaşamış birçok insan tarafından bu durum eleştirilmiştir.

Mahallileşme akımının unsularının kullanan şair dili ve ifadesi yönüyle sadeleşmeye yer vermiştir. Şiirlerine bakıldığında anlaşılması güç ağır tamlamalar değil de Necâtî, Bâkî gibi sade ve içten bir dili olduğu görülmektedir.

“Toplamda on bir eseri bulunan divân şairinin eserleri şunlardır: “Divân, Manzûme-i Avâmil, Risâle fî-Beyânî İstimâ’i’l-Kur’ân, Fetevâ, Şerhü Câmi’d’Dürer, Mir’âtü’l-Akâ’id, Hâşiye âlâ-Şerhi’l-İzâh, Nigâristan Tercümesi, Kasîde-i Bürde Tahmisi, Ferâiz Manzûmesi Şerhi, Arapça ve Farsça Şiirler”⁷⁹

Osmanlı İmparatorluğu’nun zirve döneminde dünyaya gelmiş olan şair bilim adamlığı konusunda da kendisinden bahsettirmiştir.

“Herkes tarafından sevilen zarîf, rind-meşreb, şakacı ve mütevâzî bir kişiliğe sahip olup devlet işlerinde fikir ve görüşlerinden yararlanılmıştır. Şeyhülislâm Yahyâ 1644 yılında ölmüştür.”⁸⁰

Şeyhülislâm Yahya’nın divânında koku kavramlarının sayısal olarak dağılımı şu şekildedir: ‘Abîr:2, amber:21, bû, bûy:29, kâfur:1,misk-müşg-müşgîn:30, nâfe:1,nefha:3, şemîm:1, şemme:2, râyiha:1, reyhan:1, gâliye:3, mu’attar:1.

Şair divânında sözcükleri kullanırken hem şeyhülislâmlığının verdiği ağırlığı hem Arap ve Fars edebiyatına yetkinliği kolayca anlaşılmaktadır. Sözcükleri seçerken titiz davrandığını sözcüklerin birbirleriyle uyumlarını ustalıkla işlediğini görülmektedir. Nükteli bir uslûba sahip olan şair zengin hayal dünyasını eserlerinde göstermiştir. Eserinde Halep, Çin gibi yer adlarını kullanmıştır. Bâkî ile karşılaştıracak

⁷⁸ Hakan Yekbaş, (2009). “Mahallileşme ve Şeyhülislâm Yahya”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*,4/5,s.334.

⁷⁹ Hamdi Birgören, “Şeyhülislâm Yahya Şair ve Şiir Anlayışı”*Kesit Akademi Dergisi*, 2/6, Aralık 2016, s.313.

⁸⁰ H.Dilek Batıslâm, (2009). “Şehir Şiirleri ve Şeyhülislâm Yahya’nın Edirne Gazelleri”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Özel Sayısı*, s.39.

olursak Şeyhülislâm Yahya, Sakiname adlı eserinde dönemin tepkisini çekmemek adına dinî muhtevalara yer vermiştir.

4.1 Eserleri

Divân: Bu çalışmada 1 Na't, 1 Sâkî-nâme, 450 gazel, 27 Tarihler ve Kıt'alar, 4 Rubai, 16 Nazm, 1 Müfret tespit edilmiştir. İlk olarak eser 1916 yılında İbn'ül Emin Mahmut Kemal İnal tarafından neşredilmiştir. Divânın birden çok nüshası bulunur.

Abdullah Eren doktora tezi çalışmasında Şeyhülislam Yahyâ Divânı'nın Tahlili adlı doktora tezinde şairin divânında tekdüzelik bulunmadığını kendini ifade etmede akıcı ve doğal davrandığını şiirinde dilinin renkli olduğunu ve kelime seçimlerinde ihtimamlı davrandığını bildirir.(Eren,2004:25)

Kaside-i Bürde Tahmisi: Kaşidetü'l-bürde 'ye yapılan tahmîslerin sayısı da altmış⁸¹ dolaylarındadır.

Şeyhülislam Yahyâ'dabu kasideye tahmiste bulunmuştur.

Nigâristan Çevirisi: Şeyhülislam Yahyâ, Kemalpaşazade'nin Nigaristan adlı naziresini çevirmiştir. Çimen Özçam 1999'da doktora çalışması yapmıştır.

Fetavây-ı Yahya: Yahya Efendi'nin şeyhülislamlığı sırasında verdiği fetvalarını içeren eseri Bursalı Mehmet Efendi bir araya getirmiştir.

Sâkî-nâme: Divânında yer alan bu bölüm 77 beyitten meydana getirilmiştir. Mesnevi nazım biçimindedir. Bu bölümde dinî muhtevalar bulunmaktadır.

'Abîr

*"Bu kadar dilleri mecrûh u perîşân itme
Degme ey şâne o gîsû-yı `abîr-efşâne"(G354/2)*

*"Abîr-i hâk-i pâyin sakınur bir katre yaş dökmez
O âşık kim ayagun tozına bir kez yüzün sürdi"(G416/2)*

Abîr, hoş koku anlamına gelmektedir. Şeyhülislâm Yahya, divânında "abîr" kelimesinin karşılığı ise iki beyitte görülmektedir. İlk beyitte sevgilinin saçları kokuyu

⁸¹ <https://islamansiklopedisi.org.tr/kasidetul-burde--busiri> Erişim Tarihi:01.08.2021.

dağıtmada araç olarak kullanılmışken ikinci beyitte sevgilinin ayağının geçtiği toprağın güzel kokmasından bahsedilmektedir.

Amber

*“Yaydı bûy-ı sünbûli gülzâra bâd-ı nev-bahâr
Nev-arûs-ı vakt zülfün anber-efşân eyledi” (K1/6)*

*“Rûy-ı zibâsında dil-dârun ki müşgîn mû biter
Benzer ol gülzâra etrâfında anber bû biter” (G71/1)*

Yukarıdaki kaside Sultan Murat Han’a sunulmuştur. Bahar vaktinde toprak canlanır ve şair bu durumu yukarıdaki beyitte sevgilinin saçlarını amber kokusu dağıtmasına bağlamıştır. Sevgilinin güzel yüzü amber bahçesi gibi güzel kokmaktadır. Bahçenin sahibi güller bile bu güzel kokunun yanına erişemez. Her şeyin üstünde olan sevgili, değerli koku maddelerinin de en üstündedir.

*“Süveydâ-yı dil ol gîsû-yı anber-sâya düşmüşdür
Hayâl-i hâl-i müşgînünle bir sevdâya düşmüşdür” (G124/1)*

Sevgilinin saçları rengi ve kokusu itibariyle ambere benzetilir. Sevgilinin misk kokan beni, âşığın hayalini süsler. “Sevda” sözcüğü aynı zamanda siyah anlamına gelir ve yukarıdaki beyitte şair kalpteki siyah noktayı(nokta-i süveyda) söyleyerek gönlünü sevgilinin siyah saçlarına kaptırdığını dile getirir.

*“Muhakkak kim senün sevdâ-yı hâl-i `anberînündür
O yazı kim cebîn-i âşık-ı nâlâna yazmışlar” (G129/4)*

Yukarıdaki beyitte şair, kaderinde sevgilinin sevdasının var olduğunu ve amber kokulu benin âşığı inlettüğinden bahseder. Kavuşamayan âşık üzülme ve inlemektedir. Kader kavramını direkt vermese de hatırlatan(telmih) âşık, kaderinde olmayan sevgiliyi sevmektedir.

*“Rûy-ı dil-ber al kâgaz `anberîn mû anda hat
Sâyesi müjgânının i`râb benlerdür nukat” (G166/1)*

Yukarıdaki beyitte benzetmelerin neredeyse en farklısına rastlanılmıştır. Yahya, yukarıdaki beyitte sevgilinin yüzünü kırmızı kâğıda benzetirken kırmızı renk mutluluğu temsil eder; amber kokulu saçları ise siyah çizgiye, kirpiklerinin gölgesi düzeltme işaretine, sevgilinin benleri şekli itibariyle noktaya benzetilmiştir. Mazmun kalıplarının tenasüp sanatıyla kullanan şair sevgilinin fiziksel görünümünü aktarmıştır. Şarap rengi itibariyle kırmızı, sevgilinin dudağı ve yanağı kırmızı ve

yukarıdaki beyitte de kırmızı bir yüz ile karşılaşılmaktadır. Eskiden kırmızı kâğıt, yüksek zümre tarafından kullanılıp mutluluğu simgelerdi. Sevgilinin yüzünü kırmızı kâğıda benzetmesi de bu sebeptedir.

“Revnak-ı hüsnün degül mi anberîn gîsû senün
Görme bir anunla tekdür sünbül-i hoş-bû senün”(G188/1)

“Kârbân-ı Çine hâcet yok yayıldı `âleme
Büy-ı zülf-i müşgbâr-ı anber-efşânun senün” (G198/3)

Osmanlı Devlet’i Çin ile yaptığı savaşların yanında Çin’le yaptığı ticaretle de bilinir. Çin, kokunun anavatanı olduğundan Çin’den gelen kervanda Osmanlı için uğrak noktası olacaktır. Yukarıdaki beyite göre Çin’den gelenlere gerek yoktur ki sevgilinin saçları kokunun kaynağından bile güzel kokmaktadır. Âşık kokunun kaynağıyla sevgilinin saçlarını karşılaştırıp sevgilinin kokusunu daha değerli bulmaktadır. Şair teşbih-i tafdil sanatına başvurmuştur.

“Dil-berâ ruhsâr-ı rengînünde hâl-i `anberîn
Müşg-i terdür yâ karanfûl ikiden hâlî degül”(G222/3)

“Egerçi sâde-rûlar hüsnine ikrârımız vardur
Ne mümkün lutfını inkâr hatt-ı anberâsânun”(G203/2)

Sevgilinin yüzündeki ben ve sevgilinin teni eşsiz ve mükemmeldir. Yukarıdaki beyitte şair sevgilinin yüzündeki beni halis ambere benzetir. Karışımı olmayan has, katıksız maddeler her zaman daha değerlidir. Sevgilinin yüzündeki o küçük ben güzelliğine güzellik katarken âşığı sevgili adına en güzeline sürüklemektedir.

“Anber hatın ögdüm tama`-ı hâma düşürdüm
Dil mürşini kurtulmayacak dâma düşürdüm”(G293/1)

Âşık, sevgiliyi sever ve kavuşamaz. Bu durumu da tuzağa düşmek olarak görür. Aşkından derbeder olan âşık gönlünü kuş gibi tasvir eder. Sevgilinin saçlarının kokusundan ve sevgiliyi tanıdıktan sonra tuzağa düşer.

“Ol iki zülf-i siyeh-ı `anberîn
Lâle-i ruhsâra olur iki lâm” (G21/3)

Mim harfi sevgilinin dudağı olarak karşımıza çıkar, sin harfi tırtıkları sebebiyle sevgilinin dişlerine benzetilir. Yukarıdaki beyitte sevgilinin amber kokulu saçları “lam” harfinin kıvrımıyla saçların kıvrımlarına benzetilmiştir. Koku kavramı saç üzerinden verilmiştir.

*“Kûyuna nice çekilmez âşık-ı bî-çâreler
Zülf-i anber-bârının her târî bir kullâb iken”(G271/3)*

Yukarıdaki beyitte sevgilinin saçları kıvrımlı oluşuyla çengele benzetilmiştir. Klasik edebiyatta âşık; sevgilinin saçlarının bükümlerine kendini asmasıyla bilinir. Sevgilinin saçlarına asılan âşık aşkı için canından olur. Yukarıdaki beyitte “sevgiliye can vermek, sevgili uğruna canından olmak” vardır.

*“Hat-ı anber-sirişt-i yâr virsün özge keyfiyyet
Mey-i gülâmı la`l-i nâbı miskiyyü'l-hitâm olsun”(G272/3)*

Âşık; sevgilinin amber kokan tüylerinin mutluluk vermesini isterken gül renkli şaraba benzeyen dudaklarının misk kokulu son olmasını ister. Klasik edebiyatta sevgilinin dudakları âşığın ulaşamayacağı yerdir ve sonu temsil eder.

*“İrişür cânâ râhat kûy-ı dil-berden nesîm esse
Husûsâ çîn-i zülfinden gelüp anber-şemîm esse”(G304/1)*

Sevgilinin bulunduğu mahalleye “kûy-ı yâr” denir ve sevgili bu alana hâkimdir. Âşık, bu mekândan hiç ayrılmak istemez. Onun olduğu yerde her şey ve her şey mükemmeldir. Sevgilinin mahallesinden gelecek olan yel sevgiliden geldiği için mübarektir.

*“Tolaşup kâkül-i anber-şiken-i cânâne
Ne kadar hâtır-ı mahzûna tokandı şâne”(G354/1)*

Yukarıdaki beyitte “dokun-”mak sözcüğünde tevriye yapılmıştır. Saç, âşığın yüreğine hüznün verir ve dolaşan saçlar tarağa dokunmuştur. Sevgilinin amber renkli ve amber kokulu saçları büküm büküm olduğundan karışır. Tarak ise sevgilinin dolaşan saçlarını açmaya araçtır. Âşık ise tarak kadar bile sevgilinin saçlarına erişemez. Âşık, tarağı sevgiliye ulaşıyor olmasından dolayı kıskanır hale gelir.

*“Zülfün kokusu müşğ olup nâf-ı Haleb'de
Ragbet mi kodı `anbere eknâf-ı Haleb'de”(G379/1)*

Halep, konumu açısından kervansarayların uğramak zorunda olduğu ticaret şehridir. Hem ticaretin hem de güzelliğin şehri olan Halep divânlarda çokça yer almıştır. Yukarıdaki beyitte de Halep şehrinin güzelliği sevgilinin saçlarının

kokusunun yanında bir hiç kalmıştır. Yukarıdaki beyitte sevgilinin saçlarının kokusu Halep şehrinin ortasında misk gibi güzel kokmuştur.

*“Bahâr gülşeni benzetdi lâle vü gül ile
Cevân-ı lâle-had-i `anberin-külâlemüze” (G382/3)*

*“Nola âşüfte-dil Yahyâ girerse hâlden hâle
O mâhun zülfi çevgân hâl-i `anber-bûyı gûy oldu” (G447/5)*

“Gûy u çevgân, divân şiirinde adından en fazla bahsedilen oyunlardan biridir. Şairler, genellikle sevgilinin yüzü ve güzelliğini çevgân oyununun oynandığı meydana; yüzündeki benleri, çene çukurunu; âşıkların gönlünü, canını veya başını da topa benzetirler. Sevgilinin saçları ve kâkülü ise şekil itibariyle çevgâna benzetilir.”⁸²

Divân şairleri daha önce kullanılmamış benzetmeleri ilk defa kendileri kullanmak isterler. Koku kavramı yukarıdaki beyitte ben üzerinden verilmiştir.

*“Reşk ider âdem fitil-i şem`-i bezmün hâline
Subha dek `anber yakar her şeb bürinür şâlına” (Müf/13)*

*“Leb-i yâre tolaşmagı hatt-ı hodgamdan gördük
Ayâğa düşmek ol zülf-i mu`anberfâmdan gördük” (Müf/46)*

Mum, şekli itibariyle ayakta duran âşığa benzetilir ve âşık kendini mum gibi düşünür. Yandıkça yüreğinin eridiği ve âşığın fenafillaha ulaştığı bilinir. Şair “şalına bürünmek” fiiliyle sevdiğini her akşam düşündüğünü anlatır. Halk ağzıya karşılaşılan yukarıdaki beyitlerde sevgilinin ayva tüylerinin kişileştirilerek kendini beğenmiş kibirli olarak resmedilmiştir. “Ayağa düşmek” ise güçsüz kalmak anlamındadır. Âşık, sevgilinin güzel kokulu saçları sebebiyle güçten düşer. Mahallî öğelerin çokça bulunduğu bir beyittir.

Bû-Bûy

*“Yaydı bûy-ı sünbülü gülzâra bâd-ı nev-bahâr
Nev-arûs-ı vakt zülfün anber-efşân eyledi” (K1/6)*

*“Safâ-bahş olmada gülzârdan mey-hâne eksük mi
Kalur mı bûy-ı gülden bâg-bâna nûkhet-i sahbâ” (K6/2)*

⁸² Yunus Kaplan, Yakup Poyraz. “Divân Şiirine Kaynaklık Etmesi Bakımından Oyunlar” .*Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı*,3/15,s.156.

İstifham sanatının kullanıldığı yukarıdaki beyitte bahar geldiğinde eğlence meclisinin eksik olmayacağından bahsedilir. Şair gülün olduğu yerde başka kokuların isminin bile okunmayacağını söyler. Yukarıdaki beyite göre gül diğer çiçeklerin şahıdır.

*“Şeb ki ala zülfinün bûyını Yahyâ meşâm
Ol gıce bir kâkül-i gâliye-gündur bana”(G8/5)*

Sevgilinin siyah saçları hem âşığın gecesi hem de burnuna gelen güzel kokudur. Siyah renk diğer beyitler de bu zamana kadar hep amber olarak verilmişken yukarıdaki beyitte “gâliye-gün” olarak belirtilmiştir. “Gâliye” amber ve misk gibi maddelerin ezilip karıştırılmasıyla oluşan macundur. Gâliyedeki siyah renk sevgilinin kâhkülüdür.

*“Vasf-ı hatt-ı yâr Yahyâ şöyle te'sîr eylemiş
Hâme reftâr eyledükçe geldi bûy-ı müşg-i nâb”(G21/5)*

Kalem, sevgiliden bahsedince güzel kokularla etrafı donatmıştır. Âşığın aklında sevgili, güzel kokularıyla kalmıştır. Mübalağa sanatını kullanan şair kalemi koku verebilecek bir madde somutlaştırmıştır.

*“Senün bûy-ı dil-âvîzünle bahse eylemez cür`et
Bahûr-ı Meryemün ey gonce-fem gûşı burulmuşdur”(G80/3)*

“Âşık sevgilinin güzel kokusunu Hz. Meryem'in tütsüsü ile kıyaslar. Meryem tütsüsü bir tür çiçektir. Meryem'in Hz. İsa'ya doğururken, elini yanında bulunan çiçeğe attığı ve çiçeğin el şeklini alarak, doğumu kolaylaştırdığına inanılır. Bu sıra bu bitki de bir koku yayar. Sevgilinin saçlarının kokusu da bu bitkinin kokusuna teşbih edilmektedir. İşte sevgilinin kokusu bile o bitkinin kokusu ile kıyaslanmamaktadır.”⁸³

*“Nice cân vormeyem bûy-ı dil-âvîzine dil-dârun
Müşerref eyledükçe bezmi tebşîr-i kudûm eyler”(G89/4)*

Âşık yukarıdaki beyitte meclistedir ve sevgilinin geldiğini duydukça mutluluk duyar şereflenir. Ortama gelen sevgili kokusunu yayar ve sevgilinin güzel kokusu âşığın gönlüne asılmıştır.

*“Bûy-ı gülle `âlemi tatyîb ider Yahyâ sabâ
Nîtekim hulk-ı kerîm-i pâdişâh-ı kâm-kâr”(G130/5)*

⁸³ İsmail Işık, *Şeyhülislâm Yahya ve Nef'i Divânlarındaki Gazellerde Sevgiliye Ait Unsurların Karşılaştırılması*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar-2012, s. 74.

*“İletmişler peyâm-ı bûy-ı zülfün Çîn ü Mâçine
Bahâr-ı hattın evsâfını Hindustân'a yazmışlar”(G129/2)*

Yukarıdaki beyitte sevgilinin saçlarının kokusu Çin gibi kokunun geldiği yerlere bile salınmıştır ve sevgilinin yüzünün hatlarının siyahlığı Hindistan şehrine benzetilmiştir. Klasik edebiyatta mazmun olarak düşünüldüğünde saç kokusu gibi kavramlar Çin ülkesini hatırlatırken sevgilinin yüzündeki beni, ayva tüyleri ise Hindistan’da siyah tenli insanlar yaşadığından Hindistan ülkesini hatırlatır.

*“Mülk-i Çîni itseler temlik makbûlüm degül
Bana ancak çîn-i zülf-i müşg-bûyundur garaz”(G167/2)*

*“Gonceyi vasf eylese Yahyâ dehânundur murâd
Sünbül-i hoş-bûyı medh eyleser mûyundur garaz”(G167/5)*

Yukarıdaki beyitlerde misk kokan saçları, saç-sünbül gonca-ağız mazmunularını görülmektedir ve tenasüp sanatının da kullanıldığı yukarıdaki beyitlerde koku bağlamında sevgilinin hoş kokulu saçlarından bahsedilmiştir.

*“Revnak-ı hüsnün degül mi anberîn gîsû senün
Görme bir anunla tekdür sünbül-i hoş-bû senün”(G188/1)*

*“Kârbân-ı Çine hâcet yok yayıldı `âleme
Bûy-ı zülf-i müşgbâr-ı anber-efşânun senün” (G198/3)*

*“Dimâgum alışupdur nûkhet-i hûbıyla sahbânun
Meşâm-ı bülbül-i şeydâya bûyı verd-i ra`nânun” (G203/1)*

*“Tutdı bezm-i çemeni bûy-ı buhûr-ı Meryem
Hidmetin itdi edâ micmere gerdân-ı nesîm” (G236/2)*

*“Dil-i Yahyâ gibi gîsûna nesîm âşüfte
Sünbül-i kâkül-i hoş-bûy perîşân-ı nesîm”(G236/5)*

Şeyhülislam Yahyâ da Meryemana çiçeğini divânında koku bağlamında şu şekilde kullanmıştır: Şair, mecliste Meryemana çiçeğinin varlığından ve etrafa güzel koku yaydığından bahseder. Âşığın gönlü sevgilinin saçlarına ve kâhkülüne rüzgâr gibi meftun olmuştur. Esen rüzgâr sevgilinin saçlarının kokusunun güzelliğinin farkındadır ve sevgilinin saçlarında estiğini bilmektedir.

*“Sen `âlemünde ol ko ne dirse distün rakîb
Gül den alır mı bûyı kaçan zahm-ı hârdan” (G254/4)*

Yukarıdaki beyitte Bâkî divanı için açıklanan beyitlerde ilk defa bir rakibin varlığından söz edilmiştir. Klasik edebiyatta sevgiliyi seven âşığın yanında bir de rakip vardır. Kendi kendine söylenen âşık derdini dile getirmiş olmanın hüznündedir. Kokunun kaynağını(sevgiliyi) aramaktadır.

*“Mest-i aşk oldunsa Yahyâveş açılma kimseye
Şahne-i devrân sakın bûy-ı dehânun tuymasun”(G257/5)*

*“İletdün bûy-ı zülfîn nâfenün bagrını hûn itdün
O miskîni çıkardun ey sabâ âhir diyarından”(G281/4)*

Kokuya araç olarak kullanan rüzgâr sevgilinin saçını iletince kokunun bulunduğu keseyi kanla doldururken âşığı da bulunduğu yerden çıkarmıştır. Kokunun kesesinin içi koyu renktedir. Şair yukarıdaki beyitte bu koyuluğu sevdiğine ulaşamayan âşığın kanlı ciğerine benzetmiştir.

*“Mu`attar kıl meşâmum bûy-ı zülf-i müşgbârunla
Münevver eyle cismüm mihr-i rûy-ı tâb-dârunla”(G310/1)*

*“Gül ruhun bûyın sabâdan aldı âb-ı Edrene
Ben de bildüm ki olur erzân gül-âb-ı Edrene”(G311/1)*

Günümüz valisi zamanının kadısı olan Şeyhülislâm Yahya döneminde devlet adamı olmakla beraber bir de divân şairiymiş. Edirne de şairin kadılık yaptığı şehirlerden biridir. Haliyle eserlerine devlet adamlığını da yansıttığını görülen beyitlerde Edirne'nin suyunun kokulu olmasını sevgiliye bağlamıştır. Koku kavramı sevgilinin yanağıyla beraber verilirken rüzgâr araç olarak kullanılmıştır.

*“Birbirine uymuş eshâb-ı cemâl-i dil-rübâ
Kâkül-i hoş-bûyı miski çeşm ü ebrûlar siyâh”(G312/3)*

Sevgilinin güzellikleri(kaş, göz, burun vb.) birbirleriyle uyum içindeyken kaşlarının ve gözlerinin siyahlığı bu uyuma yardımcıdır. Koku kavramı yukarıdaki beyitte kâhkül üzerinden verilmiştir.

*“Bûy-ı vefâ tuymazdı dil ol hatt-ı müşgîn olmasa
Gülzârdan olmaz safâ seyr-i reyâhîn olmasa”(G318/1)*

*“Çemende bülbülün feryâdına bâ`is nedür bildüm
Meşâm-ı câna gülden irdi Yahyâ bûy-ı cânâne”(G333/5)*

Âşık için sevgili, âşığı görmediği gönlüne almadığı için vefasızdır. Yukarıdaki beyitte sevgilinin misk kokulu ayva tüyleri sevgilinin vefalı olmasını sağlamıştır. Bülbul, güle aşkıyla Klasik şiirde işlenir ve güle ulaşamayan bülbul feryat eder. Âşık bülbulün ilacının gül, kendisinin ilacı ise sevgilinin kokusu olduğu bilmektedir.

*“Sabâ bir şemmesin neşr itmemişdür sünbülîstâna
O bûy-ı cân-fezâdan kim konulmuş çîn-i perçemde” (G337/2)*

*“Benümledür dir imiş buy zülf-i cânâne
Haber nesîmdedür müjde sünbülîstâne” (G356/1)*

Sümbül-saç mazmunu gördüğümüz yukarıdaki beyitlerde âşık sevgilinin saçlarını sümbüle benzetirken sevgilinin saçlarının güzel kokusundan bahsetmiştir. Sevgilinin saçları kıvrımları ve kokusundan dolayı sümbül çiçeğine benzetilir.

*“Yâ dâmenünün yâ ser-i zülfün eseridür
Bu bûy-ı dil-âvîz ki var hâk-i rehünde” (G357/3)*

*“Sabâ bûy-ı güli neşr itse yine sahn-ı gülşende
Yine her goncenün râz-ı derûnî âşikâr olsa” (G361/2)*

Yukarıdaki beyitte goncanın kalbinin sırrı âşığın gönlündeki aşktır. Baharın gelişiyile etrafa yayıla kokularla şairin baharı özlediği de anlaşılmaktadır.

*“Cân râh-ı mahabbetde bir bûy-ı safâ aldı
Ol râyihâdan buldum ben hâne-i hammârı” (G413/3)*

Sevgilinin aldığı kokuda mutluluk varken âşığa meyhane yolları düşer. Âşık sevgiyi ararken sevgili mutluluk, âşık ise meyhaneyi bulur. Sevdiğine kavuşamayan âşık anca oradadır.

*“Nesîm-i nev-bahârî de haberdâr gibi zülfinden
Mu`attar kıldı âfâkı sehergeh müşg-bûy oldu” (G447/2)*

Gâliye

*“Hüsn kim gâliye vü gâzedden imdâd ister
Istemez dil anı bir hüsn-i Hudâ-dâd ister” (G85/1)*

*“Hüsn âlemde Hudâ-dâd gerekdür Yahyâ
Ne kadar `âlem ola gâliye vü gâze ile” (G316/5)*

Sevgilinin yanağı kırmızı renktedir. Sevgilinin yanakları sonradan yapılan günümüzde de kullanılan allıkla değil Allah'ın verdiği güzellikle kırmızılıktadır.

Galiye ile yüze sürülen misk ve amber kokulu macunla güzellik sağlanırken âşık, sevgilinin bu güzelliğine Âllah'ın vergisi demektedir.

Kâfûr

*“Bezme viridi şem`-i kâfûrî gibi nûr-i ziyâ
Sâ'id-i sîmîn-i sâkî câm-ı zerrîn-i şarâb” (G19/3)*

Kâfur: Hekimlikte kullanıldığı bilinen beyaz ve hoş kokuya sahip maddedir.

“Leff ü neşr ilgisiyle şem'-i kâfurun amber kokusu yaydığı sonucu anlaşılmaktadır. Kâfurla ilgili bazı beyitlerde amber kokusunun yer alması, eğer bu estetik kaygılarla dile getirilmiş bir imge değilse, kâfura amber kokusu katıldığını akla getirmektedir.”⁸⁴

Misk-Müşg-Müşgîn

*“Vasf-ı hatt-ı yâr Yahyâ şöyle te'sîr eylemiş
Hâme refâtâr eyledükçe geldi bûy-ı müşg-i nâb” (G21/5)*

*“Süveydâ-yı dil ol gîsû-yı anber-sâya düşmüşdür
Hayâl-i hâl-i müşgînünle bir sevdâya düşmüşdür” (G124/1)*

*“Mülk-i Çîni itseler temlik makbûlüm degül
Bana ancak çîn-i zülf-i müşg-bûyundur garaz” (G167/2)*

*“Arız-ı zîbâna virmiş hatt-ı müşgînün şeref
Âşık-ı miskînün ârâmı oldu ber-taraf” (G172/1)*

*“Kârbân-ı Çine hâcet yok yayıldı `âleme
Bûy-ı zülf-i müşgbâr-ı anber-efşânun senün” (G198/3)*

*“Dil-berâ ruhsâr-ı rengînünde hâl-i `anberîn
Müşg-i terdür yâ karanfûl ikiden hâlî degül” (G222/3)*

Yukarıdaki beyitlerde sevgiliye seslenen âşık amber kokulu beninin amber rengine ve taze misk kokusunda olduğunu aktarır. Ezilmemiş ham misk sevgilinin körpe olduğunu akla getirir.

*“Hat-ı anber-sirişt-i yâr virsün özge keyfiyyet
Mey-i gülîfâmı la`l-i nâbı miskiyyü'l-hitâm olsun” (G272/3)*

“Mu`attar kıl meşâmum bûy-ı zülf-i müşgbârunla

⁸⁴ Osman Kufacı, “Divân Şiirinin Estetik Dünyasında Şem-i Kâfûr(Kâfurdan Mum)”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 0/67, s. 201.

Münevver eyle cismüm mihr-i rûy-ı tâb-dârunla”(G310/1)

*“Birbirine uymuş eshâb-ı cemâl-i dil-rübâ
Kâkül-i hoş-bûyı miski çeşm ü ebrûlar siyâh” (G312/3)*

Yukarıdaki beyitte sevgilinin yüzünün güzelliğinin birbiriyle uyumundan bahseden şair kâkülünün misk kokulu, kaşlarınınsa siyah renkte oluşundan bahsetmiştir.

*“Bûy-ı vefâ tuymazdı dil ol hatt-ı müşgîn olmasa
Gülzârdan olmaz safâ seyr-i reyâhîn olmasa” (G318/1)*

*“Zülfün kokusu müşg olup nâf-ı Haleb'de
Ragbet mi kodı `anbere eknâf-ı Haleb'de” (G379/1)*

*“Sarkar etegün öpmege ol kâkül-i miskîn
Lutf it koma ayakda ki dâmânuna düşdi” (G425/4)*

Âşık sevgiliye ulaşamadığından perişan olmuşken akla gelen sevgili âşığın dağınık düşüncelerini iyileştirir. Sevgilinin süslü yanağına misk kokulu ayva tüyleri sevgiliye şeref verir. Yukarıdaki beyitlerde koku kavramı “tüy” üzerinden verilmiştir. Sakallar saçlar kokuyu hapsedici oluşundan kokunun sürüldüğü yerlerdir ve saç ve ayva tüyleri kokuyu dağıtandır.

*“Rişte-i cânı sar ol zülf-i miskîn-târa
Dönsün ol zülf-i siyeh sünbül-i gîsû-dâra” (Müf/12)*

Can ipliği yukarıdaki beyitte sevgilinin saçı olarak kullanılmıştır. Kokunun en iyi ileticisi rüzgârdan sonra kıl, tüy, saç, sakal gibi unsurlar olmuştur. Miskîn(sarhoş) olan sevgili ve aynı zamanda misk kokulu saçlardır. Sevgilinin saçları âşığa hayat verebilirken âşığı canından da eder.

*“Himmet-i vâlâ vü baht-ı ercümendi seyr idün
Bîd-i müşgi mülket-i gülzârda bân eyledi” (K5/5)*

Yukarıdaki beyitte kokudan çok baht, talih sözcükleri üzerinde durulmuştur ve ağaç üzerinden verilen misk kokusuyla karşılaşılmaktadır. Kader, koku gibi sözcüklerin aynı beyitte kullanılan beyitlerde şairin zengin hayal dünyasıyla karşılaşılmaktadır.

“Yüce gayreti ve seçkin açık bahtı seyredin; mülk kokulu söğüdü, gül bahçesi ülkesinin bey söğüdü yaptı.”⁸⁵

Söğüt, pelit, meşe, kavak, ardıç, karaağaç, çam, sedir, servi gibi birçok ağaç daha şairlerin beyitlerde yer verdiği ağaçlardandır. Altta altı meyvesiz ağaçtan örnek verilmiştir. Bu ağaçlar; kokuları, baharda çiçek açmaları, yaprakları ve çiçeklerinin kullanılması, güzel kokmaları vb yönleriyle şiirlerde yer almaktadırlar.”⁸⁶

“Rûy-ı zîbâsında dil-dârun ki müşgîn mû biter
Benzer ol gülzâra etrâfında anber bû biter” (G71/1)

“Kanda gitsen zülf-i müşgînünden ayrılmaz gönül
Kâr u bârın bağlamış hâzır müheyyâdur gider” (G79/2)

“Pây-bend-i `aşkdan bir dahı olur mı halâs
Kâkül-i pür-pîç-i müşgîn-târa düşdi gönlimüz” (G153/4)

İki beyitte de müşg ve gönül kavramları ortak olduğundan iki beyite birlikte bakılmalıdır. Yukarıdaki beyitte sevgilinin büklümlü saçları misk koktuğundan ve âşkın güzel kokulu saçlara gönül verdiğiinden bahsedilmiştir. Koku ise sevgilinin kahkülünün kıvrımları üzerinden misk kokusuyla verilmiştir.

“Boyınca serv-i nâzum zülf-i müşgînin dırâz itmiş
Meger pâ-bûsına müştâk olan diller niyâz itmiş” (G160/1)

Klasik edebiyatta sevgili boyunun uzun oluşu bakımından servi ağacına benzetilmiştir. Âşıklar sevgiliyi ayağını öpecek kadar saygı duyup severler. Deyim anlamında kullanılan “ayak öpme” aşkın ve değer ölçüsüdür. Mübalağa sanatını kullanan şair koku kavramını sevgilinin saçları üzerinden vermiştir.

“Yârün ayağı tozına ugrar meger sabâ
Gülzâra armağanla gelür müşg-bâr eser” (G93/2)

“Şikenc-i turra-i müşgînine esîr oldu
Belâya ugradı dil zülfine belâ diyerek” (G193/3)

Rüzgâr sevgilinin ayağının tozunun olduğu yere gider ve gül bahçesine hediyeyle dönüp misk saçarak eser. Sevgilinin yanına uğrayan rüzgârın güzel

⁸⁵ Özgür Kıyçak, 17. Yüzyıl Kasiderinde Zihniyet Çözümlemesi ve Eğitim Sürecinde Kullanımı, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Programı Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2010, s.198.

⁸⁶ Doğan Yücel, Ali Rıza Özuygun, “Dîvân Şiirinde Ağaç: Ağaçlara Dair Söz Varlığı ve Tasrif Usulleri”, *Journal of Research in Turkic Languages*, 2/1, s.38.

kokmama şansı yoktur. Esîr olmak birine bağlanmak anlamına gelir ve âşığın gönlü, sevgilinin misk kokulu saçlarının kıvrımlarına esîr olur.

*“Artırur hüsnini Yahyâ sebeb-i ragbet olur
Kadrini hâl-i ruhu bilsün o müşgîn mûnun” (G206/5)*

*“Şarâb-ı pendî gûş itmez ümîd-i akl u hûş itmez
Esîr-i zülf-i müşgînün olan dîvâne-i aşkun” (G207/2)*

*“Cânâ nola pâ-y-mâlün olsam
Dil-beste-i zülf-i müşg-sâyum” (G244/2)*

Sevgilinin güzel kokulu saçlarına gönlünü kaptıran âşık, aşkıdan deli divâne olmuştur ve bu halinden hayli memnundur, düzelmeye niyeti yoktur. “Öğüt şarabı” daha önce kullanılmamış benzetmelerden biridir. Âşık, laf anlamaz, uslanmaz ve adeta haylaz bir çocuk gibi sevgiliyi istemektedir. Âşık şarabının tadına vardığından verilen öğütlere de kulak asmaz.

*“Müşgini hâk-i reh-i yâre idermiş teşbih
Dahi benzer ki yola gelmemiş âhû-yı Hutun” (G265/4)*

Hoten ahusu yukarıdaki beyitte kişileştirilmiştir. Sevgilinin kokusu âşığın aklını başından aldığı gibi kokunun kaynağını bile yoldan çıkarır. Yoldan çıkmak deyimini yukarıdaki beyitte azgınlığa sapacak kadar şaşırmak anlamında kullanılmıştır. İnsan, şarap gibi mahmurluk yapan maddeler içtiğinde sersemleşir düz yolda yürüyemez. Âşık kendini Hoten ahusu üzerinden tasvir etmiştir ve kendini sevgiliyi benzettiği gibi değerli nesnelerle beraber aktarır.

*“Tolaşmam kâkül-i müşgînine çok başlı âfetdür
Fedâ olsun dil ü cân gamze vü ebrû-yı cânâne” (G333/3)*

*“Hitâdan çîn-i târ-ı müşg-bârın sakınur gûyâ
Hemîşe ser-be-zânûdur gönül ol zülf-i pür-hamda” (G337/4)*

Sevgili yukarıdaki beyitte kokunun anavatanı olan Hıta’dan saçlarını sakınmaktadır. Sevgilinin kıvrımlı saçlarıyla âşığın gönlü diz dizedir. Âşık, hayalinde her vakit sevgiliyi düşündüğünden her anında sevgiliyle beraberdir.

*“Gerçi bağlandı dil ol turra-i müşg-efşâne
Pâre pâre ideyor kendüyi ammâ şâne” (G341/1)*

Hüsn-i talil sanatının kullanıldığı yukarıdaki beyitlerde sevgilinin saçlarına dolanan tarağın dilim dilim oluşunu sevgilinin aşkına bağlamıştır. Sevgilinin misk kokulu saçlarından tarak bile kendinden geçer. Âşığın kendini tasvir ettiği düşünülürse aşkından pare pare olmuş tarak; âşığın tam kendisidir.

*“Bahâr `âlemin itsek benefşezâra bakup
Kosak gurûrı hatt-ı müşg-bâr yaklaşa” (G358/4)*

*“Nesîm-i nev-bahârî de haberdâr gibi zülfinden
Mu`attar kıldı âfâkı sehergeh müşg-bûy oldu” (G447/2)*

Yukarıdaki beyitte şairin hayal dünyasında esen rüzgâr sevgilinin saçlarının kokusunu biliyormuşçasına etrafı misk kokularıyla donatır.

*“Geldi hat-ı müşgîn-i siyehkârı dimişler
Sorduk ötesi la`l-i leb-i yâra tayandı” (G448/2)*

Sevgilinin ayva tüylerini öven âşık övgü sırasının sevgilinin dudaklarına geldiğini söylemektedir. Ayva tüyleri; sevgilinin hem güzelliğini hem rakibi hem koku dağıtıcısı gibi birçok benzetmeye nail olmuştur. Misk ya da amber koktuğundan bu tüylerin siyah olduğu düşünülmüştür.

Mu`attar

*“Mu`attar kıl meşâmum bûy-ı zülf-i müşgbârunla
Münevver eyle cismüm mihr-i rûy-ı tâb-dârunla”(G310/1)*

*“Nesîm-i nev-bahârî de haberdâr gibi zülfinden
Mu`attar kıldı âfâkı sehergeh müşg-bûy oldu” (G447/2)*

Nâfe

*“İletdün bûy-ı zülfîn nâfenün bagrını hûn itdün
O miskîni çıkardun ey sabâ âhir diyarından” (G281/4)*

*“Hızr irişürse hat-ı ruhsârı bulurlar halâs
Bahr-i `aşk içre düşenler nâfenün gird-âbına” (G375/3)*

Hızır, Klasik edebiyatta sonsuzluğu temsil eder. Sevgilinin yüz hatları yukarıdaki beyitte koku kesesi gibi düşünülmüştür. Saçlar, bazı beyitlerde kokunun kaynağıyla kıyaslanıp daha değerli tutulurken bazı beyitlerde koku kaynağının kendisidir.

Nefha

“O humdan olup feyz-i Hak âşikâr
Buhârı olur anun ebr-i bahâr” (Sâ30)

“Hevâyı idüp mu`tedil reşhası
Safâ-bahş olur gülşene nefhası” (Sâ31)

“Itidi nesîm müjde seher nergis ü güle
İrdi zamân-ı nefha-i hâk çeşm ü gûş olun” (G192/2)

Yukarıdaki verilen beyitler, merhun beyit olduğundan şair bahar bulutlarının kastederek baharla gelen yağmurların etrafı hoş kokularla doldurduğundan bahsetmiştir. Otuzuncu beyitin alınmasının sebebi öznenin o beyitte verilmiş olmasıdır. Baharın gelişini anlatan şair baharla gelen tatlı kokuyu kastederek çiçeklerin açmasını ve doğanın canlanışını tasvir etmiştir.

“Gönül bâgını hurrem itdi ey ney tîb-i enfâsun
Yayıldı nefha-i bâd-ı bahârî gibi âfâka” (G353/4)

İlk defa ses ve koku sözcüklerinin bir arada kullanıldığı yukarıdaki beyitte sevgilinin güzel sesi bahar vakti esen rüzgâra benzetilmiştir. Sevgilinin güzel sesi bahar vakti etrafın canlanması gibi etrafı canlandırmıştır. Sevgili etrafı canlandırma işini sadece kokusuyla değil sesinin güzelliğiyle de yapmaktadır.

Rayihâ

“Cân râh-ı mahabbetde bir bûy-ı safâ aldı
Ol râyihâdan buldum ben hâne-i hammârı” (G413/3)

Râyihâ, kokulandırılmış anlamına gelmektedir, sözcük yukarıdaki beyitte Şeyhülislam Yahyâ'nın divânında var olması bakımından yer almaktadır. Sevgiliye ulaşmak isteyen âşık meyhaneden geçer. Âşık o koku sayesinde meyhanenin yerini bulmuştur.

Şemîm

“Şemîm-i çîn-i zülfinden o yârün hisse-dâr olmuş
Sabânun lutfını her cânibe neşr itmede sünbül” (G213/4)

Şem: koku alma, koku duyma anlamına gelen sözcüktür, şemîm de bu sözcükten türemiştir. Sevgilinin saçları kıvrımlı oluşuyla sünbül çiçeği gibi

düşünülmüştür. Klasik edebiyatta sevgilinin güzellikleri mazmun kalıplarıyla soyut benzetmelerle verilmiştir. Âşık için önemli olan sevgiliden bir şeyler alabilmektir. Bir bakışa bile nail olamayan âşık sevgilinin yanına ulaşan nesneleri kıskanır ve hatta sevgilinin pas vermemesine söylenir. Sümbül sevgiliden hakkını almış saçlarının kokusunu etrafa dağıtmıştır.

Şemme

*“Şemme-i lutfun virüp hâsiyyet-i müşg ü gül-âb
Kadr ü kıymet bulmada âb ü türâb-ı Edrene” (K331/6)*

Yukarıdaki beyit kasideden alınmıştır. Kaside de din ve devlet büyüklerini övmek için yazılan nazım biçimidir. Sevgiliye yazılmış bir edada yazılan bu kaside padişahın Edirne şehrine gelişini anlatmaktadır. Koku şehre gelen padişahla birlikte olup toprağı ve suyun değerine değer katar.

*“Zülfünün bir şemmesin umar nesîm-i nev-bahâr
Geşt ider Çîn ü Hitâyı turmaz ol sevdâyile” (G327/2)*

Yukarıdaki beyitte sevgilinin saçlarının kokusunu duymayı uman bahar rüzgârı tasvir edilmiştir. Sevgilinin kokusuna ulaşamayan rüzgârın gönlüne sevda düşer. Kokunun diyarında bile sevgilinin saçlarının güzel kokusuna rastlayamaz. Rüzgâr kişileştirilmiştir; âşık, kendi halini rüzgârla tasvir eder.

“Çîn Hita dolayısıyla miskin kaynağıdır. Bu sebeple; misk(müşg), buy, ahu, nafe, kan, Tatar, Hata /Hita gibi unsurlarla zengin bir tasavvur alanı oluşmuştur. Ayrıca Çîn kelimesinin “kıvrım, büklüm” gibi anlamlarıyla sevgilinin misk kokulu saçları (zülf, turra), bazen de kaşları (ebrû) ile ilgi kurulur.”⁸⁷

*“Ne izzet buldı ise şemme-i lutfunla bulmuşdur
Bu gülzârun eger verdi eger nesrîn ü reyhânı” (G430/2)*

*“Saçundan bâğbân bulmayıcak bir şemme kahrından
Nigâr-ı gülşenün sünbülleri ey mâh rûy oldu” (G447/4)*

Gül bahçesinde reyhân, gül ve yaban gülü sevgilinin bir parça kokusu sayesinde değer görmüştür. Sevgili olmasa bahçenin sahibi olan çiçekler değersizdir.

⁸⁷ Bilal Elbir, Merve Yorulmaz Kahve, (2017).“Şeyhülislam Yahyâ Divânında Yer Adlarının Kullanımına Dair”,*Ekev Akademi Dergisi*,21/72,s.40.

Yukarıdaki beyitte sevgilinin güzel kokusu olmasa kokunun kaynağı olan çiçeklerin değer bulamayacağını söyleyen âşık sevgilinin kokusunu yüceltmıştır.

*“Zülf-i siyâh-ı yârde var sad-hezâr çîn
El çek tolaşmadan ana Yahyâ hatâsı çok”(G174/5)*

Sevgilinin siyah saçları kıvrıcık olmasıyla birlikte güzel kokusuyla bilinir. Sevgilinin saçları dağıldıkça koku yayar ve bu koku âşıkları kendinden geçirir. “Çîn” sözcüğü hem kıvrıcık hem de ülke anlamına gelerek tevriyeli kullanılmıştır.

5. BÖLÜM

NEDİM

5.1 Hayatı-Edebi Kişiliği

İstanbulu olduğu bilinen şair Nedîm'in asıl adı Ahmet'tir. Doğum tarihi hakkında kesin bilgi yoktur. Babasının adı Kadı Mehmet Efendir.

*“Nedîm'in annesi Saliha Hatun, ünlü Karaçelebi - zâdeler ailesindendir. Nedîm'in anne tarafından soyu Fatih devrine (1451-1471) kadar çıkar. Nedîm'in ceddi Karaçelebi-zade Hüsameddin Efendi Mevlana soyundan olup Sadrazam Karamanı Mehmed Paşa'nın kardeşidir.”*⁸⁸

Dönemin padişahının tahttan indirilmesinden sonra bir isyanda halk tarafından linç edilerek öldürülmüş olan zat “Mülakkab” diye anılmış.

*“Bu yüzden, kimi kaynaklarda Nedîm'den ‘Mülakkab-zade’ diye sözedilir. Nedîm'in annesi, Karaçelebi-zade Abdülaziz Efendi ailesinden Saliha Hatun'dur. Nedîm İstanbul'da yetişmiş, düzenli bir medrese öğrenimi görmüş, Şeyhülislâm Ebe-zade Abdullah Efendi'nin hazır bulunduğu sınavı kazanarak müderrislik mesleğine girmiştir.”*⁸⁹

III. Ahmed dönemde yaşamış olan şair, müderrislik ve şeyhülislâmlık gibi görevleri ifa etmiş olup Sadrazam İbrahim Paşa'nın gözüne girmiştir. Sadrazam ve padişahın dikkatini çekmeyi başaran Nedîm Lale Devri olarak adlandırılan dönemde yaşamış usta şairlerdendir.

Lale Devri, Osmanlı tüketimin arttığını ve adetlerin, yaşayışın değiştirmiş.

*“Edebiyatın temsilcisi olan Nedîm, Lâle Devri'nin özellikle eğlenceye bakan safhasını şiirlerinde yansıtırken dönemin tarihini Râşid Mehmed, Çelebizâde Âsım ve Arpaeminizâde Mustafa Sâmî yazmıştır.”*⁹⁰

“Nedîm, diğer şairlerden farklı olarak şiirlerinde mahalli öğelerin hepsini en güzel ve en başarılı biçimde kullanmayı başarabilmiş, bu nedenle de divân şiirinde

⁸⁸ Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu, Nedîm, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.s.2.

⁸⁹ Cevdet Kudret, Divân Şiirinde Üç Büyükler Nedîm,7, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1985.s.5.

⁹⁰ Abdülkadir Özcan, "Lâle Devri", TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim Tarihi: 11.04.2021.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/lale-devri#1>

mahallileşme denilince ilk akla gelen isimlerden biri olmuştur. O, bütün bir Lâle Devri'ni şiirleriyle zihnimize canlandırırken adeta bizi o devirde yaşatır."⁹¹

Kaynaklarda da belirtildiği gibi savaşı ve durgun yaşanan bu dönemde eserlerde de kendini göstermiş milli değerler önemsiz olarak edebiyatta mahallileşme akımı şiire halkı katmıştır. Türkçe halkın kullandığı dille sadelik ve zenginlik bulmuştur.

*"Dürrî Ahmed Efendi'nin kardeşi olan Sâdî Çelebi'nin, "Eğer memdûh ise Türkî lisanda nazmperverlik / Selîs ü vâzih ister dinleyen fehm eyleyen anı / Nice Türkî denir ol şi'ye kim her lafzının halli / Lugatlar bakmağa muhtâc ede meclisde yârânı" dediği anlayış, devrin şiir meclislerinde bir Türk nazım şekli olan şarkıların çoğalmasına ve hece vezniyle şiirler söylemeye kadar varacak bir mahallilik fikrine kapı araladı."*⁹²

Böylelikle divânlarda halk diline yer verilmiştir. Kaynaklarda Nedîm için bu akımın öncüsü olduğuna dair düşünceler çoğunluktadır. Lâle Devri gibi savaşı bir dönemde yaşayan Nedîm, divânında mahalli unsurları ve İstanbul'u bütün güzellikleriyle dilini halkın anlayacağı şekilde kullandı. Geçici ve kısa süren bu açılma devrinde şair, halkı kısa süreliğine de olsa zevke ve eğlenceye yöneltti.

Nedîm, Klasik dönemde yaşamış bu dönem itibarıyla ağır ve kırılması güç olan kurallarını yıkabilmiş bir sanatçıdır. Elbette kuralları yıkmak tamamen yok etmek anlamında değildir. Sözcüklerle belli kurallara bağlı kalarak kendi ustalığıyla dizelerde bulundurmıştır. Sanatıyla ün kazanmış olan şair, döneminde vermiş olduğu rahatlıktan faydalanarak sanatını icra etmiştir ve Nedîm, dili kullanmada ustalığıyla bilinir.

"15. yüzyılın gazel alanındaki en başarılı şairi sayılan Necatî (ö. 1509)'nin açtığı zarif Türkçe ve mahallî unsurlarla şiir yazma geleneği, 16. yüzyılda Bâkî ile âşıkane bir üsluba dönüşmüş, bu üslup 17. yüzyılda Yahya ile daha da zarifleşerek 18. yüzyılda Nedîm (ö.1730)'e ulaşmıştır. Gazel tarzını başarılı bir şekilde kullanma açısından Yahya'nın Bâkî (ö. 1600) ve Nedîm'le karşılaştırılması bu yüzdendir." (Birgören,2016:314)

⁹¹ Dilek Batıslâm, "Nedîm Divânında Mahallileşme", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Adana-1993.s.34.

⁹²İskender Pala, "Lâle Devri", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Erişim Tarihi:04.04.2021.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/lale-devri#2-edebiyat>

Konuşma dilinden doğan söyleyişleri kullanışı, sözcükleri ahengiyle dans ettirişyle döneminin sanatçılarından ayrılır. Kafiye, vezin, redif kullanımında ustalığıyla bilinen sanatçı cümlelerine yerliliği de yerleştirtince eserlerinin bestelemesini sağlamıştır. Nedîm daha önce Şeyhülislâm Yahya'nın da kullandığı İstanbul şivesini eserlerinde kullanmıştır. Şarkı ve gazel türünde çığır açmıştır.

*“Nedîmane denilen tarzın önemli özelliklerinden bir diğeri, yerlilik merakıdır. Nedîm, divân şiirinde Necatî'yle belirginleşen, Bakî ve Şeyhülislâm Yahya gibi şairlerin eserlerinde mükemmelleşen mahallileşme deneyiminin XVIII. yüzyıldaki en büyük temsilcisidir. Onun, şiirlerinde halk edebiyatına yakınlaşması, İstanbul hayatından sahneler sunması, gerçek hayattan alınan unsurları kullanması, günlük dilden gelen konuşma kalıplarına ve deyimlere yer vermesi yerlilik arzusunı gösteren unsurlar olarak görülmektedir.”*⁹³

Nedîm divânında beşerî aşkı, içkiyi, eğenceyi, İstanbul'un sokaklarını görmek mümkündür. Aruz ve hece ölçüsünü yer yer kullanmış olan şair çoğunlukla gazel yazmış olmasıyla bilinir. Zincirin son halkası olan şair mahallî unsurları kullanmıştır. Lale Devri'nde nasıl öldüğü ile alakalı çeşitli söylentiler çıksa da Patrona Halil isyanı sırasında evinin damından yere düşerek hayatını kaybettiği tezkirelerde kabul görmüştür. Mezarı İstanbul'da Üsküdar Karacaahmet Mezarlığında bulunmaktadır.

5.1 Eserleri

Divân: Eserlerinin tamamı kendi adına oluşturulan divânında toplanmıştır. Muhsin Maçit, çalışmasında Nedîm divânının bilinen en eski tarihli nüshasının 1149 yılında istinsah edildiğinin bilindiği ve Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi Y.13 numarada kayıtlı bir nüshasının bulunduğunu bildirmiştir. Muhsin Macit, Nedîm'in eserlerinin bütün kopyalarını doktora tezinde hayatı, eserleri ve şairliği hakkında bilgi vererek tenkitli metnini 2017 yılında sunmuştur. Bu tezde esas alınan kaynak budur. (Macit,2017:12)

Nedîm divânında koku kavramlarının sayısal olarak dağılımı şu şekildedir: attar:2, amber:12,bû- bûy:31,ezhâr:2, hâl-i müşğîn:1, ıtr:2, misk-müşğ:3, nâfe:1, ıtr:1,şemîm:4, yasemen:1.

⁹³ Muhsin Macit, “Nedîm Divânı”, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü,2017, s.12.

Nedîm koku kavramlarını beyitlerinde sade, halk dilinin içinde bulunduğu tamlamalarla beraber işlerken yaşadığı dönemin verdiği rahatlığı eserinde hissettirmektedir. Lale Devri kıtaplardan öğrenildiği kadarıyla kısa ama rahat geçen bir dönemdir. Nedîm bir beyitinde yiyeceğin üzerinden koku kavramını vermektedir. Ustası olan diğer şairler gibi klasik benzetmelere gitmiş de olsa sözcüklerin Nedîm'e ait olduğunu anlaşılmaktadır. Müzikalite sözcüklerde kendini hissettirmektedir. Günümüzde de şairin şiirleri şarkıya çevrilmiştir. Bir başka beyitinde kâğıdın amber koktuğundan bahseden şair, diğer bir beyitinde Hz. Yusuf'a telmihte bulunmuştur. Genel anlamda sevgilinin saç, beni gibi klasik benzetmeler de kullanmıştır.

Bir başka beyitte Gülşeni tarikatından bahseden şair, burada meclisten de bahseder. Şarabın kokusu meclisten bahsedilirken mutlaka verilir. Tasavufî konulu şiirleri olan şair, sadece beşerî aşktan bahsetmemiştir. Yine diğer şairlerde de görülmeyen bir benzetme olan koku bu sefer “uyku” ile birlikte kullanılmıştır. Burada şairin hayal dünyasının genişliği ve sanatında ustalığı görülmektedir. Elbette mecazî anlamla kullanılan sözcükler bu satırlarda biraz daha mecaz yüklenerek anlamsal açıdan ağıdalaştırılmıştır. Başka bir beyitte de dalganın kokusu olduğunu söylemiştir. Dil açısından bakıldığında sade bir dil kullandığı görülüyor. Karşısındakiyle konuşuyormuş havası kattığı fark edilmektedir. Bir beyitinde de “kurban olduğum” diyerek sevgiliden bahseder. Yaşadığı dönemin siyasal ve kültürel hayatını bilindiğinden bu tarz cümlelerin şiirinde bolca kullanmıştır. Her şair yaşadığı dönemin sosyo-kültürel etkilerini eserinde yansıtmıştır.

Şair, divanında sevgilinin kokusundan, sevgilinin güzelliğinden, baş döndürücülüğünden âşıkların sevgilinin kokusu uğruna kendinden geçtiğinden bahseder. Şairin hiç görülmeyen o sevgilinin siyah amber kokulu kıvrırcık saçlarının, misk kokulu beninin tasviri okuyanda merak duygusu uyandırmaktadır. Mahallileşme akımının son halkası olan şair; eserinde sözcükleriyle halktan biri olduğunu her dizesinde fark ettirmiştir.

Amber

*“Eyleyüp dünyâyı cûş-ı lücce-i envâra gark
Arz olurdu mevce-i deryâ-yı nûrun anberi”(K4/30)*

Yukarıdaki beyit Tasavvufî anlamlar içeren kelimeler barındırmaktadır. Dalga ve deniz Allah’ın zerresidir. Gönül gözünün açık olması “nur” ile adlandırılır manevi ışıktır. Koku kavramı mübalağanın aracı olmuştur.

*“Nesîm-i hulkı vezân olsa bir çemen-zâra
Edüp tûrâbını reşk-i şemâme-i anber”(K12/34)*

Sevgilinin huylarının güzelliğinden bahsetmek için rüzgârmış gibi düşündüren şair; koku kavramını amber üzerinden verirken esen rüzgârın toprağı kıskandıracağından bahsetmektedir. Sevgilinin kokusu o kadar güzeldir ki toprak güzel kokusunu kıskanır.

*“Ele aldıkça kil-k-i anber-efşân-ı hümayûnun
Döner ser-safha gûyâ nev-bahâr ermiş gül-istâna”(K15/21)*

Mürekkep ve amber rengi itibariyle siyahken Klasik edebiyatta sevgilinin saçları da siyah renkte ve kıvrıktır. Sevgilinin vasıflarının güzelliğini yazan mürekkep bile sevgiliden bahsedince amber kokusu saçar. Âşığın hayal dünyasının ne kadar geniş olduğunun anlaşıldığı yukarıdaki beyitlerde mübalağa sanatını görülmektedir.

*“Bâri düş olsan yine bir aşka zîrâ kim senin
Nûkhetin sûzişle hoşdur anber-i sârâ gibi”(K16/6)*

Şair, yukarıdaki beyitte kaleminin yeni bir aşka düşüp yazmasını ister. Amber yanınca koku çıkaran maddedir ve amberin yanmasına tevriye yapılmaktadır. Kalem aşka düşen âşık gibi düşündürülüp kişileştirilmiştir.

“Habbezâ şâdî ki bu rûz-ı tarab-zânın şebîn

Zülf-i anber-rîz-i cânân ile yeksân eyledi” (K24/4)

Sevgilinin amber kokan saçları yukarıdaki beyitte eğlence gecelerinin dağıtıcı olmuştur. Gece renginde saçları olan sevgilinin saçlarının kokusu etrafı yerle yeksan eder. Âşık sevgiliye ulaşamadığından zaten yerle bir olmuştur.

*“Sefûf u hab yeter vakt oldu gayri ne yensin içilsin
Mürebâlar mu ‘anber kahveler pâkîze şerbetler”(Tkb2/3)*

Padişahın sağlığının yerine gelmesi üzerine yukarıdaki beyiti yazan şair, koku kavramı yiyecekler üzerinden vermiştir. “Amber kokulu kahveler” diyerek amber kokusu yiyeceklerle aktarılmıştır.

*“Seyret beyaz fesde o zülf-i mu ‘anberi
Şeb-bûyu gör ki berk-i semenden kabâsı var”(G25/3)*

Sevgilinin amber kokan saçları şapkasından dışarıya çıkmaktadır. Amber rengi siyah oluşuyla sevgilinin saçının rengini oluşturur. Beyaz şapkadan da görünen siyah saçlar, hem sevgiliye ait oluşuyla hem de renklerin tezatlığıyla dikkat çekmektedir. Koku bağlamında şair; sevgilinin amber kokulu saçlarıyla şebboy çiçeğinin yasemin yaprağından elbise giymesini aynı görmektedir.

*“Ey büt-i attâr bana hâl-i müşğînin gibi
Anber olsun da biraz hâm olsa da mâni ‘ değil”(G74/5)*

Şair; yukarıdaki beyitte amberi renk ve şekil bakımından sevgilinin benine benzetirken sevgilinin güzel oluşu ve güzel kokusundan bahsetmiştir. Amberin işlenmemiş oluşu sevgilinin körpe olduğunu hatırlatır. Hâm amber sevgilinin misk kokulu benine benzetilmiştir.

*“Sanır idim ki anberi attârlar satar
Cânım şemîm-i zülf-i siyeh-fâmın almadan”(G102/3)*

Şair, yukarıdaki beyitte sevgilinin saçlarını, kokunun kaynağı olarak düşünmüştür. Attar dükkânlarında çeşitli kokular, yağlar, kurutulmuş bitkiler satılır. Sevgilinin saçlarını gören âşık attarların amber satmadığını düşünür. Kokuyu benzetmek değil de kokunun kendisi gibi düşünerek mübalağayı arttırmaktadır. Sevgilinin saçlarının siyah oluşu ve amber kokması âşığın aklını başından alır âşığı divaneye çevirir.

“Gavta-engîz-i saf-ı seyl olup bâd-ı sabâ

Anberin mevc ile doldu yine deryâ-yı çemen”(G112/2)

Koku kavramı yukarıdaki beyitte deniz dalgası olarak verilmiştir. Çimenlik dalgaya benzetildiğinden dalgası da amber kokar.

“Çimenler de bazen denize benzetilir. Bu denizde ağaçlar donanma olarak hayâl edilirken, yelkenleri çiçek açmış gibidir. Çemen ve sümbül aynı zamanda dalga olarak da düşünülür.”⁹⁴

Bû-Bûy

*“Can-fezâ geldi çü bûy-ı pîrehen hâtırlara
Uğramış var ise râh-ı şevk Ken’ân üstüne” (K2/6)*

Tasavvuf konulu bu beyitte Hz.Yusuf’un gömleğinin kokusu kastedilmiştir. Hz. Yusuf’un babası Yakup Peygamber’in oğlunun gömleğini kokladığında kör olan gözlerinin açıldığı Kur’an-ı Kerîm’de bulunur. Yukarıdaki beyitte de şair bu kıssaya telmihte bulunmuştur. Ken’an ilinin ise birçok peygamberin yaşadığı yerler olarak bilinip Müslümanlar adına önemi bulunmaktadır.

“Kur’an, Yakub’ un iki oğlunu da kaybetmesi üzerine bir babanın şefkat ve merhamet duygusunun bir gereği olarak oğullarının üzüntüsünden gözlerine ak düştüğünden bahseder. Yusuf gömleğini babasına göndererek onu yüzüne sürmesini ister. Yakup oğlunun gönderdiği gömleği yüzüne sürünce gözleri açılır.”⁹⁵

*“Hudâ güyâ ki cism-i nâzûkûn etmiş senin icâd
Katıp bûy-ı gülü reng-i şarâb-ı erguvân üzre” (K5/13)*

Sevgilinin güzel vücudunu tasvir eden şair; sevgilinin erguvan rengi yanaklarını ve dudaklarını olduğunu kokusunun ise gül kadar güzel olduğunu söyler. Kırmızı rengi dikkat çekici oluşuyla da Klasik edebiyatta sevgilinin güzellik unsurlarını anlatmak üzere kullanılır. Koku kavramı gül üzerinden sevgili aracılığıyla verilmiştir.

*“Havzdan kevser-i pâkîzeyi nûş eyleyeyim
Kasrdan bûy-ı cinânı edeyim istişmâm”(K9/17)*

⁹⁴ Betül Mutlu, *Divân Şiirinde Deniz İmgesi ve Şiir Öğretiminde Kullanılması*. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Türkçe Öğretmenliği Programı Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2012, s.71.

⁹⁵ Kerim Şükrü Ünlü, “Kitab-ı Mukaddes ve Kur’an’da Yusuf Kıssası”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2015.s.96.

Sadırazam Ali Paşa'ya sunulan yukarıdaki kasidede saraya övgüler görülmektedir. Sarayın havuzu kevser suyu gibiyken köşkten cennetin kokusu gelmektedir.

*“Habbezâ sâhil-serâ kim reng ü bûy-ı nev-bahâr
Gülşen-i pür-feyzinin bir gonca-i ra'nâsıdır” (K36/9)*

*“Tıynet-i hâkindeki dil-cûy bûy-ı âşinâ
Milket-i bâğ u bahârın hazret-i İsâsıdır” (K36/10)*

Mustafa Paşa'ya sunulan yukarıdaki kaside de kokunun tanıdık olduğu söylenmektedir. Herkesin bildiği bir kokuya telmihte bulunmuş gibi kokunun İsâ hazretleri gibi şöhretli olduğu aktarır.

*“Bak ol zemîn-i hûb u dil-cûy u müşk-bûya
Seyr et o sakf-ı pâki pür-nakş u pür-nigârı” (K37/4)*

Şair, methettiği yalının toprağının kokusundan bahsetmiştir. Koku bu seferde bir yapı üzerinden verilmiştir. Bahar tasvirinin yapıldığı düşünülen yukarıdaki beyitte bu sefer saray övülmektedir. Koku kavramı cansız nesneler üzerinden teşbihlerle verilmiştir.

*“Gidâ-yı rûh ederler bunda bûy-ı gonca-i zikri
Cenâb-ı Gülşeninin andelîbân-ı gül-istâmı” (K39/3)*

Nedîm'in tasavvuf konulu şiirlerinden Gülşenî tarikatına dâhil olduğu anlaşılmaktadır. Koku kavramı soyut kavramlar üzerinden verilmiştir. Gonca, kişileştirilerek bülbüle benzetilmiştir. Gonca zikir çeken mürit gibi düşünülmüştür. Kokusu olan gonca zikir çektikçe ruha gıda verir.

*“Ederse ittikâ devletle dibâ-gerde bâline
Nesîm-i hulkunun feyzinden olur gülleri bûyâ” (K50/13)*

Şair yukarıdaki beyitinde Mustafa Paşa'ya mutluluğun ipek yastığa yaslanırsa huylarının güzelliğiyle ve bereketiyle kokmaya başlayacağından bahseder. Sevgilinin huyları kişileştirilmiş olup kokusu olan nesne gibi somutlaştırılmıştır.

*“Sanmanız lûkneti var harf-i giran cünbiş eder
Mest olup bûy-ı şarâb-ı leb-i dil-cûsundan” (N3/4)*

Klasik edebiyatta sevgilinin dudakları “mim” harfine benzetilir. Sevgilinin küçük dudaklarından kelimeler çıkmadığında sevgilinin peltek olduğunun

düşünülmemesini isteyen şair şarap içen sevgilinin dudaklarının kokusunun harfleri bile mest edeceğinden bahsetmiştir. Koku kavramı sevgilinin ağzının kokusu üzerinden verilmiştir.

*“Beni kıldı tâ şöyle mest-i harâb
Ki mest olur işitse bûyum şarâb” (Ms1/5)*

*“Gülü iltifâtı edüp hande-rûy
Bahârâna ahlâkı bahş etdi bûy” (Ms1/60)*

Sevgilinin bakışları âşığı kendinden geçirmiştir. Şarabın kokusu sevgilinin kokusunu işitse bile mest olacaktır. Şairin hayal dünyasının derinliğinin net bir şekilde anlaşıldığı yukarıdaki beyitte şair, hüsn-i talil sanatına başvurmuştur. Şair, baharın gelişi ve güllerin açılışını sevgilinin güzelliklerine bağlamaktadır.

*“Ey şeh-i hûbânım eyle ol kad-i mevzûna sen
Reng-i gülden câme bûy-ı yâsemenden pîrehen
Servsin sana yeşil şâlî gerekdir nîm-ten
Reng-i gülden câme bûy-ı yâsemenden pîrehen
Bâğa gel ey gül-beden açıl gül ey gonca-dehen” (M11/1)*

Nedîm, yaşadığı dönem gereği doğayla iç içe olabilmiş bir şairdir ve yukarıdaki beyitte sevgilinin dudaklarını goncaya, vücudunu ise gül renkli elbiseye, sevgilinin kokusu ise yasemine benzetmiştir.

*“Bûy-ı gül taktir olunmuş nâzın işlenmiş ucu
Biri olmuş hoy birisi dest-mâl olmuş sana” (G2/2)*

Gül suyu damıtılabilirken gülün kokusu damıtılamayacaktır. İstiâre sanatının varlığının görüldüğü yukarıdaki beyitte sevgilinin nazı bir kumaş gibi düşünülmüştür. Teri gül kokan birinin mendili, nazdan olacaktır. Tenasüp sanatının görüldüğü beyitte âşığın anlam ve hayal dünyasının genişliği fark edilmektedir.

*“Ser-mest yatur künc-i dimâğında safâdan
Mecnûnu serâsîme eden bûy-ı mahabbet” (G11/3)*

Leyla ile Mecnun hikâyesine telmih yapan şair, yukarıdaki beyitte sevgilinin kokusuyla sarhoş olan âşık diyerek kendini Mecnun gibi düşündürmektedir. Aklının köşesinde yatan Mecnun âşığın kendisidir. Âşık içki içmeden sarhoş gezebilir. Sevgilinin kokusu âşıkta şarap etikisi yaratacaktır.

*“Aceb ne bezmde şeb-zindedâr-ı sohbet idin
Henüz nergis-i mestinde bûy-ı hâb kokar” (G16/3)*

Koku kavramı daha önce sevgilinin unsurlarından çoğu şey olabilmışken ilk kez koku kavramının “uyku” üzerinden verildiği görülmektedir. Şair; kokusu olamayacak olan bir şeyin kokusu varmış gibi somutlaştırarak hayal dünyasının inceliğini ortaya koyar. Şaraba düşkün olan Nedîm, şiirlerinde gece unsurunu bolca kullanır. Böylelikle eserlerde daha önce kullanılmamış tamlamalar kullanmıştır. Seneler sonra var olacak olan Servet-i Fünûn akımının temellerinin bu dönemde atıldığı bilinmektedir. “Bûy-ı hâb” tamlaması daha önce görmediğimiz tamlamalardandır. Şairin imzasını attığı beyitlerden biridir.

*“Dûr olur mu hiç ey pîr-i mugan dâ'im senin
Bûy-ı sahbâ-veş dil-i hun-keşte dâmânındadır” (G20/5)*

Âşık, yukarıdaki beyitte kendi gönlünden kana bulanmış olarak bahsederek şaraba benzetmiştir. Âşığın gönlü sevgili bir an olsun belki kendini kabul eder diye her zaman sevgilinin yanındadır ve âşık için sevgiliden uzak olmak düşünülemez.

*“Dimâğım tutdu bûy-ı sünbül âgûşumda döndükçe
Meger kim düşünün üstünde bir sünbül-sitân vardır”(G42/3)*

Sümbül-saç şekli ve renginden dolayı benzetmeye çok başvurulmuş mazmun kalıbıdır. Daha önceki beyitlerde sevgilinin saçlarının kokusundan sarhoş olan âşık yukarıdaki beyitinde bu seferse sevgilinin saçlarının kokusundan zihninin durduğunu söylemektedir. Saç bu sefer sümbül bahçesine benzetilmiş koku kavramı saçla verilmiştir.

*“Zahm urma bûy-ı gül dahı olursa âşıkın
Yelmân-ı tığ-i nâza meded zahmet olmasın” (G98/5)*

Gül ve kokusu teşhis sanatına başvurularak sevgilinin âşığı gibi düşünülmüştür. Kokunun sahibi olan Âşık için her nesne her şey sevgiliye köle olmaya hazır ve nâzırdır.

“Nedîm’in beytinde geçen gül kokusuna (koklama) yara açmak (dokunma) tabîri hem alışılmamış bir bağdaştırma olmasına rağmen aynı zamanda garabetten uzak, gayet şairane bir ince hayal örneğidir.”⁹⁶

“Çü bûy-ı gonca hezâr-âşinâlığı terket
Misâl-i reng nihân ol gül-i hızâb içre” (G133/6)

“Bûydan hoş rengden pâkîzedir nâzûk tenin
Beslemiş koynunda gûyâ kim gül-i ra ‘nâ seni” (G152/2)

Sevgilinin tenini ve kokusunu gül yapraklarına sarılmış gibi düşünen âşık sevgiliyi her şeyden üstte görmektedir. Kokuyu saklamak fiilini gördüğümüz beyitlerden ilkinde gül, sevgilinin kokusunu yaprağında saklarken ikincisinde sevgilinin kendisini saklayan gül tasvir edilmiştir. Kişileştirilen gül yaprağı ve gül somutlaştırılarak kullanılmıştır.

“Eylemiş gûyâ ki Hak îcâd cism-i nâzûkûn
Eyleyüp âmîhte bûy-ı güle reng-i müli” (G163/3)

Yukarıdaki beyitte şair; Allah’ın sevgilinin nazik bedenini gülün kokusuna, şarabın rengine karıştırarak yarattığını söyler. Koku, sevgilinin teni üzerinden verilmiştir.

Ezhâr

“Bezendi makdemin çün sâha ezhâr ü fevâkihle
Unutdu hâtır-ı âzâde bostân u gül-istânı” (K29/2)

Kasidenin teşekkür bölümünden alınan beyitte Mustafa Paşa’nın kokusunu alan gül bahçesinin hatrındaki kokuları unuttuğunu söyler. Tarihte Mustafa Paşa’ya kasideler sunmasıyla da bilinen şair, Paşa’dan beklediği ilgiyi görememiştir.

Mu’attar

“Fasl-ı bahâr-âsâ gelüp nâgeh meşâm-ı âlemi
Kıldı mu ‘attar ser-be-ser ol gonca-i bâğ-ı ümîd” (K9/6)

Bahar gelince açan çiçekler etrafı güzel kokularla doldurur. Baharın gelişini sevgilinin ortama gelmesine bağlayarak hüsn-i ta’lil sanatına başvuran âşık, sevgiliyi

⁹⁶ Emrullah Yakut,(2019). “Hint üslubunda yabancılaştırma”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*,16,s.400.

ümit bağıının goncası gibi düşünür. Ümit etmek âşığı kamçılar. Sevgiliye kavuşma ümidiyle yanan âşık için bu durum çiçek bahçesi gibidir. Burada çekilen acıdan duyulan zevk aktarılır.

Misk- Müşg-Müşk-Müşgin

*“Bir bûse verdi bana ağız miskidir deyü
Bir tatlı dilli cânâ yakın tıfl-ı dil-sitân” (K22/14)*

Güzelliği kadar masumluluğu, sadeliği, nazikliğiyle bilinen sevgili, yaşı küçük olmasa da âşık için küçük bir çocuktur. Bir çocuk gibi günahsız olması da sevgiliyi yüceltir. Koku sevgilinin ağzı üzerinden verilmiştir. Sevgilinin verdiği öpücük misk gibi kokmaktadır.

*“Ey büt-i attâr bana hâl-i müşgînin gibi
Anber olsun da biraz hâm olsa da mâni ‘ değil” (G74/5)*

*“Şehriyârâ âsman-kadrâ hidîvâ dâverâ
Ey eden kem-kadr hâk-i pâyi müşk-i ezferi” (K4/16)*

*“Gubâr-ı pâyini dahı sürüp ruhsârına der kim
Seni ben penbelerde saklarım kim müşk-i nâbımsın” (K17/16)*

Sevgili, geçtiği her yeri güzelleştirendir. Yukarıdaki beyitte de sevgilinin geçtiği yerde bastığı toprağın kokusunu saf misk kokusuna çevirir. Değerli eşyaları pamuk içinde saklamak geleneğinden de ayrıca söz edilmiştir.

“Rengi ve kokusu ile sevgilinin saçlarına, tüyelerine, kaşlarına ve kokusuna benzetilen misk ayrıca rengi ile mürekkebe, geceye ve toprağa da benzetilir. Nedîm bir beyitte âşığın sevgilinin ayak bastığı, saf misk kokulu tozu yüzüne sürüp, pamuklar içinde saklayacağını söyler. Miskin toprak ile olan bağı güzel kokmasının yanında ikisinin de siyah olmasıdır. Ayrıca yine sürüp kelimesi ile işaret edilen sürmenin de siyah olması, miskin siyahlığı ifade edilmesi açısından önemlidir.”⁹⁷

Nâfe

*“Hemân hitâb edüp ey âftâb-ı nâz dedim
Ki ey fedâ o siyeh zülfe nâfe-i Tâtâr” (K6/14)*

⁹⁷ Muhammet Emre Çakıcı, *Nedîm Dîvânı’nda Renkler*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eski Türk Edebiyatı Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2018,s.137.

Şair; Tatar nâfesini sevgilinin saçlarına kurban olan âşık gibi somutlaştırmış, sevgilinin saçlarını ise nazlı güneşe benzetmiştir. Türkistan, misk kokusuyla(nâfe) meşhur olan ülkelerden biridir.

Şemîm

*“Gönül kim ıkd-ı bend-i kâkülündür
Havâdâr-ı şemîm-i sümbülündür
Nedîm-i zâr kurbânın kulundur
Sen onun cismine rûh-ı revansın” (G31/5)*

Yukarıdaki beyitte sevgilinin saçlarında sümbül kokusunun bol olduğunu söyleyen şair, kendiyle konuşuyormuş gibi sevgiliye kul olduğunu dile getirir. Âşık sevgilinin saçlarının sümbül kokusuna ulaşamamaktan dem vurur.

*“Dimâğ-ı cânı reşk-i bender-i Çîn eyledi cânâ
Şemîm-i gîsûvânın genc-i bâd-âver midir bilmem” (G85/6)*

Sevgilinin saçlarının büklümlerini limana benzeten şair, sevgilinin saçlarının kokusunu aldıkça kıskanır. Koku ise rüzgâr aracılığıyla âşığa ulaşır. Rüzgâr; baharı getirir ve sevgilinin saçlarının kokusu bahar gibi değerlendirildiğinde koku hazine gibi gelir. Hazineyi denizde dolaşan korsanlar arar ve âşık, kendisini korsan gibi düşünerek sevgilinin saçlarının limanına demir atmak ister.

*“Seherden eyledi yağmâ şemîm-i gîsûsun
Nesîm bir dahı uğrar mı bu diyâra göre”(G119/3)*

“Yağmalamak” sözcüğü bir şeyi zorla alıkoymak anlamına gelir. Yukarıdaki beyitte sevgilinin saçlarındaki güzel koku rüzgâr tarafından yağmalanmaktadır.

“Beyitte rüzgâr insana benzetilirken sıradan insanın özelliklerine sahip şekilde düşünülmemiştir. Rüzgârın benzetildiği insan haramîlere benzemektedir, sevgilinin güzel saçlarının kokusunu seher vaktinden yağmalamaktadır. Seher vaktinde esen rüzârın çiçekleri açtırması ve ortalığın çiçek kokularıyla dolmasını düşünerek şairin özel bir maksatla rüzgârı insana benzettiği sonucuna varılabilir.”⁹⁸

Itr

“Kapladup gül-penbe şâli ferve-i semmûruna

⁹⁸ Murat Keklik,(2018),“İstiâre Penceresinden Nedîm’in Gazelleri”,*İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*,15,s.86.

*Ol siyeh zülfü döküp ol sîne-i billûruna
İtr-ı şâhîler sürüp ol gerden-i kâfûruna
İyddir çık nâz ile seyrâna kurbân olduğum” (G25/4)*

*“Bir cüvân kâşî sarık sarmış efendim başına
Sürme çekmiş itr- şâhîler ı sürünmüş kaşına
Şimdi girmiş dahı tahmînimde on beş yaşına
Gül yanaklı gülgüli kerrâkeli mor hâreli” (G42/2)*

Yukarıdaki gazellerde koku kavramı sevgilinin kokuyu sürmesi üzerinden verilirken koku haricinde sevgilinin güzelliklerinin unsurlarına rastlanılmamaktadır. “Kurban olduğum” cümlesinden anlaşılacağı gibi şair, halkın diline oldukça yer vermiştir. Beyaz gerdanına güzel kokular sürününen sevgili, siyah saçlarını beyaz göğsüne dökmektedir. Koku yukarıdaki beyitte sevgilinin kaşı ve gerdanı üzerinden verilmiştir.

Yasemîn

*“Ey şeh-i hûbânım eyle ol kad-i mevzûna sen
Reng-i gülden câme bûy-ı yâsemenden pîrehen
Servsin sana yeşil şâlî gerekdir nîm-ten
Reng-i gülden câme bûy-ı yâsemenden pîrehen
Bâğa gel ey gül-beden açıl gül ey gonca-dehen” (M11/1)*

*“Getirdi nûkhetin bâd-ı sabâ gülzâr-ı dil-cûnun
Açıldı ukde-bendi yâsemînin verd-i şeb-bûnun” (G43/2)*

Şebboy çiçeğinin, yaseminin ve gülün, sevgilinin sabah rüzgârıyla gelen kokusuyla bağları açılır. Sevgilinin kokusu kokunun kaynağı olan çiçekleri bile geride bırakıp sevgilinin kokusuna hayran bırakır. Şebboy çiçeği, yasemin ve gül hayran kalmalarıyla kişileştirilmiştir. Divan şiirinde sevgili, uzvuyla, boyunun uzunluğuyla kısacası her yönüyle âşğın mübalağasına nail olmuştur.

SONUÇ

12. yüzyılda yaşamış olan Şems-i Tebrîzî, “Sanmayasın ki; aşk akıl işidir. Gül ki her gönlün mürşididir. Kimini kokusuyla şad eder. Kimini de dikeniyile irşad eder.” sözüyle aşkın ve kokunun âşıktaki bıraktığı etkiyi aktarmıştır. Aşka nail olmuş zat, aklını yitirmiştir. Kan, damarların içinden geçerek vücuda yaşam verir. Mektup, sevgiliye güvercinler sayesinde iletilir. Âşığa da sevgilinin kokusunu ileten bir araç vardır. Bazen sevgilinin saçının kokusu etrafa yayılır bu sayede saç; kokuyu iletmede araç olmaktadır. Bazense sevgilinin yaşadığı mahalleye gelen rüzgâr sevgilinin kokusunu etrafa yayar ve neticede kokuyu iletmede araç rüzgâr kabul edilir. Yahut ortama gelen sevgili etrafa kokusunu yayabilir.

Alınan beyitlerdeki açıklamalar çoğunlukla kendi değerlendirmelerimdir. Bu tezde şairlerin divânlarındaki koku kavramları, bu kavramların mahiyetleri, kokuyu iletmedeki araçları tespit edilmiştir. Bu sayede yapılan telmihlerden, şairin kullandığı dilden ve benzetmelerden dönem hakkında bilgiler edinilmiştir. Mazmunları etkili kılan teşbih, istiare, düzenli leff-ü neşr, tenasüp, hüsn-i ta’lil gibi sanatların kullanıldığı örneklerle karşılaşılmıştır. Ahmedî, Bâkî, Şeyhülislam Yahyâ ve Nedîm adlı şairlerin kokuya farklı açılardan baktıkları tespit edilmiştir. Şairlerin alışılmamış bağdaştırmaları ve zengin hayal dünyalarının harmanlandığı beyitler açıklanırken intizamlı davranılmıştır. Konuyla ilgili unsurların belirlenmesinde şairlerin kendi müstakil eserleri haricinde makalelere, tezlere, lügatlara, konuyla ilgili kitaplara başvurulmuştur. Aşkta olduğu gibi koku da şairlerin divânlarında tasavvufî ve beşerî olmak üzere iki farklı şekilde görülmektedir. Yukarıdaki şairlerin divânlarında beşerî kokuya daha çok rastlanılmıştır. Kullanılan sözcüklerin çoğu aynı olmasına rağmen kurulan teşbihler ve sözcüklerin uyumu şairlerin karakterlerini ortaya koymuştur. Âşığın o güzel kokuya nail olabilmek için verdiği çabanın tanığı olunmuştur. Âşığın bu yolda umutlu olduğu anlaşılmış olup kokunun kaynağı olan çiçekler, sevgilinin yanında değersiz sayılmıştır.

Divânda âşığın güzel kokmasını sağlayan kokulu maddeler, kişileştirilerek sevgilinin saçlarının kokusuna müptela gibi sunulmuştur. Diğer taraftan sevgiliden gelen koku toprağın ve çiçeklerin canlanmasını sağlamıştır. Böylelikle baharın gelişini sevgilinin ortama gelişine bağlanmıştır. Sevgilinin kokusu âşıktaki sersemliğe sebep

olup âşığı Mecnun’a çevirmiştir. Âşığın sevgiliye kavuşamamaktan çaresiz kalmasına kendini sevgilinin saçlarının bükümlerine asmasına sebep olmuştur. Çoğunlukla sevgilinin kaşı, ayva tüyleri, kâhkülü, beni gibi unsurlar sevgilinin kokusunu iletmede araç olmuştur. Sevgilinin kokusuyla ilgili yapılan karşılaştırmalarda sevgilinin kokusu teşbîh-i tafdîl yoluyla diğer öğelerden üstün tutulmuştur. Ahmedî, divânında ağır ağdalı tamlamalar kullanmayı tercih edip tasavvufî olan aşka daha çok işlemişken Bâkî, dünyevî olanı vurgulamıştır. Şeyhülislam Yahya mahalli unsurları divânında kullanmaya başlarken Nedîm mahalleyi divânına taşımıştır. Her yiğidin yoğurt yiyişi farklı olur diyen ataların torunları olarak her şairin kendine has üslubu, cümlelere dokunuşu, tamlamaları kuruşundan teşbihleri kullanışından fark edilmiştir.

Bu tez kaynakların nasıl taranması gerektiğini sözlüklerin ne denli önemli olduğunu fark ettirmiştir. Öğretmenlerimin çalışmalarının Türk Dili ve Edebiyatı bölümünün yapı taşları olduğunu ve hiçbir işin sevilmeden yapılamayacağını öğretmiştir. Tezin Ahmedî, Bâkî, Şeyhülislam Yahyâ ve Nedîm divânlarında “koku” kavramını araştıranlar için yararlı olacağı düşünülmektedir

Aşka düşüren sevgili ve onu canından çok seven âşık olmasa bu kadar güzel şaheserler elbette meydana gelmeyecekti. Bize bugün aşka düşmüş gibi yazdıran şairlere rahmetle.

KAYNAKLAR

Açıl, B.(2015). “Klasik Türk Şiirinde Estetik Bir Unsur Olarak Çiçekler”. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*,5, ss. 1-28.

Akdemir, A.(2012) .““Miskinlik” Dairesinde “Devreden” Bir Derviş: Yunus Emre”, *Turkish Studies: Türkoloji Araştırmaları: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*,7/3, ss. 97-113.

Arslan, M,(2000). *Divân Şiirinde Satranç ve Satranç İstilahları*. Osmanlı Edebiyat-Tarih Kültür Makaleleri, İstanbul: Kıt’abevi Yayınları.

Banarlı, Nihad Sami. *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: İstanbul 1971.

Banarlı, Nihad Sami. *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, C1, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları ve Kültür Eserleri Dizisi: İstanbul 1983.

Bayram, Y. (2007).“Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler”, *Turkish Studies: Türkoloji Araştırmaları International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 2/4, ss.209-219.

Bayram, Y.(2005).“16. Yüzyıldaki Bazı Divân Şairlerinin ‘Şaire ve Okura Dair’ Görüşleri”, *Üç Aylık Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi*, ss. 33/168.

Batıslam, D.(1993). *Nedîm Divânında Mahallileşme*, Adana; Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Batıslam, H. Dilek. (2005).“Divân Şiirinde Sabâ”. *Osmanlı Tarihi Araştırmaları Prof. Dr. Mehmet Çavuşoğlu’na Armağanı* 2, 26/26 ss. 95-117.

Batıslam, H.D. (2009). “Şehir Şiirleri ve Şeyhülislâm Yahya’nın Edirne Gazelleri”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Özel Sayısı*, 39, ss. 483-498.

Batıslâm, H.D.(2019). “Divân Şiirinde Toprak ve Toprakla İlgili Unsurların Kullanımı”, *Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Halkbilim Edebiyat Antropoloji Dil ve Dilbilim Dergisi*, 25/99, ss.457-659.

Birgören, H.(2016). “Şeyhülislâm Yahya Şair ve Şiir Anlayışı”*Kesit Akademi Dergisi*, 2/6, ss. 308-350.

Bursalı Mehmed Tahir Bey, *Osmanlı Müellifleri*, Meral Yayınevi, C.2, İstanbul-1972.

Çakıcı, E, M.(2018). *Nedîm Dîvânı'nda Renkler*, Ankara; Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eski Türk Edebiyatı Yüksek Lisans Tezi.

Çelebioğlu, A.(2016).“Klasik Türk Şiirinde Menekşe”, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*,37,ss. 161-182.

Çolak, A.(2015), “Seyyîd Vehbî'nin Manzum Hadis-i Erba'in Tercümesi”,*Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*,4/2, ss.616-633.

Çınar, Bekir.“Türk Mitolojisindeki Geyiğin Fuzûlî'nin Şiirlerinde Ahuya Dönüşmesi”, *IV. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu*, 26-28 Nisan 2017-Niğde, ss. 125-130.

Doğan, N,M.(2008) “Divân Şiirinde “Şarap” Metaforları”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, ss 63-98.

Develilioğlu, Ferit, “*Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*”,(13), Aydın Kitapevi, Ankara 1996.

Erdoğan, M.*Güzellik Unsurlarıyla Divân Şiirinde Sevgili*, Kitabevi Yayınları, Yıldız Mücellit, 1, İstanbul-2012.

Eren, Abdullah.(2008).“Bâkî Divânı'nda Kırmızı Renk”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 37, ss. 31-68.

Eren, A.(2004). *Şeyhülislam Yahyâ Divanı'nın Tahlili*, Erzurum; Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi.

Erbay, N,(2020) .“Hayalden Mazmuna Klasik Türk Şiirinde ‘Perde’ ”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,26, ss. 499-523.

Günyüz E, M.(2001). *Ahmedî Divânı Tahlili*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi.

Güfta, H. (2009).“Bâkî Divânına Siyah Renkli Unsurlar”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4/8 ss. 1314-1373.

Güfta, H.(2010) .“Divân Şiirinde Vakt-i Seher”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı Prof. Dr. Turgut Karabey Armağanı*,3/15, ss. 93-137.

<https://turuz.com/book/title/Yeni+Osmanl%C4%B1ca-T%C3%BCrkce+S%C3%B6zl%C3%BCk+60+000+Ba%C5%9Fl%C4%B1q> Erişim Tarihi: 17.07.2021.

https://turuz.com/storage/Poem-Literature/2016/1324-2-Turk_Shairler-Sadetdin_Nuhzet_Ergun-370s-750s.pdf Erişim Tarihi: 22.12.2019

<https://turuz.com/book/title/Turk+Shairler-1-2-3-4-Sadetdin+Nuhzet+Ergun-1443s> Erişim Tarihi: 05.10.2019

<https://acikerisim.ktu.edu.tr/jspui/handle/123456789/164> Erişim Tarihi: 05.09.2019

<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10596,bakidivanisabahattinkucukpdf.pdf?0> Erişim Tarihi:05.09.2019

<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10591,ahmedidivaniyasarakdoganpdf.pdf?0> Erişim Tarihi: 05.09.2019

<https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/sairlerin-sultani-baki/1443916> Erişim Tarihi:06.04.2019.

<http://baykan.gov.tr/veysel-karani-hz> Erişim Tarihi:07.02.2021.

<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ahmed%C3%AE-taceddin-ibrahim-bin-hizir> Erişim Tarihi: 28.05.2021.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/yahya-efendi-zekeriyyazade> Erişim Tarihi:29.03.2021

https://tr.wikipedia.org/wiki/Fetret_Devri Erişim Tarihi: 24.07.2021.

<http://www.lugatim.com/s/carub> Erişim Tarihi:09.06.2021.

<http://www.lugatim.com/s/M%C4%B0HRAP> Erişim Tarihi: 21.06.2021

<http://www.lugatim.com/s/misk> Erişim Tarihi: 17.07.2021.

<http://lugatim.com/s/SANDAL> Erişim Tarihi: 17.07.2021.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/ahmed%C3%AE> Erişim Tarihi: 04.04.2021

<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56214,nedim-divanipdf.pdf?0> Erişim Tarihi:02.10.2020.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/lale-devri#1> Erişim Tarihi:11.04.2021

<https://islamansiklopedisi.org.tr/lale-devri#2-edebiyat> Erişim Tarihi:

04.04.2021.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/lale#1> Erişim Tarihi:12.01.2021.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/kortantamer-tunca> Erişim Tarihi:01.08.2021.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/dervis> Erişim Tarihi: 05.10.2020.

<https://www.fikriyat.com/ekitap/detay/seyhulislam-yahy-dvni/1> Erişim Tarihi:

04.05.2020.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/kasidetul-burde--busiri>

Erişim

Tarihi:01.08.2021.

Işık, İ.(2012). “Şeyhülislâm Yahya ve Nef’i Divânlarındaki Gazellerde Sevgiliye Ait Unsurların Karşılaştırılması”, Afyonkarahisar; Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.

İbnü'l-Emin Mahmud Kemâl İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, Milli Eğitim Basımevi, C. I. İstanbul-1988.

Kaçar, M.(2015), “Bakî’nin Dilinden Kanûnî’nin Son Seferi: Fezâil-İ Cihâd’da Yer Alan Sigetvâr-Nâme”. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*,1/1, ss. 27-46.

Kandemir, F.(2008).*Bâkî ve Nedîm’in Gazellerinde Sevgilideki Güzellik Unsurları*, Edirne; Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Karaca, D.(2018). “Klasik Türk Şiirinde Şem ve Pervane Kullanımları”.*Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*,11/61, ss.129- 146.

Kartal, Ahmet. “Klasik Türk Şiirinde “Misk””. *Osmanlı Edebî Metinlerinin Anlam Dünyası Sempozyumu*,12-13 Mayıs 2017- Bilecik.

Keleş, R, (2009). “Örneklerle Türk Edebiyatı’nda Medhiye”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 22, ss. 215-233.

Kerman, Z. *Edebiyat Üzerine Makaleler Ahmet Hamdi Tanpınar*, Dergâh Yayınları, Baskı:1,İstanbul-1977.

Kıyçak, Ö.(2010). *17. Yüzyıl Kasiderinde Zihniyet Çözümlemesi ve Eğitim Sürecinde Kullanımı*, İzmir; Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Programı Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.

Kiraz, S. (2014).“Türk İslâm Edebiyatında Bir Peygamber Portresi: Hz. İsâ”, *Ekev Akademi Dergisi*, 60,ss. 261-280.

Kudret, C.*Divân Şiirinde Üç Büyükler- Bâkî*, İnkılâp Kitabevi, 4, İstanbul-1985.

Kufacı, O. (2019).“Coğrafya’nın Bâkî Divânı’na Aksi: Ülke ve Bölge Adları”. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2/1, ss. 377- 424.

Kufacı, O.(2020).“Divân Şiirinin Estetik Dünyasında Şem-i Kâfûr(Kâfurdan Mum)”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 67,ss 187-206.

Mazıoğlu, H. *Nedîm*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları 868.Türk Büyükleri Dizisi; 70, Ankara -1988.

Mutlu, B.(2012).*Divân Şiirinde Deniz İmgesi ve Şiir Öğretiminde Kullanılması*, İzmir; Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Türkçe Öğretmenliği Programı Yüksek Lisans Tezi.

Nazik, S.(2015). *Klasik Türk Şiirinde Cennet ve Cehennem*, Elazığ; Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı AnaBilim Dalı Doktora Tezi.

Kam, Ferit Ömer, *Divan Şiirinin Dünyasına Giriş*, Birleşik Yayınevi, Ankara-2008.

Kaplan, Y., Poyraz, Y.“Divân Şiirine Kaynaklık Etmesi Bakımından Oyunlar”.*Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı*,3/15, ss.151-175.

Keklik, M.(2018),“İstiâre Penceresinden Nedîm’in Gazelleri”,*İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15,ss. 71-100.

Kerman, Zeynep, *Ahmet Hamdi Tanpınar(1977) Edebiyat Üzerine Makaleler*. Dergâh Yayınları, İstanbul 1977.

Kudret, C. *Divân Şiirinde Üç Büyükler Nedîm*, İnkılâp Kitabevi, 7,İstanbul-1985.

Öznön, Nihat Mustafa, *Küçük Osmanlıca Türkçe Sözlük*, 4, İnkılâp Kitabevi, İstanbul-1988.

Özer, Z.(2015). *Divân Şiirinde Adana*, Adana; Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Özer, O. (1995). *Ahmedî Tervîhü'l Ervâh*, Elazığ; Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi.

Özerol, N.(2012).“Bâkî'nin Şiirlerinde İnkilemlerin Sağladığı Ses ve Söz Düzeni”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22/2, ss. 63-83.

Pala, İskender. *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2013.

Ersoy, O. (1973). “Kâğıt ve Kâğıtçılık”, *Türk Ansiklopedisi*, C.21, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, ss. 112-115

Elbir, B, Kahve Yorulmaz, M.(2017). “Şeyhülislam Yahya Divanında Yer Adlarının Kullanımına Dair”. *Ekev Akademi Dergisi*, 21/72, ss.31-50.

Pekyürek, H. E.(2007). *Bâkî Dîvânında Maddî Kültür*, Tokat; Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Savran, Ö.(2009).“Klasik Türk Şiirinde Bedenin Harflere Yansıması”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4/2, ss. 876-905.

Sona, F. (2017). “Klasik Türk Şiirinde İlyas Peygamber”. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5/1,ss. 50-63.

Soyyigit, İ.(2006). *Bâkî'nin Kasidelerinde Edebi Tasvirler*, İstanbul; İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Yüksek Lisans Tezi.

Şahin, Ş.K. (2011).“Sevgilinin Güzellik Unsurlarından Saç ve Saçın Âşık Üzerindeki İlişkisi”. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6/3,ss.1851-1867.

Şahin, E.(2018). “Bâkî'nin “Sünbül” Kasidesi Şerhi”, *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan Özel Sayısı*,4, ss. 415-450.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Esin Ezgi Yazıcı
Doğum Yeri ve Tarihi	
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Y. Lisans Öğrenimi	Tez Aşamasında
İş Deneyimi	Bir özel öğretim kurumunda Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenliği yapmaktadır.
İletişim	
E-Posta adresi	